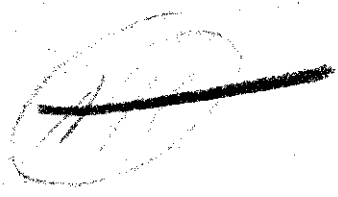

572.

Mall

A ZSIDÓK TÖRTÉNETE ABONYBAN

ÉS VIDÉKÉN.

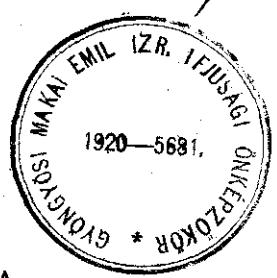
TK.

—

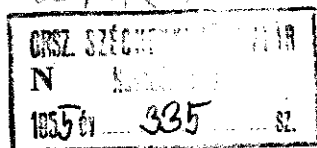
IRTA

DR. VAJDA BÉLA

ABONYI RABBI.

AZ ABONYI CHEVRA KADISA TULAJDONA.

BUDAPEST
CZETTEL ÉS DEUTSCH-FÉLE MŰINTÉZET NYOMÁSA
1896

ELŐSZÓ.

EGY KEGYELETES ünnepély, chevránk ötnegyedszázados jubileuma volt jelen munkám megírásának külső oka és így természetes, hogy az elsősorban a kegyeletet szolgálja.

De a mű megírásánál egy pillanatra sem tévesztém el szemeim előtt azt, hogy valamely zsidó hitközség monografiájának főcélja csak az lehet, hogy a hazai zsidóság történetirójának munkáját elősegítse. »A részletek ismerete nélkül nem létezhetik általános ismeret« (Humbold Sándor). A hazai zsidóság mult és jelen századbeli történetéhez igyekeztem adalékokat nyújtani. Épenazért kerültem a jelentőség nélküli adatok halmozását és a történetírás szempontjából teljesen értéktelen balasztot mellőzni igyekeztem mindenütt.

Fölöslegesnek találtam azt is, hogy ez'olvasót végig vezessen mindama nehézségeken, melyeket nekem legyőzni kellett. Nem kutatásaim módját, hanem azoknak csupán eredményeit óhajtottam ismertetni.

Adatokat szolgáltattak nekem a) a vármegyei levéltárból a conscriptiók, b) a városi levéltárból az adókönyvek és c) a hitközség eléggé tartalmas levéltára, melynek főokmányait a szövegben közlöm és jegyzőkönyvei, melyek 6 kötetből állanak és 1787-től napjainkig elvezetnek, habár nagyon hézagosan. Abony város történetére nézve *Márton Ferencz* (Abonyi Lajos) úr, kinek a városról irt monografiája nem-sokára megjelenik, kegyes volt szóbelileg néhány adatot nyújtani, melyekről a szövegben megemlékezem és melyekért e helyt legőszintébb köszönetemet fejezem ki.

Nagy köszönettel tartozom *Fispán Ignác* ősz barátomnak is, ki emlékezete alapján gyakran útba-igazított ott, hol az írásbeli följegyzések hézagosak voltak.

Végül igaz köszönetet mondok a *helybeli szentegyletnek*, mely jelen munka kiadását magára vállalta.

Abonyban, 1896. július elsején — 5656. támuusz 20.

Dr. Vajda Béla.

HA TEKINTETÜNK a zsidóság közelmúltja felé fordul és kutató szemünk a legutóbb letelt néhány évszázadban vizsgálja ennek történetét, tanácsos lesz jó előre elkészülve lennünk arra, hogy sokkal több ború, mint verőfény, sokkal több szenvedés, mint jólét az, mi ott elébünk tűnik.

Áll ez Európa összes országaira s áll ez Magyarországra nézve is.

Igaz, hogy hazánkban az emberietlen türelmetlenség és vak fanatizmus támadásaitól kevesebbet szenvedtek, mint a szomszéd Ausztriában és Németországban, de hát — minden egyébtől eltekintve — lehetett egyáltalán csak némileg nyugodt, békés élete a zsidóságnak ezen országban, mely 300 esztendeig a békés nyugalmat maga sem ismerte, hanem szakadatlan küzdelmek, folytonos pusztítások színhelye volt.

Már az Árpádok alatt virágzó és hatalmas hitközségek valának Magyarországon, de nincs közöttük egy sem, mely mind e mai napig szakadatlan működésben maradt volna meg. A legtöbbnek háromszor négyszer kellett újjá alakulnia és működését egészen előlről megkezdenie. És így, bár több mint ezer éve laknak zsidók e földön, ha valamelyik ma fönnálló hitközség 150—160 évre tudja keletkezését visszavezetni, azt már a régi zsidó egyházak közé kell számítanunk, főleg itt a nagy-alföldön.

De hát van-e ezen mit csodálkozni?

Itt a Duna és Tisza közt elterülő nagy rónaságon, hol szemünk láttára keletkeznek ma népes virágzó helységek és közel szomszédságban fekszenek egymás mellett népes falvak és városok, itt 200 évvel ezelőtt egy végtelennek látszó pusztaság terült el. Ama 9 nagy népességű helység, mely ma az abonyi járást alkotja, kivétel nélkül mind lakatlan és pusztá volt. Kecskemét, Nagy-Kőrös és Czeglédnek lehetett talán együttvéve, vagy tizezer lakosa; azonkívül azután egész Pestig egyetlen lakott helység sem létezett. Számos helységről még azt sem tudták, melyik földesur birtoka. A pusztán fekvő Abonyról, hol pedig már 1600 körül tekintélyes reformatus község létezett, most csak annyit találunk följegyezve, hogy az Abonyi István tulajdona.

Futva futott innen mindenki, de legjobban a

zsidó, mert neki a labban cz sem kegyelmezett, de a kurucz sem ám.

A mult század első évtizedeiben végre a jóságos Isten megkönyörült a sokat szenvedett hazán és elküldte számára a régen óhajtott, a régóta nem ismert belső békességet. A romban fekvő helységek lakói kezdenek újra visszatérni, a nagy magyar alföld kezd újra elevenülni.

A zsidók is megjelennek, de természetesen csak félve, óvatosan haladnak előre és legelsőbben Pestmegye és az alföld éjszaki határán, Aszódon alapítanak egy kisebb egyházat.

De ezalatt Abonyban is megindul az élet. A föntnevezett Abonyi Istvánról nem beszélnek többé, ki úgy látszik nem is volt egyéb, mint kalandor,¹⁾ hanem Galanthai Balogh István lép fel, mint földesur. E Balogh Istvánt én azonosnak véltem Rákóczy vitéz brigaderosával, kit maga Rákóczy ajánlott földesurnak abonyi hivei számára. Márton Ferencz (Abonyi Lajos) azonban nem tartja azonosnak. Ez esetben csak azon réven ismerték őt el az abonyiak földesuruknak, hogy Balogh Istvánnak Ányos leány volt a felesége és így jogot tarthatott a szomszédos Kécske, Tószeg és Paladics birtokára. Tény az, hogy félévre rá, miután Károlyi Sándor megkötötte a békét Szatmáron I. József császárral, Galanthai Balogh István lejött Nagy-Kőrösre

¹⁾ Márton Ferencz úr szóbeli közlése.

és itt, mint Abony, Kécske, Tószeg, Paladics örökös ura, kiadta szabadságlevelét 1711. deczember 29-én, melyben a szántóföldeket illetőleg 3 évre, a szőlőkerteket illetőleg pedig 10 évre minden teher és földesuri illetmény alól fölmenti mindazokat, kik ezen elpusztult városokba települnek és így azokat újra fölépítik. Ezen szabadságlevélnek köszönhető, hogy Paladics kivételével nevezett helységek újra felépültek, Abony maga pedig ritka gyorsasággal növekedett, úgy, hogy 1740 táján már a katolikus egyház is megalakult s 1748-ban január 8-án mezővárosi czímet és vásártartási privilégiumot nyert. Vásárait minden kereskedő, itt letelepülő avagy átutazó, szóval minden vásáros ember látogathatta.

Ilyen volt Pestmegye, ilyen Abonynak állapota, midőn e város területén először települtek meg zsidók. Ezek történetét szándékozom jelen munkában ismertetni fölosztva azt következő 3 korszakra: a) a zsidó község története a mult században, b) a jelen század elejétől a szabadságharczig, c) a szabadságharcztól napjainkig.

A ZSIDÓKÖZSÉG TÖRTÉNETE A MULT SZÁZADBAN.

A Z ÁRPÁDHÁZBÓL és egyes házakból származó királyok Letelepülések.
alatt azt látjuk, hogy a zsidók kiváltképen a városokban laktak. Budán, Pozsonyban, Székesfehérvárott, Nagy-Szombaton stb. alakultak meg a nagy zsidó egyházak. Ez azonban azonnal megváltozott, mihamarab I. Ferdinánd legyőzte ellenkirályát, Zápolya Jánost és a győzelem eredményeképpen a Habsburgház lett uralkodó Magyarországon. Ez által az Ausztriában uralkodó zsidógyűlölet és zsidó ellenes rendeletek hazánkra is kiterjesztettek s ezek szinte lehetetlenné tették a zsidóknak a városban való lakást. Ha tehát a zsidó nem akarta elhagyni a hazát, kénytelen volt olyan helyet keresni a letelepülésre,

a hova e rendeletek hatása ki nem terjedt, illetve hol nem sokat törődtek a Bécsben alkotott rendeletekkel.

Bekopogtatott a szegény zsidó egy magyar főurhoz, ki valamely kisebb mezővárosban vagy faluban korlátlan hatalommal uralkodott és engedelmet kért, hogy az ő védelme alatt ott megtelepülhessen. Ha ezt megnyerte, akkor azután tőle csinálhatták tovább a zsidóellenes rendeleteket Bécsben, nem volt neki arra semmi gondja.

No igaz, hogy e helyett földesuraink jól ismert zsarnokoskodásait és szeszélyeit kellett szó nélkül eltűrnie, de hát vigasztalhatta magát azzal, hogy e tekintetben a keresztény jobbágnak sem volt különb dolga.

Ha azután egy uraság védelme alatt 10—15 zsidó család együtt volt, megalakult a zsidó község »Schutzjuden-Gemeinde«, melynek számára az uraság rendszerint védőlevelet adott ki. Ilyen védőlevelet kaptak többek között a paksiak 1781-ben, a kani-zsaiak 1786-ban, a lovasberényiek 1775-ben, az ó-budaiak 1765-ben, a pápaiak 1748-ban.

A védőlevél oltalma alatt az a 10—15 család megalkotta mindama hitközségi intézményeket, melyek fönntartására napjainkban csak nagy népes hitközségek vállalkoznak. Templomot, fürdőházat épített, temetőt vett, rabbit, kántort, metszőt, tanítókat foga-

dott, kissé megerősödve orvost, bábát szerződttet és kórházat is tartott fenn.

Általánosságban beszéltem eddig, de egyben elmondtam szélesebb körvonalakban Abony zsidó hitközségének megalakulását is. Térjünk tehát most át a részletekre.

Ki volt az első zsidó, ki galanthai Balogh István védelme alatt itt Abonyban legelőször megtelepedett?

Teljes határozottsággal állithatjuk, hogy ez a *Pintér-család* őse, *Chaim* volt.

Más kérdés azonban az, mely időben jött ezen Chaim (Jakab) ide lakni. Márton Ferencz ur figyelemtetett egy pintérlegényre, ki 1720 táján jött ide Here ispánnal Dunaszerdahelyről. Ennél azonban nincs kitüntetve, hogy zsidó, ami azt bizonyítja, hogy nem is volt zsidó, mert ezen elnevezést a múlt században soha el nem hagyták a név mellől, még akkor se, ha egy Wertheimer Sámsonról vagy egy Mendelsohn Mozesről, volt is a szó. Másrészt a családi hagyomány azt tartja, hogy ezen Chaim Lengyelországból érkezett ide.

Tény az, hogy 1695-ben egész Pestmegyében nem lakott zsidó, 1720 táján pedig csupán csak a megye éjszaki járásaiban. Csak a század közepe táján, 1745 körül találjuk az első zsidókat, az u. n. kecskeméti járás községeiben Albertiben, Irsán, Kecse-

méten és bizonyára ezen év táján érkezett Chaim is Abonyba.

Határozott adatunk csak 1756-ról van. Az ezen évről szóló városi adókönyvben föl van jegyezve, hogy Viztövi Gergely behajtotta a zsidók adóját. Az abonyi zsidók első conscriptióját a megyei levéltárban találjuk meg az I. (publico politica) osztályban. Ez 1767-ből ered és a következő adatokat tartalmazza:

Az adófizető neve	Gyermekeinek száma	A türelmi adó összege
1. Michael Jonas	3	6 frt — kr.
2. Moyses Jakab	3	2 „ 50 „
3. Ignác József	2	2 „ 50 „
4. Salamon Izsák	—	1 „ 50 „
5. Abraham Kun	4	1 „ 50 „
6. Abraham Izsák	4	4 „ — „
7. Lebl Hirsch	2	2 „ — „
8. Jakob Sakter	—	—

Mivel a városi pénztárba fizetett adó, (portio) mindig kevesebb volt mint a türelmi és az abonyi zsidók városi adója, mit említett Viztövi Gergely behajtott, már 1756-ban 15 frtot tett ki, ebből teljes határozottsággal következtethetjük, hogy a felsorolt zsidók már 1756 vagyis a mult század közepén csaknem mind itt voltak.

Michael Jonás, ki a legtöbb adót fizeti, a *Hay* családnak, leányágon az Altman, Markbreit, Politzer stb. családok őse héber nevén **יהואל יהודה בן יונה**, Aszód-ról jött ide lakni és valószínűleg három fia Zelig, Mose és Mordechaj, vagy legalább a legidősebb Zelig még Aszódon született, mert ez mindig Zelig Aszódnak írja magát. A második Moyses Jakab a fönt említett Chaimnak a fia; Chaim már nincs az adófizetők között, mivel úgy látszik 1767-ben már nem volt az élők között. Két fiatalabb fia Zelig és Salamon (ez utóbbitól származik chevránk jelenlegi elnöke) szintén nincsenek fölvéve, mert még kiskorúak, helyesebben gyermekek voltak. Hanem az a „domus crematus“ azaz pálinkaégetés, mely után a fenti conscriptió jegyzete szerint a legidősebb testvér, Moyses az adót fizeti, úgy látszik még az öreg Chaim-é volt. A saját maga által égetett pálinkához maga gyártotta a hordókat is és — a családi hagyományok szerint is — innen ered a *Pintér* név. 3. Ignác József az Abony vidékén élő *Frank* család őse. Héber neve **נמע בן יוסף ליב**. 4. Salamon Izsáknak, mint a conscriptió mutatja; nem maradt családja. 5. Abraham Kun egy szegény *kohen* család őse, mely még a jelen század elején is az egyedüli chezkasz hakehila-joggal bíró család volt Abonyban. Fiai Manesz és Lebl később a *Weisz* nevet vették fel. 6. Abraham Izsák, héber néven **אברהם בן יצחק** a *Wechsler* családnak őse. (Jechiel

nevű fiától származik hitközségünk jelenlegi elnöke leányágon.) 7. Lebl Hirsch kilétét nem tudom megállapítani, míg *Jakab* ama ritka sakterek közé tartozik a történelemben, kiknek gyermekeik nincsenek.

A hitközségi élet e korban a legkezdetlegesebb lehetett, hiszen az imádkozáshoz szükséges minjan is csak alig-alig volt meg.

Míg a Balogok voltak ezen négy helység egyedüli urai, addig nem is igen jött ide más zsidó család. Csakhogy ez nem tartott soká. Részint beházasodás, részint birtokvásárlás útján csakhamar több részre oszlott a nagy uradalom és 1770-ben már Balog Józsefen kívül 20 tagja volt az uradalomnak, kik között a Schlosperg, Hartvich, Gaál, Vörös, Bogyai, Batta, Bencsik, Csuzy, Talján, Csák, Gömörey, Eördög és Török családok tagjait találjuk. De a birtokok már ezen időben gyorsan cseréltek gazdát. A század végén, mikor az uradalom 24 részre oszlott, e családok nagyobb részét már nem találjuk a birtokosok között. A kimaradottak helyébe Vigyázó, Ürményi, Horvát, Szakáll, Egressy, Talján, Molnár, Csornossy, Rábay családok jönnek.

Ennyi birtokos között mindig akadt egy, ki készségesen adott engedélyt a zsidónak, hogy urbéri telkén lakást építhessen magának. Tényleg azon időben, midőn az uradalom már több részre oszlott, vagyis 1770 táján kezdenek a zsidók nagyobb szám-

mal a letelepülésre jelentkezni. A *Weisz-Vajda* család őse Márkus (Meir), kinek a mult század közepén kivételesen meg volt engedve, hogy a kunság területén Kunszentmártonban lakhassék, 1770 körül beköltözött ide fiát *Simont* lakni. Az öreg Markus odakint halt meg Sztmártonban, úgy hozták be ide eltemetni. Ez azonban nem ment könnyen, mert a közbeeső helységek babonás félelemből nem engedték meg, hogy a halottat határaikon keresztül vigyék. A még ma is élő szájhagyomány szerint zeneszóval és föllobogózott fogatokkal mentek a halott elébe és a gyászmenet úgy érkezett be, mintha lakodalmas menet lett volna. Ugyancsak 1770 táján jött ide Jakab szabó, a *Züsz* család őse és itt varrogatott 1796-ig természetesen férfi- és női ruhákat egyaránt, mert olyan finom distinctiót, mint férfi-és női szabó még a jelen század elején se nagyon ösmertek. Ezen időben érkeztek meg Solem Leb, a *Pfeifer* család őse; Nagy-Károlyból jött Mose és Mordechaj két testvér, kik később a *Schwartz* nevet vették föl; David Leb a *Perl* család őse Nádudvarról, Sámuel Diktik, később *Blechner* Aszódról jött ide Abonyba, a szomszéd Kecskén pedig, mely a legszorosabban ide tartozott, a Hakker család őse, Lebl, Abraham és Mandl apja telepedett le legelőször.

Midőn a családok száma 15—16-ot tett ki, már valóságos községet alakítottak, nemcsak saktert, hanem

Községi élet kezdete

tanitót is fogadtak, sőt a *R. Mosét, Lichter Gottliebot*, a mint az összeírások nevezik, megválasztották *rabbi-juknak*, a rabbi sírkövének tanúsága szerint 1771-ben. R. Mose, mint sok kartársa ezen időből, Csehországból származott és teljes 60 esztendeig volt rabbija a folyton növekedő hitközségnek, hol őt, mint az egyháznak nemcsak legjámborabb és legtudósabb, hanem egyuttal legöregebb emberét is állandó szerep-
tettel és tisztelettel vették körül.

Mihelyt a rabbi megérkezett, a hívek valamely alkalmas *imahelyiségről* kezdtek gondolkodni.

Ezen időben lépett az abonyi közbirtokosság tagjai közé Ürményi József, e kornak ép oly nagy tehetségű, mint fölvilágosodott gondolkodású államférfia, ugyanaz, ki 1780-ban Pestmegye adminisztrator, később királyi személynök, majd országbíró lett. Hozzáfordultak hát kérelmükkel a zsidók, ki is megengedte, hogy nem urbéri telken, hanem saját fundusán 1775-ben templomot és melléje rabbi-lakást építsenek, melyekért 80 frt évi árendát fizettek.

Természetesen *temetőjének* is kellett lenni a hitközségnek, legalább 1770-ben, de valószínűleg már előbb is, azonban sem a hitközség, sem a chevra könyvei nem nyújtanak arról fölvilágosítást, hogy az hol feküdt. Szájhagyomány alapján állithatom csupán, hogy az mai templomunk körül feküdt, hol akkor tényleg a város vége volt. 1780 táján az összes

halottakat onnan exhumálták, s az ugynevezett régi temetőbe vitték át, hol a legrégibb sírkövek tényleg csak az 1780-as évekből valók.

Más zsidó községek, mielőtt intézményeiket megalkották, előbb *védőlevelet* kértek uraságuktól, hogy háborítatlanul föntarthassák azokat. Ilyen védőlevelet az abonyiak sohasem kaptak, de nem is kértek soha, azonban nem fordult elő eset, hogy itt valaki kétségbe vonta volna ama jogokat, a melyeket másutt az ily védőlevél nyújtott a zsidó községnek.

Nem csoda, ha most már a zsidó község meg lehetős gyorsan növekedett, úgy, hogy 1778-ban a rabbin, tanítón és sakteren kívül 22 családfő van a városi adókönyvbe bejegyezve. Családi neveik a zsidóknak ezen időben természetesen még nem voltak. Még mindig csupán az apa és fiu nevét irták egymás mellé. A következő 1778-ból eredő névsorban az első név rendesen az apának a második a fiunak a neve. A névsort a héber nevekkal és a későbbben nyert családi névvel magam egészítettem ki kutatásaim alapján ¹⁾

További
települések

1. Moyzes Károly	משה בן ראובן קראלי Schwartz
2. Jakab Mihály	זעליג בן יהואל יהודה אסתר Hay
3. Markus Károly	מרדכי בן ראובן קראלי Schwarcz
4. Salamon Jakab	שלמה בן חיים Pintér

¹⁾ Az 1 és 3, továbbá 2, 18, 20, valamint a 4, 13, 15 és végre 5 és 17. szám alatt megnevezettek egymásnak testvérei.

5. Fülöp Ábrahám	Wechsler	יחיאל בן אברהם
6. Márkus Simon	Weisz	שמעון בן מאיר סעממארטאן
7. Jakab szabó	Zűsz	חיים יהודה בן שמואל חיים
8. Simon Sámuel	Blechner?	שמואל בן יהודה
9. Izsák Ábrahám	Deutsch	איווק בן אברהם משקאלין
10. Kun Márkus
nadrágszabó	Weisz v.
Weiser	מנחם בן אברהם כ"ץ
11. Simon Mózes	Schmied	משה שמעון
12. Ignác József	Frank	נמע בן יוסף ליב
13. Moyzes Jakab	Pintér	משה בן חיים
14. Dávid Ábrahám	Perl	דוד ליב בן אברהם
15. Lőrincz Jakab	Pintér	זעליג בן חיים
16. Lebl Ábrahám	Lorencz	ליב בן אברהם
17. Simon Ábrahám	Wechsler	שמעון בן אברהם
18. Markus Mihály	Hay	מרדכי בן י"ל
19. Ábrahám Pál	Hakker	אברהם בן ליב קעטישקע
20. Moyzes Mihály	Hay	משה בן י"ל
21. David Simon	Koch később
Pfeifer	שלם ליב בן דוד
22. Simon üveges	Glaser	שמעון גלאזערער

1780-ban 25, 1785-ben 27 tagot számlál fel a városi adókönyv.

A község jelentékenyebb növekedését Pest vármegyének 1788. szeptember 15-iki határozata idézte elő, melyben

»Mindeneknek tudtokra adja, hogy a portéka házról-házra való hordozása és árulása, az oly zsidóknak, kiknek maguk boltjaik vannak s portékaikat szekéren hordozzák, megengedtetik, szinte ugy, valamint a szegényebb zsidóknak is.»

De ennél még sokkal jobban szaporitá az itteni zsidó hitközség tagjainak számát az 1791. trvcz. 38. §-a, mely kimondja, hogy minden adózó zsidónak a házról-házra való kereskedés *az ország minden helyén* megengedettetik.

Ezen törvény 1792. szeptember 14-ikén Pest-megye közzé teszi azon megjegyzéssel, hogy »sem az uraságok tisztjei, sem a helységek birái ebben őket ne akadályozzák.« Házalással foglalkozóknak pedig Abony sokkal alkalmasabbnak mutatkozott, mint Aszód, a megye éjszaki határán.¹⁾

Hogy tehát az állapotok bentebb a megyében biztosabbak lettek, egész kis népvándorlás keletkezett onnan Abonyba. 1790 körül a *Haszler, Roth, Mandel, Krausz* családok jöttek onnan ide. De érkeztek ide más vidékről is ezen időtájt. *Pfeifer* Izsák Péczelről, *Czettel* Izsák, ki Tószegen telepedett meg, *Bleier* Izrael és mások.

Ugyancsak ezen időben három férfit jött ide

¹⁾ Aszód a török pusztításról és török háborúból majdnem sértetlenül került ki és a zsidók már 1700 táján behuzódtak oda, 1747-ben már ujja-álakitották chevra-kadisájukat, 1757-ben pedig már zsinagógát is építettek maguknak, mely még ma is e szent célra szolgál. 1745-ben *Jozsua* nevű, 1767-ben *Jakob Fülöp* nevű *rabbit* találunk ott. Ugyanakkor már külön *chyrurgusa* is volt az aszódai hitközségnek *Lebl Izsák* személyében. E kisebb község az alföld határán, tehát nemcsak azzal dicsekedhetik, hogy ott született *R. Juda Aszód*, talán az első alföldi születésű rabbi, kinek működésében nemcsak rengeteg tudományosság és buzgó vallásosság, hanem magyar szabadelvűség is nyilatkozik meg, de azzal is büszkélkedhetik, hogy Abony utján anyja számos alföldi zsidó hitközségnek.

lakni, kik későbbben vezérszerepet vittek a község és chevra életében: *Schvarcz Fábián*, héber nevén *שרגא בן מ"ה גומפרעכט*, *Adler Eliás מ"ה פנחס* Hevesről és végre ama férfiú, ki később a hitközség egyik legtiszteltebb alakja, évtizedeken át annak vezetője volt: *Altmann Sámuel*. Ő Miskolcz környékéről való volt, s nőül vevén Hay Zélig legidősebb leányát Esztert, itt megtelepedett.

Családi nevek

Ezek, kiket éppen fölemlítettem, *családi neveiket* nem itt kapták, hanem úgy hozták magukkal előbbi lakhelyükről, mivel az 1785-ki esztendő, melyben II. József császár a német nevek fölvételét elrendelte, nem találta őket itt. E német családnevek fölvétele korántsem ment könnyen itt ezen a törzsgyökeres magyar vidéken. A városi adókönyvekben még 1790-ben is sok *magyar családnevet* találunk. Smied Mose Simont, Kis Simonnak, Perl Dávidot Nádudvari Dávidnak, Schvarcz Mártont Károlyi Mártonnak, Dick Jakabot Göndör Jakabnak találjuk beírva még 1790-ben is. A *Pintér* család összes tagjai már ezen magyar néven nevezik magukat. A legrégebben itt lakó zsidóknál, kiknek már apjukat is ösmerték itt helyben, egyáltalán nem használnak családnevet, hanem továbbra is csak az apa nevét teszik az egyéni név elé. Wechsler Jechiél továbbra is Abrahám Fülöpnek, Frank Józsefet, Ignác Józsefnek nevezik és Hay Zéliget Mihály Jakabnak. Ezen néven találom

őt említve még 1790-ben is, tehát öt évvel József császár rendelete után és a legnagyobb valószínűséggel állitható, hogy a *Hay Jakab* név tulajdonkép nem egyéb, mint *Mihály Jakab*-nak rövidítése és germanizálása. A Weisz, Schvarcz és Roth neveket a haj, illetve az arczsínéről kapták az illetők valószínűleg és nem érdektelen megfigyelní, hogy ma az illetők dédunokái és ősunokái nem ritkán birják azon külső tulajdonságokat, melyek alapján őseik e neveket kapták.

A kántorok, metszők rendszeren *Singer* vagy *Schulsinger* nevet, a samesz — harangozó, mint e vidéken nevezik őket — a *Leitner* nevet nyerte. A *Schlesinger* névnek az énekléshez semmi köze, mert az tulajdonképen Schlesiert (sziléziai) akar jelenteni.

Tekintsük most közelebbről a *zsidó községi életet*. Községi élet

Ez mint már láttuk 1770 körül kezdődik, mikor itt 15—16 lehetett a zsidó családok száma. Általánosan ismeretes, hogy ezen időben a zsidók szerte a hazában nem csupán hitközségeket, hanem az uradalom védnöksége alatt a helyi keresztény községtől csaknem egészen független községet az u. n. zsidó communityt képezték. Ha más vidékről jött zsidó települt itt meg, azáltal még nem vált a község tagjává. Először természetesen az uradalom védnökségét kellett megszerezni, de ezt rendszeren azon utasítással nyerte

meg, hogy a hitközségi intézmények használatai illetőleg egyezték meg a zsidó községgel, illetve szerezzék meg a „*chezkaz hakehila*“ jogot. Mig ezt meg nem szerezte, addig a zsidó községen kívül állónak „*Chucz*“-nak neveztetett. Viszont e *chezkasz hakehila* jogra nézve nem volt okvetlen szükséges, hogy az illető a város területén lakjon. Az uradalom Tószeg, Kécske és Paládics is kiterjedvén, mindenki, ki ezen helyeken lakott, ide valónak tekintetett. De a közbirtokosság területén tulról is idetartoztak: János-hídáról Dávid Mihály (*Deutsch*), Törtelről *Brikler* Bernát, Tiszaföldvállról a *Bichler* család, nemkülönben a *Weisz* családnak Kunszentmártonban lakó tagjai.

A *chezkasz hakehila*-t nem volt könnyű megszerezni, de ha már megvolt, nem könnyen szabadulhatott tőle az ember, legalább addig nem, mig összes fizetési kötelezettségének a községgel szemben eleget nem tett. Így, midőn Salamon Lőrincz, *Zalmon Kecs-kemét* 1787-ben innen *Szegedre* tette át lakását — ez időtájt keletkezett ott a zsidó község — csak úgy bocsájtották el, hogy előbb a városi jegyző előtt okmányt írt alá, amelyben magára vállalja, hogy összes restancziáit, — ha csak Ő felsége addig a hátralékos kameralis taksát az abonyi zsidóknak el nem fogja engedni, pontosan le fogja fizetni. A hitközség régi alapszabályai alig is vonatkoztak másra, mint annak meghatározására, mihez van a be nem

kebelezett tagnak, Chucznak, joga, mihez nincs; mikor szabad őt a torához fölhipni, mikor nem; mikor van chijuv joga, mikor nincs. Tagadhatatlan, hogy egy kis szűkkeblűség nyilatkozik meg e szabályokban a tulajdon hitsorsossal szemben, de hát ezért nem a zsidó községet, hanem a korszellemet kell felelőssé tennünk. Ők is nehezen jutottak hozzá, drágán fizettek meg minden csepp jogot; nem akarták hát ők se másoknak ingyen megadni azokat.

Hanem az a különbség még is meg volt a chevratagság és a chezkasz hakehila jog között, hogy utóbbi nem csupán apáról fiúra, hanem ipáról vőre is dijammentesen szállott át.

A község élén a *roshakohol*, a *zsidó bíró* állott. Ő képviselte a zsidó községet úgy az uradalommal, mint a keresztény községgel, valamint az óbudai zsidó község Elöljáróságával szemben is, mert ez az Elöljáróság, mint az 1791. május 17-iki megyei currens mondja: „e megyebeli zsidóknak kormányzója az őket illető ügyekben.”

A zsidó bíró szedte be úgy a türelmi adót, valamint a portiót; előbbi Ó-Budára juttatta, hova időnkint repartíálás végett maga is fölment, utóbbit a városi pénztárba fizette be. Ugyancsak ő fizeti be a koserbor mérés és a boltok árendáját az uraság kasszájába egy összegben, vagy pedig mind a 24 közbirtokosnak külön-külön. Ezen munkája fejében

ő portiót a városi pénztárba nem fizet, különben is meglehetősen foku hatalommal, bebörtönzési és pálcázási joggal birt hitsorsosai körében; de még az uriszék előtt is volt némi tekintélye, sőt a városházánál, — kivált ha pénzt hozott, »zsidó főbíró uramnak« czimezték.

Nem csoda hát, ha nagy volt a versengés és törekvés ezen állás után. Ritkán is fordult elő, hogy valaki pár évig egymásután viselte volna e hivatalt s egy év letelte után rendesen másikat találunk helyette a birói székben. Mert hát a választás évenként történt. Egy 1792-ből eredő jegyzőkönyvi határozat következőképpen állapítja meg a választás módját: Minden évben Tévész hó ujholdján történik a választás egy háromtagu bizottság jelölése alapján. Választanak pedig egy roshakoholt, két tuve hako-holt (albirót) két gabbai czedokot (templomi kuratort) egy gabbai ditalmudtorát (iskola kuratort) és egy memunát, ki az apróbb peres ügyeket intézte el a roshakohol ellenőrzése mellett. Az így megválasztottak még két pénztárkezelőt (בעל תיבה, kasszapreczeptort) választottak, kik közül az egyik a türelmi adót, a másik a porcziót szedte be. A templomi pénztár egész önállóan kezeltetett a templomi kuratorok által s csak annyiban függött össze a zsidó community kasszájával, hogy a gabbaim évenként kétszer, a két gevia-incasso alkalmával, 100—100 forintot tartoztak a

communitás kasszájába fizetni a templomi jövedelmekből.

Amint látjuk a zsidó község szervezete egészen olyan volt, mint egy politikai községé, és ennek az egyházi ügyek csupán egy külön ágát képezték. Maga a roshakohol eredetileg inkább világi hatáskörrel bírt a zsidó kommunitás kebelében és a templomi ügyek nem is tartoztak ügykörébe.

Kik viselték a múlt században a zsidó birói hivatalt itt Abonyban? Ezt régi feljegyzések hiányában csupán 1778-tól kezdve tudjuk pontosan.

A legelső zsidó bíró, kinek nevét felemlítve táltam (a városi adókönyvben) Mihály Jakab vagyis Hay Zelig, 1780-ban már Károly Mózes (R. Mose Károli-Schwartz) 1781-ben Ábrahám Fülöp azaz Wechsler Jechiel a zsidó bíró. 1786-ban Jakab Salamon azaz Pintér Salamon a roshakohol, (a mi már a zsidó községi jegyzőkönyvben is föl van jegyezve.) Az ő biráskodása idejéből egy érdekes okmányt őriz meg irattárunk. Az abonyi zsidók folyamodványa ez Ürményi Józsefhez, ki már akkor országbíró volt Budán.

Hangzik ez okmány következőképpen :

Nagyméltóságú

Kegyelmes Földesurunk Excellentiád !

Tiz esztendőnk folyása alatt Feőmeltóságú kegyelmes protectioja alatt Abonyi fundusán Sinagógánk építve vagyon, olly annyira megromlott, hogy tellyességgel Istenni szol-

gálatot módunk szerint benne nem tehetünk és mely házak mellett vagynak, tellyességgel veszendők, úgy hogy pusztán kéntelenítettünk hadgyni, mi ugyan e folyó Esztendőig szokot Arendanak eleget tettünk, Nzetes Tszt Uram előtt folyamodtunk építsen egy Sinagógát, melyre feleletet adott, hogy Kegyelmes Excellentiád építeni nem szándékozik. Mi mély alázatossággal kegyelmes Excellentiád színe előtt folyamodunk, vegye szívihez buzgó könyörgésünket s mindenkor hiven Arendánknak letételit és Kegyelmes akarátját kiadni Templomunk építésére Fundust ki mutatni s kegyes determinatioját Arendának értelmünkre. Reménységünk vagyon Excellentiád kegyelmében, hogy buzgó könyörgésünk után vigasztalás nélkül, elbocsájtva nem leszünk, a mintis kegyelmes palástyához erőssen ragaszkodunk. Mely irgalmaságért a Hatalmas Ur Isten Nagy Méltóságú Uri nevének fölmagasztalásával, hogy aldya meg ohajtunk.

Kegyelmes Excellentiádnak
Méltatlan és Alázatos Hivei

Abonyi városban lakozó Sidók.

Csakhamar meg is érkezett a kérvényre a felelet. Ürményi saját kezével írta.

Hogy az instánsok azon a helyen, a hol a mostani volt, magok saját költségivel egy új Sinagógát építhessenek, megengedtetik — Egyébaránt Tisztemnél oly rendelkezéseket tettem, hogy romladozó lakó házai az Instánsoknak meg újíttassék és Jó Statusban tetettessenek. Mely ebéli Beneficiumokért a követtkezendő 1787-iki esztendőől folyvást esztendőnket 80 R-foréntokert fizettni és ennek egy felit ugyan első Januarisban, másik felit pedig Julius Holnapnak első napján az uraságnak Caszaban letenni kötelesek lesznek.

Többnyire az Épületekre jó gondot fognak viselyni

melyekben is, hogy jövendőben a ne talán újjátás és reparatio továbbra ne halladgyon, Abonyi tiszttartóm minden esztendőben Szt György nap tájban az illetén épületeket megfogja vizsgálni, a mely esetre, ha szükség leszen nádat vagy más materialekat az uraság fog ugyan adni, de a készpinzbeli költségeket tsupán az Instansok tartoznak megtenni. —

Budán die 8a Apr. 786

Űrmenyi Josef

Mint ezen okmány mutatja, már ezen templom privat funduson és nem urbéri telken lett föl-építve s így a község, bár saját maga építi föl a templomot, érte nem urbéri taksát, hanem árendát fizetett.

Még azon évben hozzá is kezdtek a templom ujjaépítéséhez. Hogy ez mennyibe került nem tudom, csak azt találom a hitközségi jegyzőkönyvbe feljegyezve Rabbi Móse keze által, hogy a tolerancia cassából (ממעות מס) 7 és $\frac{1}{2}$ forintot adott e célra Pintér Salamon bíró. Ez a templom azután egészen 1825-ik évig szolgált elődeinknek istentiszteleti célra.

A következő évben Weisz, vagy mint akkor rendszeresen irtak Vajsz Simon, a roshakohol, ki ezen állását, mi hallatlan ezen időben, de az abonyi zsidóság későbbi történetében is ritka, két évi megszakitással, 1787—1797-ig vagyis 9 évig viselte. Ilyen kivételt ugy látszik azért tettek vele hitsorsosai, mivel Vajsz Simonymnak a hatóságnál sok jó

embere volt, mi abból is kitűnik, hogy e családnak már akkor szabad volt a kúnság területén lakni s ő ezen összeköttetéseit nagyon szívesen használta föl hitsorsosai érdekében. Maradt is fön­n az irattárunkban erre nézve egy érdekes okmány. Az esemény, melyre vonatkozik, jelentéktelen, mindössze az történt, hogy nemzeti Foris Pál uram megütött egy zsidót. Nagyon-e kicsit-e, ok nélkül vagy kellő okból, azt ma már el nem dönthetjük és így kénytelenek vagyunk mi is, mint száz évvel ezelőtt Vajsz Simony megnyugodni Kostyán János főszolgabíró urnak azon ítéletében, hogy Foris Pál uram, mindössze csak egyszer ütött a zsidóra és az azt motskos beszédével nagyon is kiérdemelte. Vajsz Simony kérvénye a főszolgabíróhoz a következőképen hangzik:

Tekéntetes Feo Szolga Bíró Úr
Nekem kivált képpen kegyes Uram!

Kéntelenítettem a Patiensnek sok kérése után nagy alázatossággal Tettes Urhoz folyamodni a véget: Mint hogy tapasztalja az megveretett pati­ens naponként való belső Nyavalájának terhesebb mi voltát, azon okból is kívántam Tettes Nemes Vármegyének Hiteles Chy­rulgussát annak bővebb megvizsgálására, mint pedig leendő nagyobb veszedelemnek eltávoztatására kihozatni, amint is recurálván várossunk Birájához, hogy e béli veszedelmes állapotban lévő pati­ens miatt egy Levelet iratna említett Nemes Vmgye Chy­rulgussának, mint hogy Eőt­et illetné az illetén állapotban az visum repertumnak Autenticatioja: de ezt megértvén Foris Ur, azonnal Paraicz Mihály Eskütt Urhoz folyamodván, ki is az Város biraja

az levél kiadásától egy általában inhibeálta, mely dolgot a mint tapasztalom, valóságos Interessatiónak kölletik lenni.

Kihez képest, hogy tovább ne kintelenitessünk e belüli panaszunkat terjeszteni, kívántam elsőben Tettes Urnak igazságos Itélleti megvizsgálása melet jelenteni, ne hogy még következőképpen az patiens ide való Borbélynak tudatlansága végett s mint penig elégtelen cura nélkül lévén, veszedelmesebb állapotra juthasson. Szükséges, hogy ezek közt tartandó interessatiót méltóztassék amandáltatni és az patiens iránt bővebb rendelést tétetni aláztatossan esedezem.

Tekintetes Feo Szolga Biró Urnak
érdemetlen aláztatos fejhaito szolgálja

Vajsz Simony
Abonyi zsidók Birója.

Vajsz Simont utoljára 1797-ben találjuk a zsidó birói tisztségben, 1794-ben majd ismét 1795 és 1799-ben Wechsler Jechiel és a múlt század utolsó évében megint Hay Zelig az elnök. Hay Zelig azt a kimagasló állást, azt a föltétlen tiszteletét és szeretetet, melylyel őt hitsorsosai körülvették, inkább csak 1800 után érte el. Ugy látszik jótekonysága arányában nőtt vagyona és vagyonának növekedése mindinkább bőkezűvé tette őt. Jelen század kezdetétől fogva gondoskodó atyja ő nemcsak nagyszámú családjának, hanem az egész hitközségnek. A szegényeknek és ezekből állott a hitközség nagy része, ő valóságos gondviselője. A nyomorban levőknek alamizsnát ad, a munkaképeseknek segítséget, hogy élelmüket megszerezhessék. Ha a hitközség

megszorult és nem tudott pénzt szerezni, ott volt az öreg Zelig, ki vagy kölcsönbe, vagy ajándékba előadta e szükséges összeget. De ezek elbeszélése inkább a jelen század történetére tartozik és így visszatérek annak elbeszéléséhez, hogyan szereztek elődeink élelmüket a múlt században.

A zsidók
foglalkozása.

Hát bizony nagy kinnal-bajjal éppen úgy, mint mi ma, csak azzal a különbséggel, hogy ők könnyebb lélekkel, vigabb kedélylyel hordozták az élet igáját. Nagyon kevés volt közöttük, ki itthon meg tudta szerezni kenyerét.

Volt a piacon az uradalom boltosházában egy *nagy bolt*, azonkívül saját házába nyitott még három *zsidó kis boltot*. E boltok árendája fejében a zsidó község 400 frtot, a kóser bormérési jogért 150 frtot fizetett az uri széknak s ezen jogokat azután nyilvános árverésen adta bérbe a zsidó község saját tagjainak. A boltosoknak nem igen kellett tartani konkurrencziától, mert az egyetlen rácز boltos, kinek az uraság engedélyt adott a bolt nyitásra, hogy legyen valaki, ki szombaton és zsidóünnepen árul, ez a rácз boltos 1798-ban önkényt odébb állott; de hát ezekből nagyon kevés család élhetett, annál kevésbé, mivel a kóser borból szigorú büntetés mellett egy pintet sem szabadott kereszténynek eladni, sem sört vagy pálinkát számukra mérni. A bölcs vármegye 1788. július 6-diki currensében még azt is tiltja

— zsidónak ép úgy mint kereszténynek, — hogy — buzát — vásároljanak a köznéptől.

Voltak a zsidók közt *iparosok* is, még pedig meglehetősen számmal. 1780-ban két szabót, egy susztert és egy üvegest találunk itt. Ezeknek sem igen kellett a konkurrencziától félni, mert Abonyban egyetlen czéh sem volt, de iparuk úgy látszik nagyon szűken táplálta őket, mert neveiket igen sűrűn ott találjuk azok sorában, kik a község vagy a chevra jótéteményét igénybe veszik.

A többi család azután *házaló kereskedéssel* kereste meg kenyerét szerte a vidéken.

Nehéz volt a munka, sovány a kereset, hanem ^{Adók.} azután adót annál többet kellett fizetni. A főntebb említett 550 frton kívül mit a zsidóközség fizetett az uri székeknek, minden egyes zsidó saját földesurának urbarialis taksát fizetett. Kinek lova, kocsija volt, annak robotolni kellett. Házuk után a szegényebb zsidók 4—6 frtig, de a tehetségesebbek 8—12 frtig, Hay Zélig 16 frtot, Perl David pedig, kinek több melléképülete volt, 18 frtot fizetett, mi bizony nagyon jelentékeny összeg volt az akkori viszonyokhoz képest. De ez még csekélység volt a türelmi adó, helyesebben a kameralis taksához viszonyítva, mely czim alatt már a mult században a tehetségesebbek 15—20 frtot, Hay, Weiss, Wechsler 36 frtot fizettek évenként. Azután jött a portió, eredetileg katona-adó,

mely maga is 6, 8 sőt 10 forintra is emelkedett. E mellett még a marhahúst is drágábban kellett fizetniök, mint a hogy a vármegye limitálta, mert Szekerkay András mészáros uram még azt is megfizettette magának, hogy a marhát kóserozni hagyja.

A sokféle adó terhe alatt elhatározták, hogy a gabbai uramiék ne legyenek nagyon bőkezűek az átutazó hitsorsosokkal szemben, de azért korántsem voltak szűkkeblűek ezek iránt sem.

Ez az érdekes határozat, mely úgy látszik a mult század közepe tájáról való és mint első van bejegyezve a zsidóközség jegyzőkönyvébe, következőleg hangzik:

כתובה בעט כרזל, להיות לאות ולשמרת, להיות מעמד
ומצב מאחר דש המלכות י"ה בליגט הט עם מעות מלכה,
האבין אלופי קהל יצ"ו אוישגמאכט, דש הג"צ יהיה מי שיהיה
הט ביכולת ליתן לאורחים מקופת הצדקה לויט למעטה.
ראשון: וואן קומען מעכט א בעל דרשון אונד מעכט
דרשינן בבהכ"נ יש ביכולת לג"צ ליתן שני פעמים ח"י צ"ל.
לאורח הגון לא יותר כ"א ח"י צ"ל כמו כן לבעל דרשון וואש
ניכט דרשינן מעכט בבהכ"נ גם כן לא יותר כא ח"י צ"ל.

Hitközség
hivatalnokai.

Ama rendkívüli, vagyonuk és keresményükhöz képest óriási, terhek daczára a hitközségi intézmények fõntartásában olyan áldozatkézséget tanusítottak, melyrõl a mai nemzedéknek fogalma is alig van, s mely már nem csupán a legnagyobb dicséretre méltó, hanem egyenesen bámulatos. A mult század végén,

midőn az abonyi zsidó-házak száma 50 volt és a családok száma mintegy 55–60, a zsidóközség kebelében következő alkalmazottak éltek:

Lichter Gottlieb (Mose) rabbi,
Gabriel, az öreg kántor (utódai Bauernak
nevezik magukat),
Singer Johann (Chaim) az új kántor,
Bachmann Wolf, sakter és hitközségi jegyző
Fischer Lebl, dajján vagyis jurist, a mint
a conscriptio nevezi.

Következik 3 tanító u. m.:

Rafael Mihály,
Kasszovitz Mandl,
Stock Izsák (Eizig Baruch).

Két templomszolga u. m.:

Pick Lebl,
Ábrahám Lebl (az ugynevezett kis sammes)
végül pedig *Tobiás* „bassist“ és *Hilel*
„sekondesinger.“

De hát mi volt az alkalmazottak fizetése? 1780 táján a rabbi havi díja 16 frt, a kántoré 10 frt, a metszőé, kit akkor Samuelnek hittak, 6 frt 50 kr. minden mellékjövodelmen és a chevra által fizetett illetékeken kívül.

A század végén azonban már így emelkedtek a fizetések:

Rabbi havi díja 24 frt,

Gabriel kántoré 12 frt,

Az új kántoré, Singer Chaimé 10 frt, később
16 frt.

Bachmann Wolf jegyzőé 10 frt.

E fizetések ma nevetségesen csekélyeknek tűnnek fel, de bizonyára helyesebben fogjuk azokat megítélni, ha meggondoljuk, hogy ezen időben, gymnasiumi tanárok számára havi 30—35 frt igen jó díjazásnak tekintetett és egy font hús ára a megyei limitáció szerint 5—6 krt tett ki.

Iskola. A mi végre a tanítókat, helyesebben az *iskola-ügyet* illeti, erre nézve tudjuk, hogy már 1770 táján volt itt zsidó-tanító.

A magyarországi zsidó-tanítók ebben az időben kétfélék voltak, u. m.: lengyelek vagy cseh-morvák; magyar születésű egynehány volt csupán a dunántúli megyékben.

A lengyelek csak héberre tudtak tanítani, utóbbiak németre is valamicskét. A művelődés és fölvilágosodás előharczosai voltak ez utóbbiak a hazai zsidóság körében, másrészt azonban a zsidóság magyarosodását erősen hátráltatták. Hogy az a „zsidó-gyermekek tanítója,” kit a városi adókönyv fölemlit

1770-ben — természetesen mint adót nem fizetőt — lengyel volt-e, vagy cseh-morva, nem tudom, de azt már tudjuk, hogy alig adta ki II. József császár a rendeletet arra nézve, hogy a zsidók u. n. nemzeti iskolákat (National-Schule) állítsanak, Abony azonnal sietett ennek eleget tenni. Az első helybeli zsidó tanítót, kinek neve ránk maradt, *Politzer Márkust* 1788-ban fogadta fel a helybeli zsidóközség. Fontos ezen évszám már azért is, mert ezen nemzeti iskolák a szigorú császári rendelet folytán csak 1789-ben kezdenek országszerte keletkezni és így a mi iskolánk a legrégibb hazai zsidó iskolák közé tartozik. Mikor 1789-ben a főtanfelügyelő bekérte a kötelező okmányt a községtől arra nézve, hogy iskolát fog fentartani, akkor már itt működött a tanító.

De Politzer Markus nem soká munkálkodhatott zavartalanul a közművelődés terjesztésében. Hogy miért, azt elmondja a következő okmány, mely élesen jellemzi az akkori közoktatási viszonyokat és tanúságot tesz azon latin közmondás igazságáról, hogy háboru idején hallgatnak a muzsák:

„Endesunterzeichneter bezeuget, daß er von die hiesige Gemeinde im Jahre 1788 als jüdischer Nationallehrer angenommen worden ist, auch war die Schule von dieselben so eingerichtet, daß bei Wiestirung des Hr. Schulwiestitors die Schule für gut befunden worden ist. Da aber durch einquartierung des Militär in das Schulhaus und durch der hiesige Stadtgerichten das gemiethe Schulhaus gewaltätzig abgenommen und kein anderes Schulhaus hergeben worden ist, folglich dadurch ihre ganze Ein-

richtungen vernichtet und zu grunde gegangen. Obzwar Unterzeichneter sich viele Mühe und Unkosten gemacht hat, und gebeten um Assistenz, aber keine darauf gefolgt hat, hat mir die Gemeinde doch bis den ersten April d. J. richtig bezahlt. Da ich nun einseh, daß ihre Bänke oder Schuleinrichtungen nie bezahlt werden wird und von ihr Cignes sind dieselben außerstand wiederum andere zu stellen gehe ich also freywillig ohne Wiederrede von da weiter. Daß ich an dieselben keine Forderung mehr habe, bezeuge ich hiemit.

Aban den 25. März 790.

Markus Politzer.

A katonai parancsnokságok úgy látszik másutt is alkalmasnak találtak az iskolákat, a bequartélyozásra és hasonló sorsra több zsidó iskola jutott ezen időben. Bizonyítja ezt a helytartótanácsnak 1791. május 12-ikéről kelt rendelete, melyben:

azt kívánja, hogy minden nemzeti iskolák helyre állittatván, volt állapotokba tétessenek, ezenfelül pedig az 1789-ik esztendőttől fogva fölállott zsidó-oskolák is, melyek elromlottak volna, ujabban visszaállitassanak.

Igy hát az abonyi zsidó-oskola is uj életre kelt. Az uj tanító neve Joseph Izsák, ki meg betegsége miatt volt kénytelen az iskolától megválni. A század végén, — mint a hivatalnokok névsorából láttuk, — három tanító működött itt. Hogy mennyi volt ezeknek jövedelme, azt nem tudhatjuk, mivel ezek fixumot nem igen kaptak a hitközségtől. A község csak az iskolahelyiséget és a tanszereket adta; a tandíjat a szegény tanítónak magának kellett a tanulók szüleitől beszedni, a mi bizony — mint a föntem-

litett Joseph Izsák az uriszék előtt elpanaszolja, — sok ügygyel bajjal és nehézséggel járt.

A katonák, kik 1790-ben az abonyi zsidó-iskolát lefoglalták, úgy látszik a török harcztérről jöttek haza. Két év mulva azután a *francia háboruba* kellett az osztrák és magyar hadaknak vonulniok. Ama rendkívüli megrázkódtatás hullámai, melyet Nagy Napoleon föllépte egész Európában keltett, ide, a csendes kilebe, is eljutottak.

A francia
háborúk és az
Abonyi zsidók

A fenyegető veszélyvel szemben, mely akkor a király és haza felett lebegett, oly áldozatkészséget tanusítottak az abonyi zsidók, melyet e korban alig tételeznénk fel róluk.

Mindjárt 1793-ban, midőn az osztrák csapatok először vonultak a francia köztársaság ellen harczba, Abony zsidóközsége önkénytesen *kétszáz forintot* ajánlott fel a *háboru költségeire*. Kaptak is ezért magától a helytartótanáctól egy ékesen szóló latin nyelvű köszönő iratot, melyben a tanács biztosítja őket a legfelsőbb elismerésről ezen önkényt felajánlott — spontaneo motu oblatum — adományért. Midőn 1797-ben Ausztria Orosz- és Angolországgal egyesülve másodszor indult háboruba, Abony zsidóközsége újból *100 frtot fizetett* be a felszerelés költségeire és *mig csak a háboru tart, esztendőnkint kétszáz forintot ajánlott* fel. Most a vármegyétől kapták a következő köszönő iratot:

*Abony Mezővárossa béli Zsidó kösségnek
illendő becsülettel*

Abonyon.

Tekintetes, Nemes Pest, Pilis és Solt törvényessen egyben kapcsolt Vármegyék Rendei nevekben és parancsolattokból Abony Mezővárossabéli Zsidó kösség bizonyossá tétetik ez által az említett Rendeknek a'beli különös tettzésekről és érzékeny szivességekről, hogy a Felséges Fejedelem és a Magyar Hazának választhatatlanul összevekapcsolt állandó boldogságok fenttartására s' védelmére az ellenség eleiben kelő Megyebeli Nemeség Fegyverkezésének czéllját s' előmenetelét száz Rh. forintokkal, esztendőnkint pedig 200 Rh. forintokkal, elősegélleni kívánta és fogadta. Valamint többnyire ezen példás cselekedetért és hűségért a többször említett Rendek általam alább irt által szives köszönetet tétetnek, úgy egyszersmind azt is ígérk, hogy ily jeles buzgóságot adandó alkalmatossággal ő Felsége Kegyelmes kedvességében ajánlani nem fogják elmulatni. Költ Pesten Május 11-ik napján 1797-ik esztendőben

*Nagy Szigethy Szily Josef m. k.
főntírt Titles N. Vármegyéknek V. Ispánya*

Csak ha ismét emlékezetünkbe idézzük ama rengeteg adót és azt a nagy egyházi terhet, mely atyáink vállait nyomta, akkor méltányolhatjuk csupán kellőleg tettüket. Nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy ama ragaszkodás a hazához és ama áldozatkézség annak érdekében, mely ma hazánk zsidóságát jellemzi, csirájában megvolt apáink lelkében is.

Henry Merriam
Secretary of the Board

r
a
k
h
k
j

A ZSIDÓKÖZSÉG TÖRTÉNETE A SZÁZAD ELEJÉTŐL A SZABADSÁGHARCZ BEFEJEZÉSÉIG.

ABONY zsidóközsége jelen század első éveiben virágzó, fejlődő, sőt az akkori viszonyok között határozottan vagyonos község képét mutatja. Igaz, hogy a körülbelül 70 tagra fölszaporodott község tulnyomó része szegény, ki a házalás nehéz munkájával keresi meg mindennapi kenyerét és hetenkint egyszer — szombaton — a hust és bort is hozzá, de hát így volt az akkor ország világszerte.

Másrészt Abonyban mégis szép számmal találunk olyanokat, kiket akkor vagyonos embereknek tartottak.

A türelmi adóhoz hárman járulnak 36 forinttal, kiknek neveit már fölemlítettük, de 20 forint körül sokan fizettek, u. m.: Pfeifer Izsák, Czettel Izsák, Hoffer József, Pintér Salamon, Pintér Lőrincz, Perl Dávid, Schwarcz Fábián, Adler Pinchász, és Adler Farkas, valamint Altmann Sámuel is, ki még akkor az ifjabb generációhoz tartozott.

Talmud-
tudomány.

De még sokkal inkább, mint vagyonossága által kiválott Abony a szent tudomány ápolása által. Tekintélyre és tudományosságra a rabbi után mindjárt *Adler Eliás*, R. Pinchász Heves említendő, utána pedig *Pintér Salamon* szókimondó fia *József*, ki magát Joeecz Abonynak nevezi s ki a makai rabbinék Rabbi Lebnek leányát vette nőül. Nagy tekintélyben állott *Ruben*, *Schwarz* Mózes fia. Természetesen a kiválóbb tudósok közé tartozott *Fischer Lebl*, ki a rabbinak mint dajján segédkezett.

Jelentékeny nyereség volt az itteni tudományos körre, midőn a század legelső éveiben a nagykőrösi rabbi, *Kassovitz Wolf*, bizonyosan összeszólalkozván községével, idejött át lakni öreg napjaira, hol egy testvére Mandl tanító volt; a két testvér egy kis házacsára is tett szert. Még nagyobb esemény volt a talmudtudósokra, midőn a bonyhádi rabbinak R. Lebnek kiváló tehetségű és nagytudományu fia *Löw Israel* a kilebe házasodott. Ugyanis *Hoffer Mordechai*-

nak az első Györgyén megbetegedett zsidónak egyik fia József idejött be lakni a mult század végén.¹⁾

Ennek leányát vette el Lőw Izrael, ki azután itt maradt és egyideig a község pénztárnoka is volt, míg a *boldogasszonyi* hitközség e kiváló férfit rabbijának meg nem hívta, honnan később *Dárdára* ment *Baranya-vármegye* rabbijának.

De Lőw Izrael korántsem volt az egyetlen, kit az abonyi tudósok közül rabbi állásra hívtak meg. Az ősz Mose rabbinak két fiát vitték innen Abonyból haza hitközségek a rabbiszékbe. *Joetz* nevű fia *Igarban* foglalt el rabbi állást, az ifjabbik *Jona Arje Czecezén* volt rabbi, utóbbinak két kötet halachikus munkáját kéziratban Büchler P. moóri rabbi őrzi. (V. ö.: Chaszom szofer II. 53. M. Zs. Szemle X. k. 497. l.)

A nagytudományu *Valentin Simon*, kit Weisz Simon választott vejének, a gabbai hivatalt viselte itt Abonyba és innen hívta meg őt *Jankovác* községe rabbinak.

Igen nagy becsben állott itt a tóra, kivált ha gedulával azaz előkelőséggel járt együtt. Altmann Sámuelnek, Pintér Salamonnak és Schwarz Mózesnek nagy büszkesége volt, hogy fiaik a „Morenu“ czímet viselték. Leányaik számára nemcsak a Weisz

¹⁾ A másik fia Lebl, Semajónak apja Györgyén maradt. Györgyén 1767-ben nevezett Hoffer Mordechajon kívül, csupán még egy zsidó, Markus Lebl lakott.

és Hoffer családok, hanem a többi előkelők is ily tudós férfiakat kerestek.

Igy került ide *Scheiner D. H.*, ki Altmann Sámuelnek veje lett, majd *Markbreit Ignác*, ki Hay Zelig legifjabb leányát vette nőül, az áldott emlékezetű „gute Peszl“-t, a mint őt széles e vidéken nevezték.

Az itt említetteken kívül szép számmal voltak szegényebb morénuk is a községben, kiknek a helyi jótékonyság módot nyújtott arra, hogy tisztán a szent tudománynak éljenek.

S ki tudná kellőleg méltatni azt az áldást, melyet a szent tan ápolása apáinkra és közvetve mi ránk is gyakorolt. Ennek köszönhető, hogy bár a keresztény társadalom megvetette, nem ritkán jogtalanul bántalmazta s az alacsonyabb foglalkozás módokra utalta a zsidót, ő sem erkölcsileg sem szellemileg nem süllyedt. Vallása és annak tudománya megvédte attól, hogy a társadalom páriájává legyen, mivé őt tenni óhajtották. Alacsony kereset módja mellett ez a legeszményibb foglalkozás erkölcsi magaslaton tartotta és a fajnak szellemi frissességét sértetlenül megőrizte a késő nemzedékek számára.

De ugy látszik, hogy ezen korban a morenuk nem csupán a héber tudományban váltak ki, hanem a modern műveltségben is ők jártak elől és korántsem perhorreskálták azt, miként a század közepe

táján a talmuddal foglalkozók. Épen Pintér József, Scheiner D. H. és Markbreit Ignác, sőt még az öreg Adler Eliás is, azok, kik e század legelején már magyar betűkkel irták alá neveiket a jegyzőkönyvekben.

A modern műveltséget különben az *orvos*, va- A zsidóközség
orvosa gyis a *chirurgus* diplomatikus képviselte a kileben.

Láttuk, hogy már a mult században Weisz Simon erősen panaszkodik „az idevaló borbély tudatlanságáról” és a zsidók nagyon is szükségét érezték annak, hogy egészségükről üdvösebben gondoskodjanak. Azért még 1800-ban fölirtak az uriszékhez, hogy beszéltek ők Pesten egy *chirurgussal*, ki hajlandó lenne ide lejönni, ha az urasság hozzájárulna valamivel fizetéséhez. Az uriszék azt válaszolta, hogy — ha akarják — a magok pénzéért megfogadhatják, ő fizetéséhez hozzá nem járul, „hanem ha valamely *patientsnek* szolgálni fog, illendő bérének jutalmát el fogja venni”. Látván a zsidók, hogy itt helyben segítségre nem számíthatnak, a szomszéd Szele¹⁾ és Györgye zsidóival léptek érintkezésbe, hogy ezekkel egyesülve zsidó-orvost fogadjanak.

1802-ben már szerződést is kötöttek *Taussig Józseffel*, ki *chirurgusi* diplomáját a prágai egyetemen

¹⁾ *Szele* zsidóközsége egyidős az *abonyival*. 1767-ben ugyancsak hét zsidó család lakik ott is, kik azonban összevéve csak 16 frt türelmi adót fizetnek. Később azonban a növekedésben *Abonynyal* nem tudott lépést tartani.

nyerte. Fizettek neki mindenek előtt illő lakást s előbb 75, később 125 frt évi fixumot, ezenkívül templomi ülést számára és felesége számára és a község összes intézményeinek ingyen élvezetét. Továbbá minden látogatásért 7 krt, érvágásért 10 krt kapott; vidéki beteg utiköltségeit és mindenki a gyógyszerek árát azonnal készpénzben tartozott megfizetni. Végre pedig összes átköltözési költségeit megtérítette a község és gyógyszerek bevásárlására 80 frt előleget adott neki. A szerződést 1805-ben újra megkötötték, de hogy meddig működött, nem tudom. A huszas években *Liebner Dávid* nevű orvos az utódja.

A község
növekedése

Ezalatt a község folyton növekedett tagok számában. Az uradalom azon tagjai, kik e század elején léptek a közbirtokosságba, korántsem viseltetnek nagyobb előszeretettel a zsidók iránt, mint a régiek; meg arról is panaszkodik a zsidó közösség az uriszék előtt, hogy a birtokosok fölemelték a taksát, másrészt meg azt emlegetik, hogy az érdemes városi tanács zsidók és keresztények közti perekben nem valami tárgyilagosan méri ki az igazságot, — de mindez nem gátolta meg a község rohamos emelkedését.

Az uriszék nem nézte rossz szemmel a zsidóházak szaporodását, mert azok pontosabban és nagyobb összegben fizették a taksát, mint a keresztények. Nemcsak oly taksás telkeken hol még ház

nem állott, építhetett a zsidó minden nehézség nélkül házat magának, hanem még a keresztények házait is jogában állott megvenni. Így 1808-ban Hacker Abraham fia, Ignác egy urasági tisztartó jelenlétében 800 frtért megvette Czere Imre házát az udvarban levő minden egyéb épületekkel együtt. Ezen viszonyok következtében 1815-ben már 115 bekebelezett tagja volt a községnek.

Messze terjedt a község híre és a környékben lakó zsidók mind ide grávitáltak. Ezen időben történt, hogy az ide jó messze eső *Tiszaigaron* meghalt *Salamon Mózes* nevű gazdag zsidó. Ez végrendeletében meghagyta, hogy örökösei az abonyi zsidóközségnek *egyezer váltó forintot* fizessenek ki. 1818-ban a hitközség átvette az összeget és elhatározta, hogy az összeg jövedelme évente a rabbi, iskola és vagyon-talan morenuk között osztassék ki. Egy darabig — heter iszka mellett — kamatoztatta a község a pénzt, de pár év múlva legfontosabb szükségletére, — a templomépítés céljára — fordította az előljáróság.

A nemeslelkű adományozóért mai napig is külön „el mole rachamim“ mondatik és halálózásának évfordulóján a rabbi a szokásos imákat végzi.

A zsidóházak szaporodása ellen ezentul sem lett volna kifogása az uradalomnak, ha a városi tanács föl nem szólalt volna ellene.

Viszály a zsidó
és keresztény
község között

Tartozunk a történelmi igazságnak annak konstataálásával, hogy a mai miényszerű viszony a zsidó egyház és a város között nem volt meg a multban.

Az olyan eset minőről Weisz Simon panaszkodott Kostyán János főszolgabíró előtt, 3—4-szer előfordult azóta is.

Csak anyiban állott jobban a dolog, hogy most már Tauszig orvos is beleszólt s nem engedte meg, hogy hamis visum repertumot vegyenek föl. Egyizben — midőn a szegény zsidó éjjeli őrt, Leitner Jakabot verte el egy keresztény polgártárs, — Dr. Eckstein Ferencz is, ki a pesti egyetemen „Kanzladjunkt und Supplent“ volt, beleavatkozott a dologba és a megyei chyrurgussal szemben Tauszignak adott igazat.

Láttuk azt is, hogy a városi előljáróságnak része volt abban, midőn 1790-ben a katonaság erőszakkal elvette az iskolahelyiséget a zsidóktól. Most meg a katonatartás és kvártélyadás miatt tört ki a viszály a város és a zsidó communitás között. A zsidók nem akartak ehhez hozzájárulni, hivatkozva egyéb nagy terheikre, a folyton súlyosbodó türelmi adóra és ujoncz állításra. — mely terhekről alább beszélünk részletesebben. Ebből azután „mindenféle izetlenség“ származott mig végre 1816 május 29-ikén megjelentek az uriszék előtt egyrészt *Dobozi András* és a városi előljáróság, másrészt *öreg Adler Eliás* zsidó bíró és a zsidó előljáróság és ott egymással

békés egyezsége léptek, mely békeség azóta talán soha sem lett megzavarva.

A megkötött szerződés következő két pontból állott:

1-ször A Tekintetes Uraságnak a most lefolyó, 1816-ik Esztendőben Május Honap 19-én tartatott Uraság Gyűlése alkalmatosságával meghatározva lévén, hogy Zsidóknak Keresztényektől ezután Házakat vásárolni szabad nem lészen, a mely Urasági Végzés kihirdettetvén a zsidóságtól elfogadtatott, következők képpen a Zsidó házak ezentul nem szaporodhatnak, hanem a mostan levő Zsidó házak egyedül ezen Contractus Sinor mértékül vétettvén, a városi Közönség a Zsidó Comunitástul sem katonai quártélyokat sem katonatartást ezentul nem fog kívánni, hanem egyébként őket is illető terheknek megváltása fejében minden Esztendőben 300 Frtkat fizetni tartoznak még pedig felét azaz 150 frtkat Sz. György napkor a másik felit pedig Sz. Mihály napján a város kasszájába minden fogyatkozás nélkül a most mult Szt. György naptól fogva bévinni tartoznak azzal a megegyezéssel, hogy az irtt forintok mindenkor Folyamotban lévő pénzel, ha az Arany vagy ezüst lenne is a 300 frtkat fizetni köteleztettnek; mely fizetés a most mult Sz. György napkor veszi kezdetét.

2-szor. Mi Zsidó Közönség a Tttes Uraság abbeli Végzését, hogy ezentul a Zsidó házak ne szaporitassanak, tartozó engedelmességgel fogadjuk s ezentul semmi szín alatt házainkat szaporítani nem is fogjuk, a quártély adás Katona tartás s ezekből származó terhek váltása fejében pedig a fenn irtt mód szerint minden kivétel nélkül a most legközelebb mult Sz. György napjától fogva mindenkor fizetni fogjuk. Mellyeknek tökéletes erejére adtuk ezen levelünket két egyenlő párban s a Város részéről ugyan a Város Petsétyével s az Elöljárókk

nevek aláírásával úgy a Zsidóság részéről azon Comunitásbéli Biró Adler Eliás a véle jelen volt több előjárókkal edgyütt. Költt Abonyon mint föllyebb említve Május Hónapnak 19-én 1816-ik esztendő.

Nagy Abony Mező-város első Birája
Dobozi And. m. k.

első Jegyzője

p. h. p. h.

Kada István m. k.

Eliás Adler m. k.
Zsidó Biró

In Concurſa Dominali Anno die utſupra

Vizely Tallián István m. k. *Tassy Ignác* Tisztartó m. k.

Bogyai János m. k. *Kocsis István* Tisztartó m. k.

Galanthai Balogh Gáspár m. k. *Neppel Antal m. k.*

Bogyai László m. k.

De már egy hónap mulva ezen szerződés megkötése után a zsidó kömmunitás az iránt intéz kérdést az uriszékhez, hogy bár megnyugszik azon pontban, mely szerint a zsidó házak szaporítása meg nem engedődik, de az iránt kér „kegyes írásbeli valóságot“, hogy oly taksás funduson, mely még nincsen beépítve, épithetnek-e gyermekeik számára házat. Mire azon év július 3-án megjött az uriszéktől a felelet, mely szerint:

ha hogy mégis valamely Abonyban régen lakózó zsidónak több fiai lévén, valamelyik számára házfundusra volna szüksége, a melyen új házat kívánna építeni és abbeli fundus nem az ország útjában volna, az olyan egyes esetekben folyamodhatik az abonyi közös urasághoz, ki is ha lehetséges, megfogja akkoron engedni.

Ezen szerződés még 1840-ben is érvényben állott. Midőn 1838-ban Roth Dávid leányát nem idevaló férjhez akarta férjhez adni, a zsidó előljáróság figyelmezteti, hogyha az új pár a közuradalomtól lakásra szabadságot nem nyer, innen a városból távoznia kell.

Magától értetődik, hogy a zsidók ily körülmények között ezentul még jobban vigyáztak a cheszkasz-hakehila jogra mint eddig. E jogért még a 20-as években is 18 aranyat, sőt 200 frtot is kértek. A jog ellenőrzésére a község 1816-ban törzskönyvet készíttetett magának akkori jegyzőjével, *Stern Dávid Beerrel*, a melyben éppen úgy, mint a Chevra-könyvekben szokásos, minden bekebelezett tagnak külön lapja volt. Pontosan följegyezték, ki mily összegért vagy mint melyik tagnak a veje jutott a cheszkasz-hakehila birtokába.

Ugyanakkor írták össze a hitközség alapszabályait, Alapszabályok. melyek leginkább a be nem kebelezett tagnak a községhez való viszonyára, a chijuv jogokra és az előljárok pénzkezelésére vonatkoznak. Azokon kívül melyeket már eddig fölemlítettem, közlöm itt e szabályokból a következőket:

1. Szombat és ünnepnapon nem szabad a torához fölmenni kerek kalapban (Ered 1815-ből).

2. Nőtlen ember Roshasonó és Jomkipurkor maftir nem lehet, kivéve ha a jesivából érkezik haza. (Ered 1803-ból).

3. Ha egy cheszkasz-hakehila joggal bíró tagnak fia vagy veje házassága után az apa vagy apóssal közös háztartásban marad, házassága első évében türelmi adót nem fizet, és idegenek megvendégelésére (Pletten-Billetten) nem köteles. (Ered 1803-ból).

4. Olyan férfit, kinek a községben már előre is rokona van, nem szabad hitközségi alkalmazottnak (mesubod) választani. (Ered 1803-ból).

5. A hitközségi alkalmazottnak két első gyermeke a cheszkasz-hakehila joggal bír, a többi azt megszerezheti pénzért, ha akarja. (Ered 1800-ból).

6. Tiltva van a községben süteményt szétküldözgetni abból az alkalomból, ha valakinek neje a gyermekágyból fölkelt. (Aufstand). (Ered 1803-ból).

7. A koma ne adjon egyebet a szudenél mint süteményt és pálinkát. (Ered 1803-ból).

8. A gabbai köteles egy negyed mázsa gyertyát és egy negyed mázsa olajat készletben tartani a templom számára. (Ered 1800-ból).

9. Jomkipurkor a hivek által ajándékozott viaszgyertyákról égés közben lecsepegő viasz nem az ajándékozónak, hanem a templomnak tulajdona. (Ered 1817-ből).

A templom
építése.

A községnek 1820. táján már 130 bekebelezett tagja van és így a 35 évvel előbb 30—35 család által épített templom nagyon is szűknek mutatkozott és a község nevéhez egyáltalán nem volt már méltó.

Már 1821-ben, *Adler Éliás* elnöklete alatt erősen tárgyalták e kérdést, de megoldásra csak akkor került a sor, midőn a következő évben *Altman Samuel* lett

a bíró, ki is ezen hivatalt ki sem adta kezéből mindaddig, míg teljesen készen nem állott a templom.

Mindenek előtt helyről kellett gondoskodni, hová a templomot építsék. Ugy látszik az uradalom átnedvedett volna e célra urbéri telket is, de atyáink nem látták előre, hogy az urbéri taksa meg fog szünni, de az árenda soha és ezen templomot is, mint a régít, Ürményi privátfundusára építették, daczára annak, hogy az úriszék csak azon feltétellel egyezett bele abba, hogy magántelekre építsék, ha az uraság közös kasszájába is évi 25 frtot fizetnek. Lehet azonban, hogy alkalmas urbéri telek nem állott rendelkezésükre és így történt, hogy a templom telkét csak 1862-ben vásárolták meg az utódok. Annyi bizonyos, hogy tőlünk a legnagyobb hálát érdemelték ki atyáink, hogy ily hatalmas és diszes templomot hagytak ránk, mely ma is büszkeségünk tárgyát képezi.

Az építés alkalmával egy kis vallástörvényi nézeteltérés támadt a kileben. *Altman Sámuel* a bíró úgy szerette volna, ha a külső főbejárat a homlokzat alatt lett volna, mert ez így diszesebb. Az ellenpárt vezére *Adler Éliás* azonban azt állította, hogy ez vallástörvényileg tilos, mert a főbejáratnak oldalról kell lennie. A rabbi, ki hivatva lett volna dönten, második gyermekkorát élte, mert már akkor tuljárt a századik életévén; morenu talmudtudós pedig 18 is volt a községben, kik közül minden egyes hatalmasan

tudta saját állításának igazát védeni. Így nem maradt más hátra, minthogy az ellenzék vezére, a nagytudományu Adler Éliás leült és klasszikus héberségben megfogalmazva levelét, kérdést intézett e kor egyik legnagyobb, hazánknak pedig legelső rabbijához *Szofer Mózes* pozsonyi rabbihoz. A bölcs rabbi, — áldott legyen emlékezete — hosszan és részletesen felel a kérdésre, mely felelet Chaszom Szofer I. k. 27. sz. alatt van kinyomatva. Nagyjában igazat ad Adlernek, hogy jobb ha a főbejárat nem elől a homlokzat alatt, hanem oldalt van.

Levelének vége szószerinti magyar fordításban így hangzik:

Ime kissé hosszasan tárgyaltam ezen építési kérdést csekély tehetségemhez képest, hogy békesség legyen, békesség mindenütt, hogy megnyiljanak a kapuk s bevonuljon rajta az igazhívő nép. Ám Isten mentsen, hogy e miatt czivódás támadjon s így Isten házának kapuja olyan legyen mint a megszakadt gát, melyhez bölcseink a czivódást hasonlítják. Ez ne történjék Izraelben, hanem inkább csinálják oda a reménység kapuját a hova akarják, de Isten mentsen, hogy e miatt czivódjanak, mert ennél sokkal fontosabb a béke. Különben remélem, hogy megfogtok engem hallgani, szavamra figyelni és nem fogtok egyenetlenkedni. Templomotokat pedig nevezétek tág térnek (Mózes I. k. 26. f. 22) mert Isten tágabbá és jobbá tette sorsunkat ezen a földön és még jobbá is fogja tenni.

Pozsonyban 5583 (823) kiszlev 20-ikán szerda hajnalban

Mosc, a kicsiny, majnai Frankfurtból.

Jegyezzük fel dicsőségére Altman Sámuelnek, hogy ő engedett a béke kedvéért, bár erre egyáltalán

nem volt kényszerítve és a főbejáratot oldalról építették. 1825. őszén 5626. roshasonoján avatták fel az új templomot. Altman Sámuel benyújtá az összes számadásokat, melyeket egy öt morénuból, u. m.: Adler Élias, Pintér József, Véli Lebes, Schwartz Rubén és Weisz Mendl-ből álló bizottság vizsgált fölül. Altman Sámuel pedig, miután befejezve látta a czélt, mely felé törekedett, visszavonult és kivéve még az 1838-ik évet, midőn az urasság odarendelte, már nem találjuk a birói székben, hanem inkább vejét Scheiner D. H.-t és ifjabb sógorát Hay Jakabot, ki ez időben jött vissza Irsáról lakni.¹⁾

A templomépítés bevételeiről és kiadásairól pontos jegyzékünk van. Nem csoda, hiszen akkor már a derék Weiszberger Lipót volt a hitközség jegyzője, ki az összes számadásokat magyar nyelven jegyezte föl. A templomépítés összes kiadásai 12,352 forintba kerültek váltóban. Bevételei a jegyzőkönyv följegyzései szerint a következők voltak:

¹⁾ *Irsa, Albertivel* együtt, Pestmegye déli részének legrégibb zsidó hitközsége. Az első zsidók itt is csak 1745 táján telepedtek le, de már 1767-ben, midőn Abonyban összesen 7 zsidó család tartózkodott, Irsán és Albertin együttvéve *harminczegy* család lakik, köztük 14 kereskedő, 3 szabó és egy könyvkötő. Ekkor már jelentékeny község számba ment, de további növekedése lassu volt. A francia háboru költségeire, melyhez Abony, mint láttuk, az egyszersmindenkorra adott adományon kívül évi 200 frttal járult, Irsa csak évi 96 frtot volt képes följánlani. Jelen század elején Hay Zelig negyedik fia, Jakab oda költözöködött át és egyik leányát, Goldet, itt vette nőül *Politzer Abrahám*.

A jó akaratból adott Adományok kész- pénzben specificatio szerint	---	---	1325	frt	25	xr.
Örökös pénz készpénzben bejött	---	---	183	„	—	„
A szövetségi köz Tárból ör. Haj Jakab által ²⁾	---	---	400	„	—	„
A felyebben esett Üléseknek eladásából specific. szerint	---	---	---	---	---	---
	---	---	3070	„	—	„
A 27 el adott Üléseknek árából bé in- cassiroztatott	---	---	---	---	---	---
	---	---	3825	„	59	„
Proha Urtól kölcsön fölvett pénz	---	---	3000	„	—	„
			Summa 11804			
			frt 24 xr.			

Magyarosodás.

Bizonyára nagy jelentőségű történelmi adat az, hogy templomunk számadásait mintegy 75 évvel ezelőtt már magyar nyelven jegyezték föl. *Stern Dávid Ber* az eddigi jegyző héber nyelven mintaszerűen vezette a község jegyzőkönyveit, számadásai, táblázatos kimutatásai valóban a legmesszebb menő kívánalmaknak megfeleltek, de a korszellem hatása alatt a község szükségét érezte egy oly jegyzőnek, ki magyar nyelven képes a jegyzőkönyveket vezetni és a hatóságokkal levelezni. Így került ide *Weiszberger Lipót*, ki több mint 35 éven keresztül metszője, tórafelolvasója és jegyzője volt a községnek, és szerény állásában rendkívüli érdemeket szerzett magának a község magyarosodása körül. A hatóságokhoz magyar beadványokat szerkesztett, a jegyzőkönyveket eleinte fölváltva, hol magyarul, hol héberül, de már 1837-től kezdve egész rendszeresen magyarul vezette, a templomban magyar nyelven hirdetett s a héber

²⁾ Értsd a „Chevra kadisa pénztárából”

vallásos fogalmakat törzsgyökeres magyar kifejezésekkel adta mindig vissza: tisztelendő úrnak czimezi a rabbit, kántornak nevezi a chazont, kiskántornak a metszőt, harangozónak a sameszt, kuratornak a gabbait, a drosot szent beszédnek, a chevra kadisát szent szövetségnek.

Önkénytelenül emelkedésre késztet bennünket e jelenség, melyhez a régibb alföldi községekben könnyen találunk párhuzamos tényeket. De meg mindnyájan ismertünk már 10—20 évvel ezelőtt oly 70—80 éves alföldi zsidókat, férfiakat, épenugy mit nőket, kik a magyar nyelvet a legtisztábban, igaz alföldi zamattal beszéltek, jeléül annak, hogy e századnak már huszas—harminczas éveiben a magyar zsidóság kebelében erős magyarosodási törekvés uralkodott és a teljes magyarosodás rég bekövetkezett volna, ha az ötvenes évek absolutismusa annak oly erős lökést nem adott volna hátrafelé.

No az igaz, hogy a szószék akkor még nem igen állott a magyarosodás szolgálatában. A rabbiszék különben is csak névleg volt betöltve. Az öreg Mose rabbi, — áldott legyen emlékezete — kit Isten ritka magas korral ajándékozott meg, már teljesen tehetetlen volt önmagával és 5 évre a templom föl-
avatása után 5590 (1830) sebach hó 5-ikén meg is halt — a szájhagyomány szerint — 113 éves korában. Halála után *Kurländer Ábraham* működött itt mint

Rabbiszék.

rabbihelyettes. A nagytudományu férfit, ki itt helyben nagy jesivát tartott, három évi itt működés után *Szt.-András* községe hívta meg rabbijának, és ő, mivel itt a rabbi czimet nem tudta megnyerni, el is fogadta a meghívást. Távozása után az Előljáróság komolyan hozzálátott, hogy rabbit válasszon. Rosenthal Salamon ezen kor egyik legtekintélyesebb zsidója hazánkban, az óbudai rabbi fiát, akkori keszthelyi rabbit Münz Józsefet ajánlotta az állásra; a község azonban egyhangulag és nagy lelkesedéssel a miavai születésű *Füchsl Wolf Leb* vágújhelyi dajant választá rabbijának 1833. nyarán. Heti fizetését 10 frtban állapítá meg. Ily magas fizetéssel akkor csak a legnagyobb hitközségek dijazták rabbijaikat. A vagyonos Nagykanizsa is ennyit fizet Eizignak, a pásztoi rabbi fiának, kit ugyanezen évben választott rabbijának.

Nagy reményekkel várta rabbiját a község, mert az kiváló magid hírében állott; ő is nagy reményekkel érkezett a községbe, mely diszes templomával és 160 családjával a magyar Izrael egyik legelőkelőbb községe volt, de a reményeket nemsokára csalódás váltotta föl és a nagy lelkesedéssel megválasztott rabbi pár hónap múlva kénytelen volt megválni állásától. Távozásának okát következőképpen beszéli el jegyzőkönyvünk:

A rabbi, engedve a község kívánságának, még

az őszi ünnepek előtt megérkezett, roshasonó előnapján a hajnali istentiszteletnél jelent meg először a templomban. Itt ima közben borzasztó epileptikus roham fogta el, mi rémületbe ejtette az összes jelenlevőket. Ima után a rabbi a község előkelőinek azt mondta, hogy ő semmi ilyenféle betegségbe nem szenved és rosszulléte csak az átköltözés alkalmával szenvedett meghülésből ered. Egyszersmind kijelentette, hogy ha még egyszer utoléri e betegség, önkényt meg fog válni hivatalától. S ime Szukot félünnepeinek negyedik napján, midőn a rabbi lulovval és eszroggal kezében a halel imánál állott, újra ily roham fogta el, még pedig oly borzasztó alakban, hogy számosan rémülve futottak ki a templomból. Az Előljáróság erre 500 frt végkielégítést ajánlott föl Füchslnek, ha a három évre szóló szerződést visszaadja, mibe az bele is egyezett.

A fentemlitett Rosenthal Salamon azt írja Pestről a moóri rabbinak, hogy Füchsl W. L.-nek azért kellett Abonyból távoznia, mivel a szószeréről oly dolgokat mondott, mi hallgatóinak arczába a szégyenpirt kergette.¹⁾ Nem tudom honnan ered tévedése, de ez a valóságnak egyáltalán nem felel meg. Ellenkezőleg, Füchslt korábban igen jó szónoknak tartották, mit eléggé bizonyít az, hogy, bár innen távoznia kellett, a szomszéd *Mezőtur* azonnal megválasztá rabbijának.

¹⁾ Lásd Magyar zsidó Szemle VII. k. 533. lap.

Hanem abban talán mégis egy kicsit igaza volt Rosenthalnak, hogy Abony sem maradt egészen ment ama egyenetlenkedéstől és czivodástól, mely ezen időben egész Magyarországon a zsidó községek kebelében és ebből folyólag a rabbik és községei között uralkodott.

Tudjuk, hogy a 30 és 40-es években a zsidók bevándorlása oly nagy mértéket öltött, hogy még a liberális Pestmegye is óvást akart tenni ez ellen az országgyűlésen. E bevándorlások folytán egyes községekben oly elemek kerültek össze, kik nagyon is eltérő szokás és életmód között nevelkedtek és így egymással bajosan tudtak megférni. Természetesen a kenyér irigység is nagy szerepet játszott, mert hát az ujonnan jöttek a régiek keresetforrásait csökkentették és így a községekben állandó viszálykodás és egyenetlenkedés uralkodott. Ennek levét persze a hitközség alkalmazottai itták meg. Növelte a bajt, hogy az uriszék mindig több jogot követelt magának a zsidó községek ügyeinek intézésében. Önkényes gyámkodása egész odáig terjedt, hogy még a zsidóbíró választását sem engedte meg a hiveknek, hanem ő maga nevezett ki valakit tetszése szerint ezen hivatalra a zsidó község tagjai közül. A zsidó Elöljáróság tekintélyét magában a zsidó község kebelében szándékosan csorbitotta. Az ellenpárt vagy az árulkodó számíthatott arra, hogy ott készséges meghallgatásra

talál és sikerül neki az Előljáróság intézkedéseit megdönteni. Ismeretes dolog, hogy sok helyt a szolgabíró vagy uraság szorosan zsidó vallásos ügyekben is intézkedett, sőt még itt Abonyban is előfordul — igaz csak administratív ügyben, — hogy egy jegyzőkönyvi határozatot az uriszék egyszerűen kitöröltetett a jegyzőkönyvből.

Nem csoda hát, ha ily viszonyok között még itt Abonyban is, hol ugyan a dolgok korántsem fajultak el annyira mint másutt, a régi béke megbomlott, főleg az Előljárók és hivek között. Az uriszék jónak látta ama sok panasz megvizsgálására, melyeket a hivek az Előljárók ellen tettek, és a rend helyreállítására egy bizottságot kiküldeni. A zsidó község örömmel fogadta ez intézkedést, mert remélte, hogy ez uton eljut a régi békéhez ismét. Szórolszóra adom itt Weiszberger följegyzését, mely nagyon hiven tolmácsolja az akkori hangulatot:

1837-dik Januárus holnap 3-ik Napján teljes örömmünkre esvén; A Msgos Gróf Szapáry Ferencz Urat, Nagyságos Vigyázó Antal Ur társaságába Tettes Talián Károly Urral s Tettes Török János fiscális Urral együtt, mint az Abonyi Uradalom által kinevezett Kiköldöttség fényes jelenlétekkel Gyűlést tartottak a Községünk Házánál. A panaszolkodó népet kihallgatás után rendes következése volt az, hogy a nép Lelkipásztor nélkül itt Abony városában ne lakjanak, szoros értelemben az a parancs, hogy Rabinust elkerülhetetlen fogadni kötelesek.

A többi Rendszabások között az a parantsolat,

hogy minden második péntek Napján az Biróság itt a Község házába jelennjenek és minden előfordulandó pereket végezni a Község dolgai eránt is gondolkodni és mindent a Közjóra czélozni.

A gyermekek nevelésére és pallérozodására Normális Oskolát felállítani, mely Director fölvygázata és intézete alatt folytassék:

Melly hozzánk való mutatott Kegyelmes hajlandóságért, a legfőbb Valóság jutalmazza meg fényesen a Méltóságos s Tekintetes Urainkat, hogy örömünkre a leghosszabb s egészséges életett érjenek.

Az előljároság *Scheiner D. H.* elnöklete alatt komolyan hozzá is látott, hogy a rabbiszéket betöltse. Mielőtt azonban a rabbiválasztásra térnénk, szükséges lesz megnéznünk, miből fizette ez időben a község hivatalnokait és az uri széket illető járandóságokat.

A község
jövedelmei.

A fő jövedelmi forrást képezte a község jussainak elárverezése. Ezek pedig voltak: a) A kóser bor mérési jog, mely évenként 1000—1500 frtot jövedelmezett. b) A vágatási jog bérlete mi évenként legalább 1000 néha 1200 sőt 1400 frtot is jövedelmezett. c) A fürdő bérletéért 40—70 frtot fizettek. d) A kóser vendéglői jog körülbelül ugyanennyit hozott. e) A templom padlásán tenyésző galambok is 30—40 frtot jövedelmeztek. A rendkívüli kiadásokat rendszeren egy templomi ülés eladásából befolyó összegből fedezték.

A boltok árendája, melyet régebben szintén a zsidó község árverezett el tagjai között, a 30-as években meg-

szünt; ezentul minden egyes boltbérló egyenesen az uradalomtól árendálta boltját. A község tagjai csak porció, katonatartási és türelmi adót fizettek, de egyenes egyházi adót nem. Csak most, hogy rabbit szándékoztak fogadni, határozták el egyhangulag, hogy a vagyonosabbak egyenes rabbi adót is fizessenek és pedig 11-en 30 frtot, 18-an 20 frtot és a kerületben lakó 7 tehetősebb zsidó 10 frtot. Ebbe a megadóztattak mind belenyugodtak.

A rabbiállásra most még nagyobb számmal jelentkeztek mint a legutóbbi választásnál. Ennek okát bizonyára abban kell keresnünk, hogy Abony zsidó községe a tekintélyesebbekhez tartozott az országban; de részben abban is, hogy ez időben — mint éppen említettem — számos kiváló rabbi élt viszályban községével, honnan szabadulni igyekezett. A pályázók sorában ott találtam az igari, tállyai, zsámbokréti rabbikat, ott vannak Silberer Mordechai ujvidéki, Spitzer Izsák keszthelyi, sőt a hirneves Margolit Seftel szécsényi rabbi, kit Rosenthal Salamon ajánlott. De az előljárást, melynek élén a nagyműveltségű és éles eszű Scheiner D. H. állott, nem tévesztette meg a sok név s meg tudta találni egy kis komárommegyei faluban azt a férfit, ki az állásra a legméltóbb volt. Egyhangulag választották meg *Herczog Jakabot* (Jakob Helestab) ki akkor Ó-Gyalán rabbiskodott, de kinek egy hatalmas ajánló levele volt, műve a „*Pri Jakob*“ mely nevét

Rabbiszek.

messze vidékekre elvitte. Herczog Jakob Ó-Buda híres rabbijának *Münz Mózesnek* volt egyik legkedveltebb tanítványa és művét, mely 1830-ban Pesten jelent meg, Münz Mozes ajánlata előzi meg — a pozsonyi rabbiéval együtt, — habár ő (Münz) — mint írja — ilyen ajánlatot soha sem ír könyvek elé, s csupán kedvelt tanítványa kedvéért tesz kivételt.

A mű maga a talmud 30 legnevezetesebb szugjájához tartalmaz chidusim-t (novellákat) és valamennyi rendkívül mély tudományosságról éles észről, a mű előszava pedig a legmesszebb menő önzetlenséggel párosult benső vallásoságról tesz tanúságot. 1837. decz. 27-én (Chanuka 4-ik napján) lett nagy lelkesedéssel megválasztva, a következő tavaszon foglalta el állását és itt működött 1857-ik évben bekövetkezett haláláig, közel husz esztendeig, ha talán nem is háborítatlan békében, de állandó tisztelettől és becsüléstől körülvéve. Hirneve messze tulterjedt községe határán, az egész környéken mint elsőrangú szak tekintély szerepelt, vallásos kérdésekben mindenfelől hozzáfordultak s midőn a török-sz.-miklósi hitközség Stein Pinkászt rabbijául felfogadni készült, legelső sorban ide küldötte, hogy tőle nyerjen autorizációt.

A rabbi fix fizetése továbbra is 40 váltó frt maradt, mint a hogy azt 1833-ban megállapították. Csakhogy most már mindig sűrűbben kezdtek pengőben számítani és így a pénz értéke nagyon is csökkent de ezt a

páratlanul önzetlen, jámbor férfiú úgy látszik elfelejtette az előljáróság eszébe juttatni.

Ezenkívül kapta a rabbi a megállapított stola-illetményeket és szabad lakást. Ámde mikor a rabbi ide érkezett alkalmas lakást nem találtak számára. „1839. febr. 3-án — így jegyzi föl Weiszberger — összehivatván az előljáróságot, s több nevezetes lakókat, a község birája Altman Sámuel ur előadta, hogy rabbinus urunk számára egy alkalmas házról gondoskodni igen szükséges. Ezen komolyos gondolkodás azt szüli, hogy még azon órában öreg Adler Elias háza vevődött meg 1400 frtért, mely annál is még több tekintet méltó, hogy az öreg Hay Jakab ur fele árát 700 v. frtot letett ajándékba a közönségnek. Boldog legyen a jószívű öreg Hay Jakab ur ezen a világon és a másik világon is, amen.“

Oda, a „másik világra“ költözött nemsokára a községnek és tagjainak ezen igaz jótevője; még ezen év végén jobb létre szenderült. „Deczember 7-én — így szól a jegyzőkönyv — szomorú esetünkre elhunyt közöttünk a drága jószívű öreg Hay Jakab urunk éppen századik esztendejében. Isten nyugoszsza meg őt, kit is az egész város megsiratja.“ Végrendeletében az aszódi, domonyi, irsai, kecskeméti, tiszabeői és szelei zsidó községeknek összesen 1000 v. frtot, a rabbi két lányának kiházásítására 200 v. frtot hagyott. Ezenkívül ama 20,000 v. frt felét, melylyel neki Szolnok városa

kölcsön fejében adósa volt, azaz 4000 pengő frtot alapítványképen tett le a szegények segélyezésére. Ezt ma a vármegye kezeli és kamatait részben a család, részben a hitközség rendelkezésére bocsátja. Legidősebb veje *Altman Sámuel*, ki 1852-ben halt el 95 éves korában, végrendeletében ugyancsak megemlékezett az itteni zsidó községről, azonkívül egy 5000 frtos családi hagyományt tett, melyet mai napig is ivadéakai kezelnek.

Száz évet élt a nemeslelkű öreg, de a községre nézve még mindig nagyon korán halt el, mert mindaddig az ő személye képes volt nagyon kiterjedt családjában és így közvetve a községben is a békét lehetőleg megőrizni. Erre pedig nagy szükség volt, mert a teljes béke még mindig nem tudott helyre állani. Oka ennek az volt, hogy a zsidó község még mindig rohamosan növekedett kívülről letelepülőkkel. Bár az 1840-iki 20-ik törvénycikk a bányavárosok kivételével mindenütt szabad lakást engedett a zsidóknak és így nem voltak már egyes uradalmak vagy városok kegyelmére utalva, — az ujonnan települők még sem keresték föl ama helységeket, hol zsidók még nem laktak, hanem továbbra is odahuzodtak, hol kilet találtak. A negyvenes években még ugyancsak megbámultak hitsorsosai azt a zsidót, ki Szolnokon vagy a Kunság területén mert letelepülni.

Igy tehát Abony a szabadköltözködési törvény

daczára nem hogy fogyott volna, hanem ellenkezőleg folyton, sőt rohamosan növekedett. 1816-ban csak 119 bekebelezett család volt, 1846-ban már 240 család járul a türelmi adóhoz.

E számban ugyan benne vannak a kécskeiek mintegy 15-en, valamint a többi idetartozó helységekben lakó zsidók is, de azért a városban magában lakó zsidó családok száma is 180—200 tett ki. Nagyobb viszályokat, élesebb pártoskodásokat, melyek a zsidó hitközségek gyors szaporodásával rendesen együtt szoktak járni, itt Abonyban nem találunk; egyenetlenkedés leginkább csak a nehéz adóterhek reparciálásánál fordult elő, melyek közül legsúlyosabbak voltak az ujonczállítás és még inkább a türelmi adó. Eme két terhet, melyek akkor a zsidó községekre nehezedtek, akarom itt közelebbről ismertetni. Tekintsük mindenenek előtt a *zsidók katonáskodását*:

A zsidók katonáskodását már II. József elrendelte 1783-ban, de ennek nem sok hatása volt és József halálával vissza is lett vonva e rendelet. 1794-ben a francia háborúk alkalmával újra elrendelte a helytartótanács, hogy a hadseregbe zsidók is befogadhatók mint ujonczok; sőt ha egyszer a toborzásnál beállottak, semmi módon, még helyettes állításával sem válthatják ki magukat. De az abonyi zsidó községhez csak 1800-ban érkezett legelőször a hatóságtól

A zsidó község katonái.

rendelet, hogy két zsidó legényt állítson katonának. Alig tudjuk ma elképzelni azt a rémületet, mely e hirre elfogta a zsidóságot. Mose rabbival az élén gyűlést is tartottak, de másban nem tudtak megállapodni, minthogy egy öttagu bizottságra bízta az ügy elintézését. A hatóság azzal nem törődött, hogy honnan kerítik elő a zsidó katonákat, csak beszo-
gáltassa őket a község. Így hát az ilyen bizottságok bejárták az egész környéket, míg az alkalmas legényeket meg nem szerezték. Bizonyítja azt a következő érdekes meghatalmazás, melyet a zsidó község megbizottjainak adott és a melyet — mint az írásból látom — maga a bíró, *Adler Pinchasz* irt és fogalmazott.

Máj napon úgy mint 23ik Juli Ujonnan Gyögy parancsolat megend egy Zsidó Legén Recrutát 1. Augustusba Pestre szállítani. Varosukba vagy Helsigekbeli előjárója legyen Embereink melléket, mind emlitet fő Szolga Bíró urunk írása szerint. Instálja az egész Abonyi zsidó Comonitárs és nagyob bizonyásoknak meg vagyon Pecsitjeikkel erősítve. p. h.

Ha azután a zsidó katona meg volt, a zsidó község 400—500 frtban megalkudott vele, foglalót adott és az egész összeget, vagy mihelyt bevált, vagy kiszabadulásakor kifizették neki. 1831-ben három katonát, 1841-ben öt katonát kértek. Még ekkor is a község állítja őket és ez az ujonczállítás, bár már akkor

nagyobbára abonyi fiuk állottak be, 2100 frtba került, mit a hivek raktak össze.

Az ujonczállítási teher tehát az egész község ^{Türelmi adó.} vállain feküdt. Ezt azonban, valamint a porciót, a katona-quártélyozás költségeit, ha nehezen is, de mégis lefizették. Azonban a türelmi adó követeléseknek igazán nem tudtak eleget tenni. Az udvari kanczellária oly szeszélyesen, oly önkényesen vetette ki azt a zsidókra, mintha csakugyan az lett volna a célja, hogy a kivetés alkalmával hajba kapjanak az egyes községek zsidói. 1816. évig Abonyra 335 váltóforint volt kivetve s ezt fizette is a község a legpontosabban. Ámde ezen évben, — melyben a város, mint láttuk új 300 frt adóterhet vetett a zsidókra, — a kanczellária elrendelte, hogy a 335 forint ne váltóban, hanem pengőben fizetessék. Még ezt is megfizették, alig maradt fönn valami hátralék. Ámde 1828-ban a követelést egyszerűen megduplázták, azaz 670 frtot vetettek ki, de nemcsak a jövőre, hanem úgy, hogy e megkettőzött fizetés már 12 évvel előbb-ről, azaz 1816-tól vegye kezdetét. Majd az évi adót 1044 frtra, 1830-ban pedig 1400 o. é. frtra emelték. Itt helyben egy kilencztagu bizottság reparciálta ezen összeget a hivekre. E bizottságot nem ritkán föl eskették a templomban, hogy lelkiismeretesen fogja végezni feladatát, de bizony ritkán mult el a kivetés kisebb-nagyobb vizsálya nélkül. 1838-ban Batta Sámuel

főszolgabírók kérték föl, majd két deputátust biztak meg azzal, hogy a kancelláriánál némi adóleengedést eszközöljenek ki, de hasztalan.

A türelmi adó
váltás.

Megszabadulás gyanánt üdvözölte a magyar zsidóság a korona ama ajánlatát, hogy a zsidóság, habár rendkívüli nagy összeg árán, de egyszersmindenkorra váltsa meg magát a türelmi adótól. Az 1846. márcz. 1. Óbudán megtartott országos zsidógyűlésre, mely ez ügyben határozott, innen *Hay Józsefet* és *ifj. Adler Éliást* öreg *Adler Éliás* fiát küldötték fel, kik visszajöttek azzal a hírrel, hogy Abony zsidóinak mintegy 10,000 frttal, pontosan 9840 frttal kell a türelmi váltáshoz járulnia. Ezen összeg repar-tiálását itt helyben a következő bíró, *Stern Adolf* vitte keresztül. Egy 12-tagu bizottság dolgozta ki, mennyivel kell az Abonyban és környékén lakó 240 zsidónak 8 félévi részletben ezen összeghez járulnia.

Fizettek pedig négy év tartama alatt évenként:

13-an	---	---	---	50—100 frtig
121-en	---	---	---	5 frton felül
56-an	---	---	---	2 frton felül
50-en	---	---	---	2 frton alól.

Ami eléggé bizonyítja, hogy még a gazdag-hirben álló Abonyban is túlnyomó részben szegény zsidók laktak, a község legnagyobb virágzása idejében is. A gazdagabbak nem csupán beleegyeztek

abba, hogy a rájuk kivetett nagy összeget kifizetik, de még azt is magukra vállalták, hogy a félévi részletek be nem fizetése esetén, ők Hay Jakab, Hay Salamon, Hay Dávid, Altman Sámuel, Altman Benjamin, Altman József, Wechsler Lőrincz és az akkor épen új házaspár, Hay Mihály, nemkülönben özv. Markbreit Eszter sajátjukból előlegezik a még akkorra be nem folyó összegeket, hogy az pontosan beküldhető legyen és a végrehajtás költségei új terhet ne rójjanak a községre. A rendkívül nagy felelősséggel járó pénztárnoki állást *Hay Jakab* vállalta magára, ki elhunyt atyjának, *öreg Hay Jakabnak* volt méltó helyettesítője a községben. Minden félévben jelentékeny összeget előlegezett a magáéból, hogy a hivatalt megmentse a végrehajtástól.

Tekintsük most a többi Elöljárók ügykörét és a község ügykezelését ezen időszakban:

A század elején az a szabályzat volt irányadó, ^{A zsidóközség belső ügyei.} melyet még 1792-ben alkottak, de később, hogy az uraság mindjobban beavatkozott a hitközség adminisztrációjába, az lassankint a politikai község mintájára alakult át. 1825-ben már az uriszék a birói hivatalra való kandidálás jogát magának vindikálta és négy férfit jelölt az állásra, kik közül *Markbreit Ignác* lett megválasztva. A zsidó birói állás még mindig meglehetősen hatalommal járt; meg volt neki a vasraveretési és bebörtönzési — kunitzba záratási — joga, bár az uraság — mint láttuk —

igyekezett hatalmát ellensúlyozni és többször előfordult, hogy intézkedéseit megsemmisítette. Másutt a zsidó bírósággal együtt járt az árvagyámi hivatal is. Itt Abonyban ez különálló tisztség volt. Eleinte csak esetről-esetre választottak árvagyámot az egyes árvák vagyonának kezelésére. 1840-ben az uriszék „a zsidó árvák tutorát illető utasítást” adott ki és e hivatalra *Altman Józsefet* nevezte ki, ki is a legnagyobb odaadással vitte e tisztséget egész 1855-ig, mikor is az összes idevonatkozó iratokat a legnagyobb rendben a városnak szolgáltatatta be. A bíró mellett volt két pénztárnok, egyik „a házi pénztár perceptora”, ki a portió és katonatartás költségeit szedte be, a másik „a tolerancia pénztár perceptora”, mely utóbbi igen terhes hivatal volt és rendszeren az öreg Hay Jakab egyik fia viselte. Ezen kívül választottak évenként két templomkuratort és két, néha három memunát, hadnagyot, kisebb peres ügyek elintézésére.

Polgári peres ügyekben ezen időben elsősorban a rabbi döntött, ha ahhoz a zsidó törvények ismerete volt szükséges, másodsorban a zsidó bíró, kisebb ügyekben az említett hadnagyok. Ezeknek ítéletét azután a bíró aláírásával erősítette meg. A hadnagyi hivatalt hosszú ideig *Stern Jónás* és *Eisler Izsák* töltötték be. A derék *Stern Jónás* egész a szabadságharcz kitöréséig viselte e tisztséget s igazságos, talpra esett ítéleteivel nagy közkedveltséget szerzett magának.

A polgári hatóság nagyon szívesen vette, hogy így a zsidó ügyebajos emberek háborgatásától ment volt és örömetst beleegyezett abba, hogy az ily perek a zsidó község előljárói által intéztessenek el; hanem azután az egész község kormányzásában mindig több és több jogot követelt magának. Mint tudjuk, 1837—40-ig a bírót egyszerűen az uriszek nevezte ki, 1840-ben ismét csak kandidálja, 1841-ben pedig egyenesen egy igazgatóbiztost küld a zsidó község nyakára Gál Gáspár személyében.

Ezáltal igaz, hogy a zsidó előljáróság tekintélyét csorbitotta és az önkormányzat kifejlődését akadályozta, de tagadhatatlan, hogy néha üdvös befolyást is gyakorolt; így 1837-ben, midőn előmozdította azt, hogy a rabbiszek betöltessék. Ugyanakkor az uriszek küldöttségének elnöke, *Gr. Szapáry Ferencz*, arra is fölszólította a zsidó községet, hogy az iskolaügyet rendezze, de nem tudok felőle, hogy a fölszólítás következtében tettek-e valami változást e téren. Egyáltalán nagyon kevés adatunk van e korból az iskoláról és pedig ezért, mivel a tanítás ezen korban egészen magánjellegű volt és tisztán a szülők gondját képezte. A tanító minden választás vagy meghívás nélkül telepedett le a községben és utánna nézett, hogy néhány növendéket kapjon, kik után megélhetett. S habár ily módon az oktatás nagyon is rendszertelen volt, a tanítás eredménye mégis elég kielégi-

Iskolaügy.

tőnek látszik. Jegyzőkönyvünkben a 30—40-es években nem csak az u. n. zsidó esküdtek, hanem a hivek tulnyomó része is magyar betűkkel írja alá nevét; ez eléggé bizonyítja, hogy a szülők e század legelején is gondoskodtak gyermekeik oktatásáról.

Az akkor itt működő tanítók közül névszerint csak kettőt ismerek: *Véli Lebest*, ki a század legelső éveiben jött ide Prágából, majd nőül vevén Schwartz Fábian leányát, a 20-as években már tekintélyes községi tag és Rosenfeld Jakabot, ki a tábori állami tanítóképzőben nyerte képesítését.

A hatóság daczára az 1832/36 és 1840-iki ide vonatkozó törvényeknek nem igen avatkozott a dologba és a zsidó Elöljáróság továbbra is csak az érdekelt szülőkre hagyta, hogy gyermekeik oktatásáról úgy gondoskodjanak, a hogy legjobban tudnak.

Azonban 1846-ban meg is rendezni óhajtja iskoláját és akkor a gyermekek szüleivel a következő kötelezvényt iratta alá :

Minthogy az érdemes község Elöljáróság belátván Ifjuságunk elhanyagolt nevelésének rossz következményeit, — rá szánta magát nekünk egy rendesen elintézett Iskolát fölláltítani, mely érdemes és dologhoz értő tanítókkal ellátva lesz, kik nem külömben a neveléshez, mint a tudományhoz értsenek: tehát alólirottak ezennel lekötelezzük magunkat utolirt és számmal kitett fi- és leánygyermekeinket három egymásra következő esztendőre folyó évi május elsőtől fogva ezen Iskolába küldeni.

A tanítási díj gyermekekért 10 és leányért 5 ezüst forintra csztendőnkint szabva lévén, hónaponként fizetni kötelesek vagyunk. — Az iskola és ennek intézkedése fölött elrendezni, az érdemes község Előljáróságát ezennel fölhatalmazzuk. Ezen kötelezvényből csak menthetnek föl 1-ször előre nem látott esetek u. m. halálozás vagy elköltözés; 2-szor, ha az elvett gyermek helyébe másik állittatik; 3-szor, ha a gyermek tizenhárom a leánygyermek pedig tizenkét évű lesz. Ellenben ha a fennnevezett díjt pontosan nem fizetnék, vagy fizetni nem akarnánk; az érdemes község Előljáróságnak teljes hatalmat adunk az 1832/36-iki 20-ik törvényczikkely és az 1840-iki 11-ik Törvényczikkely értelmében a rövid szóbeli per útján akár mely Biróság által maguknak elégtételt szerezhetni.

Ezen kötelezvény alapján *Braun B. Arnold* nyitott itt rendszeres iskolát, mely igen látogatott volt és virágzott, daczára annak, hogy a költséges iskolázatásnak egy igen nagy akadálya volt épen ezen évben. 1846/7-ik évben rendkívüli drágaság és inség uralkodott az egész országban, mintha csak a gondviselés előakarta volna készíteni a nemzetet a következő nehéz napokra. A község jövedelme annyira megcsappant, hogy régi tisztviselőit alig tudta fizetni. A mellett még a szegénység is a biróhoz fordult, hogy segítsen rajtuk a község pénztárából, mert nincs enni valójuk. Az előljáróság igyekezett is kölcsön útján rajtuk segíteni. A türelmi váltság esedékes összegeit csak úgy lehetett befizetni, hogy a pénztárnok Hay Jakab magáéból előlegezte azt.

De volt még valami a szabadságharcz kitörése előtt, mi a hazai zsidóságot még sokkal nagyobb próbára tette, mint az éhinség és ez : ama zsidó-gyűlölet, mely 1847—48-ban a szokottnál sokkal nagyobb mértékben uralkodott az egész országban.

Legnagyobb dicsőségünk ma és minden időben, hogy ezt a próbát kiállottuk. A polgártársak szűkeblősége, a jogtalan elnyomatás egy pillanatra sem tántorított meg bennünket a haza iránti hűségben. A szegedi országgyűlés nyíltan tanuságot tett a mellett, hogy a haza zsidó hitű fiai azzal fizettek vissza ama gyűlöletet és üldözést, melyben közvetlen a harc előtti részük volt „hogy többet tettek és szenvedtek, működtek és áldoztak a haza ügyéért, mint bármely más néptörzs“. Itt Abonyban az uriszék azzal ünnepelte meg a szabadság, egyenlőség és testvériség hajnalát, hogy urbéri rendbeszedéskor a közlegelőből minden házbirtokosnak kiadta a maga részét, csak a zsidóknak nem, kik pedig akkor már közel száz év óta voltak házaik birtokában. Mikor azután a megyei küldöttség a nemzetőrséget egybeírta a városban, a zsidóságot szépen mellőzte. Akadtak talán a zsidók között egyesek, kik nem igen bánták, de számosat közülük mélyen keserített a dolog.

Még csak a parádé tartott és a nemzetőrség egész működése abban állott, hogy a piactéren gyakorlatozott, addig nem is fogadtak be a nemzetőrök zsidót

maguk közzé itt Abonyban sem. De ez csakhamar megváltozott, mihelyt közelgett a veszély. „1848. szeptember 1-én — írja Weiszberger — ismét gyűlést tartván, akkor sem lett végzés, hazánkba benyomult ellenség hire miatt, mely által a lakosság igen szomorú volt: ily kedvetlenségből nem hozhattunk semmi tökéletes végzést.“

Hát bizony nem is volt akkor előljárósági gyűlésekre való idő, mert akkorára elterjedt a hír Abonyban, hogy a horvátok Székesfehérvár alatt a Dunáig nyomultak előre. A vészhir hallatára 400 ember indult innen Abonyból különböző fegyverekkel, kaszákkal, kapákkal, ki hogy tudott, fölfegyverkezve és e fölkelő népnek legalább egy tizedrésze zsidó volt. A Roshasono napjaiból kevés idő jutott az imádkozásra. Az ősz rabbi engedelmével a férfiak készülődéssel töltötték azt, a nők pedig elemózsiát készítettek azok számára, kik hiven akarták megőrizni vallásuk törvényeit még akkor is, mikor hazájukat szolgálták.

Ozoránál találkoztak a horvátokkal, kik ott kifáradva, kiéhezve megadták magukat épen Jomkipur napján. A béketárgyalásoknál *Fispán Ignác* bátyánk volt a parlamentair. Ő különben már áprilisban, mikor Jeszenszky Miklós itt Abonyban a lovas nemzetőrséget alkotta, ott volt a 28 jelentkező között, saját költségén felszerelve magát. Ott volt Sz.-Tamásnál, Ver-

básznál és hiven követte kapitányát számtalan veszély között.

De nemcsak mint felkelő nép és nemzetőrök szolgálták az abonyi zsidók e nagy napokban hazájukat. Jelentékeny számmal állottak be a honvédek közé; mindenesetre nagyobb számmal mint azt akkori társadalmi helyzetük alapján várni lehetett. De lehettek és voltak is ott bizonyára többen, mint kiket én itt fölemlíthetek: A honvédek közé állott be *Böhm Károly*, testvérbátya *Moritz* pedig mint honvédhuszár-hadnagy küzdötte végig a szabadságharcot. Ugyancsak a honvédhuszárok sorában küzdött *Hay Izrael* is. *Steiner Ferencz* azok közül való volt, kik életük veszélyeztetésével szöktek át a császáriaktól a magyar hadakhoz. A szabadságharc egyik legdicőbb ütközeténél a szolnoki véres csatánál, midőn az osztrákok felgyújtották a Tisza hidját, *Rotics Mihály* főhadnagy a legelső között rohant keresztül a lángoló hidon. *Lauter Abrahám* mint közhonvéd szerzett érdemeket magának, melyekért később kegydíjban is részesítette az állam.

Tisch Manó ama névtelen hősöknek egyike volt, kik a szabadságért életüket adták oda. *Scheiner Dávid*nak, a zsidó község birájának nagyratörőkvő fia *Miksa* mindjárt a nagy napok kezdetén abba hagyta tanulmányait és mint alig husz éves ifju beállott a honvédek közé; végig küzdötte az egész nagy harczt és a temes-

vári csatánál, hol elveszett a szabadság szent ügye, ő is ott hagyta nagyreményű ifjú életét.

Azok mellett, kik a harc mezéjén szolgálták hazájukat, számos zsidó szerzett magának nagy érdemet, mint a hadsereg szállítója és tudosítója. Mialatt a magyar kormány a Tiszán túl táborozott, *Weisz Jakab* vállalta magára azt a veszélyes hivatalt, hogy azt innen pontosan értesitse a császári hadak állásáról. Ezen szolgálatait Eisachsen osztrák kapitány 25 bottal akarta megjutalmazni, de tévedésből helyette öcsésének Weisz Simonnak utalványozta ki. Még a jámbor életű, már akkor 75 éves *Hay Jakab* is jó pár hetet töltött a czeglédi fogházban a magyarok leveretése után. De meg is érdekelte. Mikor Kossuth Lajos itt járt Abonyban, Hay Jakab összeszedte az összes rezes és czinket mi birtokában volt, melléje rakta összes ezüstműit, még azokat is, melyeket vallási czélokra szokott használni és mindezeket átadta Kossuthnak, midőn az a bőkezűség hírében álló öreg urat látogatásával megtisztelte.

Igy tett tanuságot a jámbor ősz férfiú arról, hogy ki vallása ügyéért áldozni szokott, az hazájáért is minden időben áldozatra kész.

A HITKÖZSÉG TÖRTÉNETE A SZABADSÁG- HARCZ UTÁN EGÉSZ NAPJAINKIG.

A SZABADSÁGHARCZ leverését követő germanizálás talán egyetlen felekezetre sem volt oly káros hatású, mint a zsidóságra; a magyarosodás folyamatát sehol sem akasztotta annyira meg, mint a mi körünkben. Ennek oka mindenekelőtt abban keresendő, hogy a zsidóság zöme minden időben a fönnálló jogrendhez szeret hiven alkalmazkodni. Az a magyarosodási törekvés, melynek már a század elején szép jeleit láttuk, nem csak a zsidók polgári életében, hanem már vallási életük terén is, most nem csupán megakadt, hanem határozottan visszafelé zökkent. Még a legmagyarabb vidéken is az a nemzedék, mely ez időtájt fölnevelkedett, határozottan mögötte áll magyar-

ság tekintetében az előbbinek. Hanem a főbaj mégsem ebben rejlett, mert hát a valóban magyar zsidót a még oly erőszakos germanizáció sem tudta elnémetesíteni. Ha Weisz Jakab rá is adta magát, hogy nevét — Jakob Weisz Fohrsteher-nek írja alá, ő azért magyar maradt; a hivatalos germanizáció hatása azoknál érvényesült leginkább, a kik még nem voltak magyarok. Ezen időben az idegenből jövő zsidó koránt sem tekintette kötelességének megmagyarosodni, sőt azt hitte, hogy helyesen jár el, ha a magyarosodási processust megakasztja. Így történt, hogy itt Abonyban, hol 1825-ben már magyar nyelvű jegyzőkönyveket találunk, a derék Weiszberger nyugalalmazása után egész 1864-ig németül vezették a jegyzőkönyveket.

De az 1850-ik esztendő sok egyéb tekintetben s forduló pontot képez a hazai zsidóság és így Abony zsidó községének történetében is. Az 1840-ben megadott szabad költözködési joggal csak most kezdenek élni a zsidók és az itteni zsidó község, mely eddig folyton betelepülőket fogadott, most kifelé kezd rajokat bocsájtani. A hitközség tehát 1850-óta lélekszámban nem szaporodott, de nem is igen fogyott. Ezen évben 140 zsidó házat és 170 zsidó családot számláltak meg Abonyban, mintegy 10-el kevesebbet, mint 1847-ben; és ez a szám félszázad alatt alig változott valamit. Oly nagy mértékű volt

a kivándorlás, hogy a születések többlete és a beköltözés csak éppen hogy ellensúlyozta azt. A kivándorlók első alapjait vetették meg *Szolnok, Turkeve, Tisza-Földvár, Békés* zsidó hitközségeinek, hozzájárultak *Kun-Szt.-Márton, Kisujszállás, Szarvas* hitközségeinek megalakulásához, jelentékenyen növelték Pest, N.-Várad, Czegléd zsidóinak számát is.

Ezen helyeken a megváltozott viszonyok folytán nem zsidó községek, hanem hitközségek alakultak, melyeknek hatásköre csakis vallási dolgokra terjedt ki és ezek nem bírtak már a politikai község színezetével. Hol azonban a zsidó községek már régtől fogva léteztek, ott az átalakulás nem ment olyan gyorsan. Abonyban még mindig zsidó comunitásról van szó és csak 1856-ban lesz a zsidó bíróból hitközségi elnök, helyesebben Vorsteher der Cultus-gemeinde. Egyelőre azonban még zsidó bíró se igen volt, mivel az ostromállapot idején semmiféle közgyűlést nem volt szabad tartani. 1850. augusztus 3-ikán a következő rendeletet hirdették ki a zsinagógában.

HIRDETMÉNY.

Miszerint a helybeli lakó Izraelitáknak közzé tétetni rendelte Tettes Varga Soma Járásbeli fő Szolga Bíró Ur azt: hogy mivel semmiféle községnek közgyűlést tartani nem szabad, úgy az a Zsidóktól is tilalmaztatik, erre nézve azonban t. fő szolga Bíró Ur azt rendelte, hogy néhány bizalmi férfiakat állapított meg, kik kisebb ügy és elkerülhetlen bajaikat intézzék és végezzék, nehogy ezek

hiánya miatt valami nagyobb kellemetlenség következ-
hessen be. Ezen bizalmi férfiak tehát:

Altmann Benjámin eddigi zsidó Bíró
Markbreiter Ignác
Hay József
Stern Adolf
Pintér Jakab
Wechsler József és
Schwarcz Jakob

Mindezeknek szoros kötelességül teszi pedig f. sz.
bíró Ur, hogy a legnagyobb lélekismereti szerint intéz-
kedjenek.

Kelt Nagy Abonyban aug. 3-án 1850

A városi hatóság által.

Ez az előjáróság teljes hat éven át működött,
mivel ujat választani nem is szabadott. *Altmann Benjámin*nak a szabadságharcz lezajlása után az
volt az első dolga, hogy orvoslást keressen ama
sérelem ellen, melyet még 1847-ben a helybeli ura-
dalom a zsidók ellen elkövetett, midőn a közlegelő
főloszlásakor a zsidóházak után eső részt visszatar-
totta. Az ügy, melyet Egressy ügyvéd vezetett csak-
hamar kedvező elintézést nyert. A megyei hatóság
a zsidóknak 140 drb. u. n. kisértet ítél oda. Erre
a zsidó község Altmann Benjámin vezetése alatt
Czettel Mózes, Pfeifer Mózes, Bachman Bernát, Beöm
Éliás és Rotics Józsefből álló bizottságot küldött ki,
kik a városi hatósággal abban jutottak megállapo-

dásra, hogy a zsidó földek a közlegelőből az u. n. muszajerdő irányában szakittassanak ki.

Mindenesetre ez adta meg az impulsust az abonyi zsidóknak arra, hogy az így nyert területekhez tulajdon földeket igyekezzenek szerezni. Már a múlt században egy 1783. máj. 13-ikáról kelt helytartósági rendelet megengedi a zsidóknak, a földek bérbe vevését, ha azt maguk kezeivel munkálják. Jelen század 20—30 éveiben már találunk olyanokat, kik mint bérlők gazdálkodással foglalkoznak. *Czettel Mózes* az uradalomtól bérelt mészárszékekhez tartozó mintegy 150 holdnyi területén rendszeres gazdálkodást üzött. *Altmann Benjamin* és *Weisz Jakab* is gazdálkodott nagyobb bérleteken még 1848 előtt. De csak most ezen kislelkek kiosztása után kezdenek ők, valamint Hay Salamon, Hay Mihály, Markbreit Jónás és mások tulajdon földeket vásárolni, tehát jóval 1860 előtt, mikor felséges királyunk a zsidóknak a föltétlen jogot megadta ingatlanok szerzésére. E rendelet itt már érvényben levő jogokat erősített meg.

A legelő kérdésen kívül voltak még más ügyek is, melyek megoldásra vártak, csak hogy ezek már kevésbé kellemes jellegűek voltak. Itt volt még a türelmi-adóváltság ügye, mert az abonyiaktól bekivánt 10000 forint váltságnak csak egy része lett a szabadságpharcz előtt letörlesztve. *Hay Jakab* nevéhez

fűződik községünkben ezen kérdés elintézése, ki 1847-től egész 1851-ig maga vezette ezen ügyet nagy ügybuzgósággal és még nagyobb áldozatkészséggel.

Ez a türelmi váltás, korántsem volt még lefizetve, midőn az óbudai hitközség azt a szomorú hírt adja az itteni zsidók értésére, hogy a katonai parancsnokság a 2.300,000 váltóforint hadisarczot vetett ki — Temesvár és Pozsony zsidóinak kivételével — az összes hazai zsidóságra, büntetésül rebellis viselkedésükért. Kéri hát az óbudai hitközség, hogy ezen összeg aránylagos fölosztásának eszközlése végett innét Abonyból is küldjenek 2 követet. A hitközség oda *Hay Salamont* és *Altmann Józsefet* küldte föl. Az egész összeget előbb megyék szerint osztattak föl és így Pestmegyére — Budát és Pestet ide nem számítva — 73,000 frt esett. 1850. december 21-ikén tartottak ezután a megyei zsidóság küldöttei gyűlést, hogy ezen összeget arányosan fölosszák az egyes községek között.

Bizony nehezen ment itt is, mint mindenütt ez összeg behajtása. Az utolsó részlet, csak 1854. december 20-ikán folyt be, végrehajtás után. A község pénzügye gyenge lábon állott ezen időben. Egyik jelentékeny jövedelmi forrása a hitközségnek, a koserbor árenda magától megszűnt és a szabadságharcz után említve sem találjuk. Már 1837-ben is

a bíró csak az uriszek beavatkozása után tudta keresztül vinni, hogy

„minden zsidó vallása törvényei szerint szorosan köteleztessen, koserbort inni az arra rendelt korcsmából. Ki a zsidó lakosok közül e tárgyban engedetlen léssen, a bíró által, mint ki Rabinus nem léteben a vallásbeli dolgokban is felvigyázni köteles, büntetés alá fog vétetni, szükség esetén a köz Földes Uraságtól kérvén assistentiát“.

Ez a kényszer most megszűnt és a község ezen jogát, — mely másrészt a közbirtokossággal szemben kötelezettséggel járt, — önkényt föladta.

Annál inkább igyekeztek kihasználni a vágatási jogot. Ennek bérlete rendszerint 1500 frtot hozott váltóban. Majd a község megpróbálkozott azzal, hogy házilag kezelje e jogot. 1855-ben elhatározták, hogy ezentúl ugyanannyi vágatási illetéket fizessenek pengőben, mint eddig váltóban. De mindez nem volt elegendő és így az — eddig még ismeretlen — *egyenes hitközségi adónak* behozatala már elkerülhetetlenné vált. Szükségessé tette pedig ezt az iskola.

Iskolaügy.

Vétenénk az igazság ellen, ha említetlenül hagy-nók, hogy a zsidó iskolaügy első rendezése ugy Abonyban, mint másutt, az *absolut kormány* intézkedéseinek köszönhető. Itt Abonyban kész örömet áldoztak a zsidók az iskoláért akkor is, midőn erre semmiféle külső kényszer alatt nem állottak; most

pedig fölsísmervén a hatóság intézkedéseinek üdvös voltát, készséggel siettek azoknak eleget tenni. 1852. elején *Czilczér*, a kormány által kinevezett iskolai főigazgató, itt járt Abonyban és meghagyta az izr. Előljárásnak, hogy egy rendszeres elemi iskola fölállításáról gondoskodjanak. A Braun-féle iskola fölloszlása után Eisler, Schwarcz, Haas, Winterstern, Wachsmann, Hübscher és Oestreicher működtek mint magántanítók.

Ezeket 1853. októberében a község fölshíli- totta, hogy az arra kinevezett forum előtt vizsgálatot tegyenek és így az elemi tanítói képesítést elnyerjék. De mivel ezek a fölshíli- nak, — úgy látszik — nem igen tudtak eleget tenni, Altmann Benjamin elnöklété alatt megtartott közgyűlésen a község pályázatot irt ki három, egyenkint 400 frttal díjazott elemi tanítói állásra. 1855. szeptemberében meg is lettek választva: *Krausz Ignác* volt aszódi tanító, *Kohn Sámuel* és *Herczog Benedek*. Melléjük, hogy az iskola négyosztályu legyen, *Winter Salamont* fogadták föl segédtanítónak, ki vándorkosztot és havi 8 frt fizetést kapott. A tandíjat következőképpen állapították meg:

1-ső classus	fizet	hónaponkint	pengőben	48 krt
2-ik	"	"	"	1 frt 12 kr.
3-ik	"	"	"	1 " 36 "

Az iskolai taneszközök beszerzésére 160 frtot szavaztak meg; mivel azonban a régi iskolai épülete az egészségügy követelményeinek sehogy sem felelt meg, de különben is roskadozó állapotban volt már, Halasi Kázmér házáat vették meg iskolai helyiségnek 1500 frtéért.

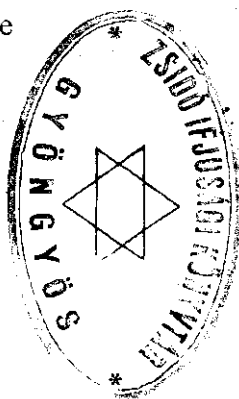
A közgyűlés a tanügy szempontjából igen nemesen és nagy áldozatkészséggel járt el, de a teher kissé túl nagy volt a községre. Ebből azután többféle bonyodalom származott, melyet Altman Benjámín bíró és *Dr. Hertzka Ignác, Stern Adolf, Rosovitz Salamon* iskola felügyelők nem tudván legyőzni, az egész előljárást leköszönt és helyeikbe a hatóság jóváhagyásával 1856-ik deczember 8-ikán Weisz Jakabot választottak meg, most már nem *zsidó bírónak*, hanem a *kultuszközség előljárójának, Hay Mihályt* pénztárnoknak és iskolafelügyelőnek *Dr. Ágai Józsefet* és *Mühlrad Dávidot*. Ugyanezen közgyűlés, melyen *Dankó Endre* városi főbíró és *Kecskeméthy István* abonyi általános vallásfelekezeti iskolafelügyelő is részt vett, kiküldött egy 8 tagu bizottságot *Dr. Ágai* vezetése alatt az iskolaügy rendezésére és az iskolai terhek aránylagos felosztására.

E bizottság az iskolai költségvetést következőképpen állította össze:

Iskolaépület ára	1500	frt
3 tanító fizetése à 400	1200	„
Tanítósegéd fizetése	200	„
Iskolaszolga „	120	„
Fűtés	80	„
Előre nem látható kiadások. . .	80	„
	<u>3280</u>	frt

Ezen kiadások fedezésére az összes helyben lakó zsidókat, — tekinteten kívül hagyva azt, hogy vannak-e gyermekeik avagy sem — megterhelte egyenes adóval a következő módon:

11 tagot	35	frttal
11 „	30	„
16 „	22	„
16 „	15	„
13 „	12	„
36 „	8	„
53 „	5	„
Ó és uj Kecskét.	150	„
Rékas és Ujszászt.	60	„

Látjuk tehát, *hogy az első egyenes hitközségi adó iskola-adó volt*, mert a község egyéb kiadásai továbbra is indirekt adókból fedeztettek.

Ne kövessük most a hitközségi pénzügyi fejlődését, hanem maradjunk az iskolánál.

Dr. Ágait az iskola felügyeletben nemsokára *Dr. Hertzka* váltotta föl, majd a hatvanas években — az itt működő rabbik illetve rabbi helyetteseken kívül, — *Altman Gyula*, *Pintér Samu*, *Richter Jakab*, *Kopieczky Mór*, *Dr. Grün* és *Rényi Dávid* neveit találjuk azok között, kik különös buzgalmat fejtettek ki az iskola fejlődése körül. Változnak az iskola-felügyelők, de bizony a tanítók is, még pedig meglehetősen gyors egymásutánban. Az új intézménynek még nálunk Abonyban is, mely a békés hitközségekhez tartozott, keresztül kellett menni a kezdet nehézségein. Hiszen zsidóiskolánk eredete, — mint láttuk — mélyen vissza megy a múlt századba, de az mindeddig — állami rendezés híján — inkább magánjellegű volt. A tanítóval minden szülő úgy egyezett meg, a hogy tudott. Ne csodáljuk hát, ha e rendezetlen állapotból nehéz volt az átmenet a nyilvános normál iskolába. Két év múlva az első négy tanító közül, kikkel iskolánk megnyílt, csak *Kohn Sámuel* maradt itt és itt is működött mintegy tíz évig. *Hirschbein Jakab*, kit az iskola megnyílta után két év múlva választottak, egész 1886-ban bekövetkezett haláláig, vagyis 28 évig volt iskolánk tanítója. Hosszabb ideig működtek még *Hirsch József*, *Schwartz Mór*, *Fischer Simon*, rövidebb ideig *Schiller Fülöp*, *Goldmann Henrik*, *Katzburg Lázár*, *Kaczéry Simon*, *Keleti Samu*, *Mestitz Ede*, *Baumhorn Ede*. Részint

a hitközség mondott fel nekik, részint pedig ők hagyták itt az iskolát.

E gyakori változások daczára elmondhatjuk, hogy iskolánk ebben az időben is megfelelt az akkori követelményeknek. Tanuskodik erről az a nagyszámu kiváló férfiú, kik iskolánkból kikerülve ma kiváló helyet foglalnak el a főváros és a vidék társadalmi életében; de bizonyítja azt ama körülmény, hogy az egész széles vidék zsidói ideküldtek iskoláztatni gyermekeiket a magas tanítási díj daczára. Az iskolában mindig magyar szellem uralkodott — a magyar nyelvet még az 1856-ban alkalmazott segédtanító is elég jól birta, — hanem hát e szellemnek bizony alkalmazkodni kellett a felsőbbség parancsaihoz. Mert természetesen mi hozzánk is leküldtek Bécsből 1859-iki „provisorische Instruction“, még sok egyéb bölcs rendeletet egymásután, melyek a magyarosodás lenyűgözését tartalmazták és egyuttal megjelölték ama hatóságilag engedélyezett tankönyveket, melyek békés és lojális polgárok fölnevelésére a legalkalmasabbak. A hitközség pedig — mit tehetett okosabbat — engedelmeskedett és a „Borsszem Jankó“ szerkesztőjének édes apja, — ki pedig, mint már akkor megmagyarosított neve mutatja, teljesen magyar érzelmű ember volt, — azt a czélt tüzi ki iskolánk számára: „Die hiesige israelitische Jugend als Gott und der hohen Regierung gefällige loyale, nützliche

und treue Unterthanen zu bilden und zu erziehen.“ Nem akarjuk hát eltagadni azt se, hogy 1859-ben Abony zsidó községe — a helytartóság felszólítására „Als thätlichen Beweis der unerschütterlichen Anhänglichkeit zur allerhöchsten Dynastie“, a háboru költségeihez való önkénytes hozzájárulásképen egy huszárló árát tette le a „közös haza“ oltárára.

Hanem annál nagyobb örömmel üdvözölte a hitközség az ugynevezett kis alkotmányt 1861-ben. Bár a hitközségi előjáróság akkor már megvolt választva,

az eddig működött előjáró testület az egész egyházközség nevében Pestpilis-Solt törvényesen egyesült vármegyék szolgabirájához Tekintetes Török Dénes úrhoz kérvényt intézett aziránt, hogy a mindenütt életbe léptetett alkotmányos rendszert az Abony városában lakó mózes vallásu magyarok saját egyházi előjáróságukra is kiterjeszteni óhajtják:

Mindeddig ugyanis a hitközségi választások, ha már megadták rá az engedélyt, az absolut kormány atyai felügyelete alatt történt. A Czegléden székelő cs. k. főszolgabíró erősített meg minden választást és ezen megerősítés nélkül semmiféle előjárósági tag nem foglalta el helyét, de nem is távozhattott onnan az ő engedelmével. Ha a hitközség-

nél elfoglalt tiszteletbeli hivataláról le is mondott valaki, addig köteles volt megmaradni abban, míg a cs. k. főszolgabíró föl nem mentette. *A három évenként való választás* is ekkor jött divatba, mi azután állandóan meg is maradt. A főszolgabírónál kellett bemutatni a hitközség költségvetését számadásait, neki kellett azt jóváhagyni; ő ellenőrizte továbbá a hitközség viszonyát a rabbival, tanítókkal s egyéb alkalmazottakkal szemben. S itt ismét meg kell vallanunk, hogy tekintve a hazai zsidó községek akkori állapotát, ez a felügyelet üdvös és áldásos volt sok tekintetben és nagyban elősegítette a rendezett viszonyok létrejöttét. A tanítókról már fentebb szóltunk, fordítsuk hát most figyelmünket az abonyi rabbiság felé.

E hivatalt az ősz *czadik*, községének büszke- Rabbiszék. sége *Herczog Jakab* tölté be még ekkor is, de hivatalos teendőit már nem igen végezhetette, nem annyira aggkora, mint betegsége miatt. Ezért az előjáróság 1855. augusztus havában *Fleischmann Joachimot* választá meg a dájjan-nak és megbizta őt, hogy a nehéz beteg rabbit *minden hivatalos teendőiben* helyettesítse, továbbá az elemi iskolában a vallás oktatás fölötti felügyeletet is gyakorolja. 1857. szeptember 19-ikén rohasono első napján Isten magához szólítá hű szolgáját, a Pri Jakob szerzője 77 éves korában elhunyt. A vidék összes rabbijai eljöttek

a temetésre és egyenkint bucsuztak el gyászbeszédben tőle, kit tanítójuknak mesterüknek tekintettek valamennyien. Tetemei fölé a chevra állított sirkövet és ezen alkalommal az elhunyt veje az ürményi rabbi, *Wiener* tartott gyászbeszédet. A rabbi halála után az alrabbi *Fleischman* szerette volna a főrabbi állást elnyerni, de az ily avancement Abonyban nehezen ment mindig és most is, daczára nevezett alrabbi tudományosságának és műveltségének; sőt a hitközség kényszerítve látta magát őt arra föl-szólítani, hogy jesivát ne tartson, mivel a bachurim az elemi iskolát rossz hirbe hozni és a tanulókat onnan távoltartani igyekeznek. *Fleischman* belátván, hogy a rabbi állást itt el nem érheti, a *zsámbéki* rabbiságra pályázott, mely állást megkapta és 1860 januárjában oda is költözött. *Fleischman* különben itt működése alatt köztiszteltben, szeretetben állott és működéséről az előljáróság mindig elismeréssel nyilatkozott.

Az időtájt, hogy az ősz rabbi meghalt és *Weisz Jakab* lett a hitközség elnöke, kezd Abonyban az *uj idők szelleme* mindinkább hódítani és növekszik a kívánság modern intézmények után. 1860. márcz. 2-ikán az Előljáróság, abból az alkalomból, hogy Ő felsége a zsidóknak a föltétlen birtokszerzési jogot megadta, egészen modern hálaistentiszteletet rendezett, melyre a cs. k. főszolgabíró is meghívta és

melyen *Fischer Sámuel nagykőrösi* rabbi tartott ünnepi beszédet. A előjárásának határozottan az volt az óhajta, hogy a rabbiszéket „egy teljesen művelt, korszerű és a tanügyben tökéletesen jártas rabbival töltsse be“ és a képviselő ezen év márczius 4-ikén három jelölt közül csak nem egyhangulag (18 szavazattal 3 ellenében) *Dr. Austerlitz Mayert*, jelenlegi eperjesi rabbit, akkor miskolci rabbijelöltet jelölte ez állásra. Mielőtt azonban választás alá bocsájtotta volna az ügyet, meggyőződött arról, hogy különböző halaszthatatlan építkezések folytán a község pénzügyei a rabbitartást meg nem engedik és ezért április 12-ikén a képviselő egyhangulag nagy lelkesedéssel 400 frt évi fizetéssel négy évi tartamra *Kohn Salamont* választá rabbihelyettesül, ki akkor magániskola tulajdonos volt Pesten. A megválasztottnak kötelességévé tették, hogy mielőtt állását elfoglalja, még egy kiválóbb rabbitekintélytől szerezzen *határát*. „*Az istentiszteletben reformokat azonban csak az Előjáróság beleegyezésével hozhat be*.“ Fölvételi levelét aláírták: Weisz Jakab, Adler Éliás, Dr. Hertzka Ignác, Stark Ferencz, Richter Jakab és Bergl Izsák.

Kohn Salamon állását, az előjáróság kifejezett kívánságára, még sevuot ünnep előtt, május 24-ikén elfoglalta. Junius 16-ikán azonban a czeglédi szolgabíró arról értesíti a hitközséget, hogy a cs. k. hely-

tartóság nem hagyja abban a választást, mivel a választás nem a hitközség összes szavazóképes tagjainak behívásával és nem egy fejedelmi biztos (landesfürstlicher Commissär) jelenlétében ejtetett meg. Az Előljáróság hasztalan hivatkozott arra, hogy ő nem rabbit, hanem csak rabbihelyettest választott és pedig egészen olyan módon, mint a hogy volt rabbihelyettesét 1855-ben megválasztotta; a helytartóság úgylátszik a hatóság kijátszását szimatolta a dologban és ujlagos választást rendelt el az összes 169 hitközségi tag meghívásával. Ez pedig baj volt, mert a község conservativabb tagjai között, kiknek élén Hay Jakab állott, nem sok barátja volt Kohnnak.

Ezeknek nem tetszett, hogy neki csak *Dr. Meisel*-től volt rabbiképesítése. Mindamellett, — egy két czivódó ember áskálódása daczára, — a szeptember 9-ikén megtartott nagygyűlésen, Hay Jakab is beleegyezett abba, hogy Kohn Salamon rabbi-helyettesnek megválasztassék két évre, csak azt kívánta, hogy a makai vagy pozsonyi, avagy a b.-gyarmati rabbitól hozzon határát. Ezen határozat hozatala után Weisz Jakab és az egész előljáróság leköszönt hivataláról, és uj elnöknek Hay Jakab fiát *Fülöpöt* választották, ki alatt még jobban elmérgesedett a dolog. Végre Kohn Salamon beleegyezett abba, hogy 500 ffrt végkielégítés fölvétele mellett állásáról

lemondjon. Innen *Keszthelyre* ment, hol békében működött egészen 1892-ben bekövetkezett haláláig.

Ilyenek voltak ez időtájt a viszonyok még itt Abonyban is, pedig nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy Abony ebben az időben is a békésebb hitközségekhez tartozott. Tanú rá az is, hogy ez időtájt, — mi akkor még nagy ritkaság volt — többen élveztek nyugdíjat a hitközségtől, u. m. Herczog rabbi özvegye, Weiszberger Leopold, valamint Áron samesz (Miselbach), ki ekkor a chevrához ment át szolgának, de a hitközségtől is kapott kegydíjat. A mit a békeszerető rendezett hitközségek ismertető jeleképpen szoktak tekinteni, azt Abonyról teljes mértékben elmondhatjuk: Temetőiben nemcsak rabbik, hanem tanítók, kántorok, metszők, sameszek fekszenek, kik éltük végéig a hitközség szolgálatában maradtak. Az ötvenes és hatvanas években ugyan ezek is meg lehetős sűrűn változtak. Rosenthal Herman (Hersl Rusz) és Singer Tódor (Todrosz Chazon), hosszú évtizedek óta szolgálták a községet. Előbbi nemsokára szintén nyugdíjba ment, de ez utóbbival akkor tájt sok baja volt még a jólelkű öreg rabbinak, s végre kénytelen volt őt a vágatástól eltiltani. Helyébe Stössel Mórt választották Galantháról de ez sem viselte jól magát. Itt működtek azután Horovitz Salamon kántor, Schuchter, Haas Jakab, Feigelstock, később Engelberg. Mint jegyzők, kik egyuttal metszők is voltak:

Löwith Áron, az egyedüli ki németül vezette a jegyzőkönyveket, *Márkus Albert*, *Jámbor Sámuel* és *Schwartz Lázár*. 1873—1881 *Rényi Dávid*, azóta pedig *Schrank Vilmos* vezeti hitközségünk jegyzőkönyveit. Kohn Salamon rabbi-helyettes távozása után az elnök is, ki a végkielégítéshez szükséges összeget a községnek kölcsönözte, leköszönt és a *Politzer Rudolf* elnöklete alatt működő új választmány egyhangulag hozott határozattal az akkor Bécsben lakó *Kunstadt Ignác*-ot választá meg rabbi-helyettesül 400 frt évi fizetéssel, de ezt nemsokára 500-ra, 1870-ben 600-ra, 1879-ben 720 frtra emelte föl az előljáróság, amely mindig előzékenységet tanusított Kunstadt kéréseivel szemben. 1862. augusztusában, — sabbosz nachmukor — foglalta el az új rabbi-helyettes állását és mindjárt ideérkezte után a hitközség ama különös szerencsének volt osztályosa, hogy a hazai konservatív zsidóság legnagyobb rabbijait vendégei gyanánt üdvözölhette. *Schreiber A. S.* pozsonyi, *Löw Jeremias* újhelyi, *Eisenstadt Menachem* ungvári és *Friedmann Sabszai* neudorfi rabbik gyültek itt egybe, hogy elintézzék ama vitás kérdéseket, melyek a szentföldön lakó osztrák és orosz alattvalók között fönforogtak és egyuttal a neudorfi rabbi leányának lakodalmát megüljék, kit a pozsonyi rabbi unokaöccse vett itt feleségül. Kiváló fénynyel és ünnepélyességgel rendezte *Pintér Jakab* alelnök e nagy férfiak fogadását, melyre

idegyültek a vidék összes rabbijai és előkelői. A *pozsonyi* és *neudorfi* rabbi a következő szombaton *szent beszédet* tartottak templomunkban.

*Kunstadt Ignác*z, a „Luach Erez“ tudós szerzője és kiváló német hitszónok, egész 1882-ig azaz teljes húsz évig működött hitközségünkben. A rabbi czimet ugyan csak 1873. áprilisában adta meg neki a hitközség, de azért kezdettől fogva az összes rabbiteendőket végezte és úgy az előjáróság, mint a hivek iránta állandó tisztelettel viseltettek. Békés és áldásos működésében főleg ez szolgált neki nagy akadályul, kivált itteni működése utolsó éveiben, hogy a magyar nyelvnek nem volt birtokában, pedig ennek szükségét már nagyon érezték a hivek. Távozása után az itt működő metszők *Weisz Lipót*, *Lustig* és *Lamm* Bernát teljesítették a rabbihelyettes kötelességeit, mindaddig, míg az orsz. rabbiképzőből az első rabbik kikerültek. Abony a legelsőik között volt, ki ez intézet növendékei közül rabbit választott magának.

Térjünk most vissza a hitközség pénzügyi vezetésének fejlődésére. Azt már láttuk, hogy 1856-ban hozták be először az egyenes hitközségi adót, mint iskola adót. Ez a művelet, melyet *Hay Mihály* akkori pénztárnok vitt keresztül, meglehetősen sikerült és ez arra bátorította föl a hitközséget, hogy az indirekt adót, a gabellát teljesen törölje és a község többi kiadásait is egyenes adóba vesse ki. Az Előjáróság

A hitközség
pénzügye.

e határozatot 1858 ápril 4-ikén fölterjesztette a megyéhez. A megyei hatóság, oly rendkívülinek találta e határozatot, a gabella eltörlését, hogy azt a helytartóság elé terjesztette. A helytartóság örömmel értesült a határozatról és nemsokára külön rendeletben ajánlotta e módozatot a többi izr. hitközségek figyelmébe. Egyelőre azonban szükségesnek találta Berényi főszolgabíró utasítani, hogy mint országfejedelmi biztos hívja gyűlésre a község tagjait és így győződjék meg, vajon csakugyan a hivek többsége óhajtja-e a gabella eltörlését. A jun. 26-ikán megtartott közgyűlés teljes számmal tényleg e mellett nyilatkozott és kivetettek egyenes adót:

14	tagra	egyenkint	46	frt
16	„	„	36	„
13	„	„	28	„
26	„	„	20	„
68	„	„	12	„
49	„	„	6	„

Ezen rendszer teljes három évig maradt érvényben, de tovább már nem lehetett föntartani, mivel nagyon sok baj volt az egyenes adók behajtásával. Ez okból 1861-ben a hitközség az egyenes adók eltörlését mondotta ki, minek folytán a gabellát kellett fölemelni még pedig tulmagasra, mi az akkori

pénzviszonyok mellett tarthatatlan volt. Végre 1862-ben a képviselet három benyújtott tervezet közül a Hay Mihályét fogadta el, melyszerint a hitközség kiadásai *egyenes adóból* és *gabellából*, az iskolai kiadások pedig, *hitközségi subventióból* és *tandijakból* fedeztessenek. Ez a rendszer azóta mind máig fönáll és a helyi viszonyoknak — úgy látszik — leginkább megfelel. Egyelőre csak 80 tagot terheltek meg egyenes adóval, következő évben azonban már az összes hiveket és 1864-től kezdve az idetartozó fiókhitközségeket is u. m. *Tószeget, Paládicst, Ujszászt és Rékast.**)

A hitközségi pénzkezelésben az egyensuly még sem állott helyre. Ennek egyik főoka az volt, hogy igen alacsony volt az egyenes adó. A legmagasabb osztály 25 frtot fizetett, holott a hitközség évi szükséglete — az iskolának nyujtott évi 800 frtnyi subventióval — a háromezer forintot már akkor meghaladta rendesen. Oka volt továbbá többféle nagyobb rendkívüli kiadás, vagyis helyesebben régi időből föntmaradt adósságok, melyeket most kellett lefizetni. Harkányi Frigyes az Ürményi család jogutóda követelte a telek árát, melyen a templom állott, és a mely mint tudjuk Ürményi privát birtoka volt. A hosszas pernek egyes-

*) *Jászkarajenő és Kocsér* helységek, melyek zsidói ma az abonyi rabbisághoz tartoznak, ezen időben kezdtek csak alakulni. *Ó és uj Kécske* még 1860-ban Neu Márkust választá meg rabbijának és ezáltal a hatóság engedelmével önállóvá tette magát.

ség vetett ugyan végett, de a telek így is 1500 frtjába került a hitközségnek a perkoltségekkel együtt. Ugyancsak 1500 frtot kellett fizetni az iskolaépületért, melyet 1856-ban megvett még a hitközség, de csak most fizetett ki. Hozzájárult végre, hogy a hívek áldozatkészségét a rituális fürdő építése vette nagyon igénybe. A fürdő kérdése még az ősz rabbi életében sok gondot adott; most végre elhatározta a hitközség, hogy ezt a kérdést véglegesen megoldja. Közel 7000 frtba került ez építkezés, melyhez a Chevra kadisa 2000 frttal járult. Ezenkívül 100 frton felül adományoztak e ezélra Pintér testvérek, Hay Fülöp, Altman Benjámin, Hay Mihály, Markbreit Adolf, 50 frton felül Markbreit Ignác, Altmann Gyula, Weinberger Mózes. Utóbbi Szt.-Iványon lakott, de az itteni hitközség minden nemes czélját anyagilag előmozdítani igyekezett, miért is neki az 1862. szeptember 27-ikén az előljáróság és rabbinatusa **חבר** czimet és a **חוקת הקהילה** jogot adományozta. Az említetteken kívül a hitközségnek csaknem minden egyes tagja kisebb nagyobb adománynyal hozzájárult a fürdő építéséhez. Azonban e nagy áldozatkészséggel megalkotott intézmény túl nagy arányokban épült és épen ezért nem is sokáig felelt meg czéljának. Már tíz év múlva olyan állapotba került, hogy bérlője nem is igen akadt. Az épület 1888 óta leányiskola czéljára szolgál, fürdőt pedig a hitközség másikat épített, alig negyed-

résznyi költséggel, de a célnak sokkal inkább megfelelően.

Az 1860—62-ik években fölépített fürdő mindenestre fényesen tanuskodik a hitközség akkori hiveinek áldozatkészségéről. Ugyanezen időben indult meg itt a *szegényügy* rendezése.

Rége Abonyban épenugy mint másutt, a szegénygyámolítás inkább közvetlenül történt; az adományozó maga nyújtá azt a szűkölködőnek. Ugyan a chevra és czedaka azelőtt is gyakorolt jótékony-ságot, de a szegények segélyzése mégis inkább magán-Szegényügy. uton és így titokban történt, amint azt az öreg *Zelig*, leánya *Peszl* és még a község számos más férfia és asszonya tette. 1859. november 20-ikán hozta a képviselő az a határozatot, hogy a szegények számára hetenkint gyűjtést rendez és ezen összeget *Hay Jakabnak* adják át, ki a szegényeknek legfőbb pártfogója és segítője volt, hogy azt péntekenként a szűkölködők közt kioszsza. Nagyobb mértéket öltött e segélyezés az 1863-iki inség alkalmával.

A gyűjtés akkor mintegy 400 frtot eredményezett, — már akkor *Markbreit Adolf* volt az, ki a legtöbbet adott hozzá — és ez az összeg a négy téli hónap alatt osztatott ki a szegények között. Azóta a téli hónapok alatti kiosztás rendszeresen gyakoroltatott és ma is ez a nyilvános jótékony-ság egyik legjelentékenyebb tényezője.

Ugyanezen inséges idők hívták életbe az itteni *jótekonysági izr. nőegyesületet*. *Stern Vilmosné Hay Eszter* és *Czettel Pálné Pintér Klára*, velük együtt *Czettel Ignáczné* és *Czettel Éliásné* voltak annak megalapítói. Több mint harmincz éve működik tehát ezen nemes egyesület a hitközség kebelében, mindig növekedő mértékben gyakorolva a jótekonyságot *1881-ig* *Stern Vilmosné*, *1882-ben Kopeczky Mórné*, azóta pedig *Altmann Gyuláné Hay Regina* elnökle, fáradhatatlan és buzgó vezetése mellett. Az egyesület összes vagyona ma 3500 frt. Helybeli szegények gyámolítására évenként 700—800 frtot fordít. Az egyesület *1895-ben* 2000 frtos alapítványt tett, melynek kamatai szegény leányok kiházasítására fordíttatnak.

Legújabb kor.

A legújabb kor — amelyet csak a legrövidebb kivonatban óhajtók összefoglalni — minálunk is, mint az egész hazában az egyenjogositással és az ezt követő zsidó-kongresszussal veszi kezdetét, melyen hitközségünket *Tafler Adolf* képviselte. Abony minden időben őszinte barátja volt a hazai zsidóság szervezkedésének. Valahányszor ennek érdekében országos gyűlés tartatott, Abony mindig elküldte teljhatalmu képviselőit. Már *1862. április 22-ikén* megtartott országos izr. tanügyi gyűlésen képviseltette magát *Hay Fülöp* által. A kongresszus által megalkotott VI-dik községkerületbe *1869. októberében* elnökét, *Pintér Jakabot* és *Politzer Rudolfot* küldte

kerületi képviselőnek. Itthon a községben is észlelhető egy új korszaknak kezdete. A régi idők tanúi az egyenjogositást hozó évben egymásután távoznak a földi élet teréről, mintha csak az új korszakot akarták volna még megélni. Ez időben halt el Gansler Sámuel 96, Schlesinger D. L. 108, Pfeifer Dávidné 105 éves korában. — Ugyancsak ezen időben hunyt el *Markbreit Ignác* 82 éves korában, kinek nevét annyi nemes alapítvány örökíti meg körülünkben; *Schwarcz Jakab* 88 éves korában valamint *Hay Jakab*, ki 95 évet élt. E nemeslelkű férfiú még életében 400 frtos kaddisalapítványokat tett le az itteni, továbbá a *jeruzsálemi, kecskeméti, irsai, törökszentmiklósi, tiszabeői, bicskei, leipniki* és még más hitközségeknél. Végrendeletében nagyobb *családi alapítványt* hagyott kiházasítási és egyéb jótékony czélokra, továbbá megemlékezett a pesti izr. nőegyletről, a vakok intézetéről, a helybeli izraelita, róm. katolikus és református népiskolákról. Ez utóbbi iskola jóltevői között találjuk *Altman Benjámint* is, jeléül ama benső viszonynak, mely az abonyi különböző felekezetű egyházakat egymáshoz fűzi.

Az ifjabb nemzedék a korszellem hatása alatt megalkotja a „*társalgási egyletet*“, hogy ott a magyar kultúrában tökéletesítse magát. Ezen egyesületnek *Stern Vilmos, Weinberger Miksa, Altman Gyula* voltak elnökei, jelenleg pedig *Weisz Adolf*

áll az élén. A hitközség vezetésében is új rendszer kezd meghonosodni, miben a törzsgyökeres családok ivadékain kívül nagy része van *Kopeczky Mórnak*, *Goldschmied Ábrahámnak* és *Busztin Adolfnak*. Iskoláknak ez új korszakban *Weinberger Miksa*, *Eisler Vilmos*, *Busztin Adolf* és *dr. Halmi Adolf* voltak elnökei. A hitközség megalkotja új alapszabályait, melyet *Hay Mihály* elnöklete alatt működő 7-tagu bizottság szerkeszt meg a kongresszus határozatainak megfelelőleg. A hitközség pénzügye szilárd alapra lesz fektetve, az egyensúly helyreállítva. 1873. febr. 16-án mondja ki a hitközség, hogy templomát ujjaalakítani, azt jókarba hozni és az almemort az oltárhoz felvinni óhajtja. Ezen átalakítás keresztülvitelében az akkori elnök, *Goldschmied Ábrahám* szerzett örök érdemeket magának, ki daczára időközben beállott betegségének, rajongó lelkesedéssel munkálkodott azon. A terv megvalósításában, mely daczára, hogy 10000 frtot meghaladó költséggel járt, a hitközség nagyobb megterheltetése nélkül vitetett keresztül, *Altman Gyula*, *Czettel Éliás*, *Weisz Jakab*, *Weinberger Lipót*, *Busztin Adolf* és *Richter Arnold* voltak hű munkatársai.

1875-ben lett az ujjaalakított templom ünnepélyesen fölavatva. Ezen idő óta hitközségünk *Altman Gyula*, *Busztin Adolf* és *Weisz Adolf* elnöklete alatt állandóan egy békeszerető rendszerezett és vi-

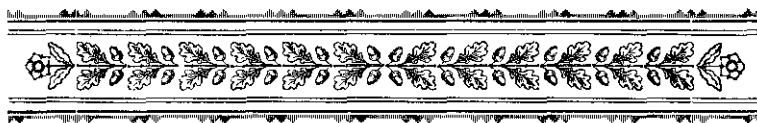
rágzó egyház képét mutatja. *Nem tagjainak száma, hanem azoknak áldozatkészsége az, mi folyton emelkedőben van.* És e tekintetben mint vezető és magasztos példakép *Markbreit Adolf* hitközségünk disztagja jár előttünk. Határt nem ismerő bőkezősége kiterjed úgy a hitközségre, mint a helyi jótékonyság minden ágára. Azt a házat, melyben bold. édes atyja Markbreit Ignác bevégezte az istenfélelemnek és a toratudományak szentelt életét, ő 1893-ban a hitközségnek adományozta. Adományokkal, alapítványokkal segíti a chevra kadisát, az izr. nőegyletet, az *izr. szegénygyermek pénztárát* és a *betegsegítő egyletet*. Utóbbi 1889-ben alakult meg Dr. Vajda Béla elnöklete alatt. Évi kiadása ma 500—600 frt, vagyona 2100 frt. Az *izr. szegényiskolások gyermekek pénztára* az iskolaszék vezetése alatt 1888 telén lett rendszeresítve szegény elemi iskolák tanulónak felruházására, 1894-től kezdve pedig a középiskolába járó szegény tanulókat is segélyezi. Évi kiadása 180—200 frt vagyona 300 frt.

Markbreit Adolfon kívül nemeslelkű alapítványokat tettek még 1883-ban *özv. Kopeczky Mórné* 1000 frtot férje nevére szegény betegek segélyezésére, 1894-ben *Hay Mihály* 1000 frtot középiskolai tanulók ösztöndíjára és *özv. Politzer Rudolfné* 1895-ben 1000 forintot szegény gyermekek fölruházására. De hiveink áldozatkészsége nem csupán helyi érdekekre

terjed ki; hitközségünk sohasem zárta el magát a hazai általános felekezeti intézmények pártfogásától. Az *orsz. izr. tanítóegyesületnek* még 1867-ben alapítói közé lépett és mai napig is segélyzi azt és árva-alapját. A *rabbiképző-intézet* megalakulásakor gyűjtést rendezett annak czéljaira és többen léptek be itt ezen intézet segélyegyletének tagjai sorába. Az *orsz. izr. siketnéma* intézetnek megalakulásakor három egymásutáni évben 50—50 forinttal szavazott meg, az *országos izr. kézmű* egyletnek Abonyból évenként 68 frtot küldünk és az *izr. magyar irodalmi társaságnak* 9 tagja van hitközségünkben.

Az izraelita közalaphoz a hitközség 250 frttal, a chevra kadisa 500 frttal, hitközségünk tagja Hay Mihály 1000 frttal, hitközségünk disztagja Markbreit Adolf 2000 frttal járult.

A ZSIDÓ KÖZSÉG BIRÓI
ILLETVE A HITKÖZSÉG ELNÖKEI:

Hay Zélig 1778—79, 1800, 02, 11.

Schwartz Mózes 1780, 84—85.

Wechsler Jechiel 1781—83, 94, 98, 1804.

Pintér Salamon 1786.

Weisz Simon 1787—93, 95—97.

Perl Dávid 1801.

Altman Sámuel 1803, 10, 13—16, 20, 22—25,
38.

Hoffer József 1805—07.

Adler Pinchász 1808—09, 12, 18, 21, 27—28.

Pintér József 1817.

Hay Mose 1819.

Markbreit Ignác 1826.
Czettel Mose Leb 1829—30.
Hay Jakab 1831—35, 39.
Scheiner D. H. 1836—37.
Wechsler Lőrincz 1840.
Adler Éliás 1841—42, 44.
Altman Benjamin 1843, 49—56.
Hay József 1845.
Stern Adolf 1846.
Hay Ábrahám 1847—48, 63—64.
Weisz Jakab 1857—60.
Hay Fülöp 1861.
Politzer Rudolf 1862, 1872.
Weisz Simon 1865—67.
Kopeczky Mór 1868.
Pintér Jakab 1869.
Altman Gyula 1870—71, 75—89.
Goldschmied Ábrahám 1873—74.
Busztin Adolf 1884—88.
Weisz Adolf 1889—

Alelnökei 1867-től kezdve:

<i>Hay József</i>	<i>Altman Gyula</i>
<i>Adler Éliás</i>	<i>Weisz Adolf</i>
<i>Pintér Jakab</i>	<i>Busztin Adolf</i>
<i>Czettel Ignác</i>	<i>Stern Jakab</i>

Goldschmied Ábrahám Richter Arnold
Politzer Rudolf Goldschmied Lipót.

Pénztárnokok és gabbaim a mult században:

<i>Pintér Lőrincz 1786.</i>	<i>Altman Sámuel</i>
<i>Pintér Salamon 1785.</i>	<i>Czettel Izsák</i>
<i>Weisz (Kohen) Iczig 1787.</i>	<i>Deutsch Izsák</i>
<i>Adler Pinchász</i>	<i>Adler Farkas</i>
<i>Wechsler Fülöp</i>	<i>Perl Dávid</i>
<i>Kátai Herschl</i>	<i>Czettel Izrael</i>
<i>Kőrösi Herschl</i>	<i>Schwartz Fábián.</i>

Pénztárnokok a jelen században:

<i>Pfeifer Izsák</i>	<i>Wechsler József</i>
<i>Lőw Izrael</i>	<i>Adler Farkas</i>
<i>Pintér József</i>	<i>Stern Adolf</i>
<i>Scheiner D. H.</i>	<i>Czettel Ignác</i>
<i>Hay Dávid</i>	<i>Herczka Ignác</i>
<i>Hay Salamon</i>	<i>Bergl Ignác</i>
<i>Hay Mose</i>	<i>Weisz Simon</i>
<i>Altman József</i>	<i>Hay Mihály</i>
<i>Altman Benjamin</i>	<i>Pintér Sámuel</i>
<i>Hay Jakab</i>	<i>Kopeczky Mór</i>
<i>Czettel Pál</i>	<i>Busztin Adolf</i>
<i>Weisz Jakab</i>	<i>Deutsch Adolf</i>

<i>Schlesinger József</i>	<i>Becher Sámuel</i>
<i>Böhm Éliás</i>	<i>Rényi Dávid</i>
<i>Dr. Kohn Salamon</i>	<i>Deutsch József</i>
<i>Hay József</i>	<i>Csillag Adolf</i>
<i>Markbreit Ignátz</i>	<i>Kohn Miksa</i>
<i>Pintér Jakab</i>	<i>Lederer Lajos</i>
<i>Ungár Jakab</i>	

Gabbaim :

<i>Schwartz Fábián</i>	<i>Bachman Akiba</i>
<i>Weisz (Kohen) Iczig</i>	<i>Czettel Pál</i>
<i>Weisz Lipman</i>	<i>Adler Éliás</i>
<i>Czettel Izsák</i>	<i>Ungár Jakab</i>
<i>Schwarcz Ruben</i>	<i>Deutsch Ábrahám</i>
<i>Wechsler Simon</i>	<i>Hacker Benjámín</i>
<i>Tisch Zalmon</i>	<i>Czettel Ignác</i>
<i>Czettel Mose Leb</i>	<i>Schwarcz Jakab</i>
<i>Meiszter Natan Dávid</i>	<i>Lázár Izsák</i>
<i>Valentin Simon</i>	<i>Wechsler József</i>
<i>Markbreit Ignác</i>	<i>Klein Jakab</i>
<i>Roth Chaim</i>	<i>Stark Ferencz</i>
<i>Bauer Mordechaj</i>	<i>Czettel Éliás</i>
<i>Weisz Márton</i>	<i>Richter Jakab</i>
<i>Hacker Sámuel</i>	<i>Fispan Ignác</i>
<i>Adler Mózes</i>	<i>Meiszter Judás</i>

<i>Ifj. Weisz Simon</i>	<i>Rosovitz Salamon</i>
<i>Lázár Mórítz</i>	<i>Miselbach Gábor</i>
<i>Schwarecz Simon</i>	<i>Miselbach Ignác</i>
<i>Schwarecz József</i>	<i>Kohn Áron.</i>
<i>Schwarecz Lipót</i>	

A HITKÖZSÉG JELENLEGI TISZTVISELŐI
ÉS ALKALMAZOTTAI:

Dr. Vajda Béla, rabbi és iskolaszéki elnök 1888 óta

Schrank Vilmos, tanító 1872, igazgató 1887 óta

Knöpfler Ignác tanító 1874 óta

Wiener Ida tanítónő 1885 óta

Rosenzweig Lipót kántor 1883 óta

Breier Miksa másodkántor 1894 óta

Rosenzweig Jakab metsző és hitk. szolga 1884 óta

Pick Éliás isk. szolga 1870 óta

A HITKÖZSÉG JELENLEGI ELŐLJARÓSÁGA ÉS KÉPVISELETE.

Weisz Adolf hitk. elnök.

Goldschmied Lipót alelnök, kultuszbizottsági
előljáró.

Lederer Lajos pénzügyi előljáró.

Pintér Gyula számvizsgáló bizottsági előljáró.

Hay Mórítz építkezési bizottsági előljáró.

Miselbach Ignác templomgondnok.

Kohn Áron templomgondnok.

Hay Károly iskolaszéki pénztárnok.

Richter Béla iskolaszéki előadó.

Szöllősi Gusztáv iskolaszéki gondnok.

*Busztin Adolf, Czettel Ignác, Fispán Ignác,
Havas Gyula, Neuman Ignác, Pick Ignác, Richter
Arnold, Roth Jakab, Schwartz József, Ungár József,
Weinstein Márton.*

A hitközséget a VI-ik községkerületben ez idő-
szerint a hitközség *rabbija* és *elnöke* képviseli.

A hitközség jegyzője: *Schrank Vilmos* ig. tanító.

AZ ABONYI CHEVRA KADISA
TÖRTÉNETE.

ACHEVRA KADISA minden zsidó hitközségnek hű kísérője és szövetségese, mely leveszi annak válláról a teher egy részét és kebelében a gemiluth cheszed szent parancsát gyakorolja.

Mióta van ez így szokásban Izraelben, mely időben keletkezett a chevra kadisa intézmény? *Löw Immánuel* szegedi rabbi azon alkalomból, hogy a szegedi chevra kadisa százéves történetét megírta azt az állítást koczkáztatta, hogy a legelső chevra kadisák csak mintegy 300 évvel ezelőtt keletkeztek a német Bruderschaftok mintájára és tényleg kimutatja, hogy sok hasonlóság volt a két intézmény között. Ezen alapon pár száz év múlva bátran azt állíthatja majd valaki, hogy a chevra intézménye csak napjainkban keletkezett a mai jótékony egyletek mintájára, mert ennek is elnöke, pénztárnoka, ellen-

őre és választmánya van, mint a többi egyleteknek. Más szóval: Tény az, hogy a chevra kadisa külső kormányzatában egyes dolgokat átvett a német Bruderschaftoktól, amint hogy ma is sok üdvöst tanulunk a rendszeresen vezetett más nemesczelű egyletektől és alapszabályaink azokkal sok hasonlóságot mutatnak, de azért a chevra kadisa nem csupán szorosan egybe van forrva a zsidósággal, hanem maga is ős-zsidó eredetű. Hogy ezen eredet mennyi időre megy vissza, azt bajosan lehet pontosan megállapítani, de annyit, azt hiszem, bátran állíthatunk, hogy 1500 évnél idősebb.

Csak röviden akartam e kérdéssel foglalkozni, mert — az igazat megvallva — határozott feleletet még arra a kérdésre sem tudok adni: hát a mi chevra kadisánk mely évben keletkezett? Nincs erre semmi határozott adatunk, amin különben nem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a hitközségnek hasonlíthatatlanul teljesebb levéltárában is 1785-ből való a legrégibb okmány; ennél régibb időből csak a városi és megyei levéltárban találunk följegyzéseket.

A reánk maradt legrégibb chevra-jegyzőkönyv, (de ez már „új jegyzőkönyvnek“ nevezi magát) 1789-ik évből származik. A következő évben halt meg *Koch Solem Leb* ben David (Simon Dávid) — utódai Pfeifernek nevezik magát ennek fia után,

ki pipákat készített — és ezen Solem Leb — miként sírköve elbeszéli — életében nagy érdemeket szerzett magának a chevra körül. Mindezen adatok arra utalnak minket, hogy chevránk keletkezését 1789 előtt 15—20 évvel keressük. Most ha még meggondoljuk, hogy 1771-ben már rabbi is volt a községben, egész biztonsággal állíthatjuk, hogy chevránk 125 évvel ezelőtt, azaz 1771-ben már fönnállott.

Hány taggal alakult meg? Ki volt az első gabbaj? nem tudhatjuk. Csak arról van tudomásunk, hogy 1789-ben, midőn az említett Solem Leb volt a gabbaj, már 24 rendes tagja volt az egyletnek. Névszerint: *Perl Dávid, Chaim b. Izrael, Frank Note, Lorentz Lebl, Pintér Mose* és fia *Jákob, Schwarcz Mose* és öccse, *Schwarcz Mordechaj* (Károlyból), *Züsz Chajim Leb* (Jakab szabó) és öccse *Salamon, Hacker Ábrahám* és öccse *Mandl, Pintér Salamon* és öccse *Pintér Zelig, Wechsler Jechiel, Weisz Simon, Jakob ben Abraham* (Göndör Jakab), *Hay Zelig* és öccse *Hay Mozes, Deutsch Abraham* és fia *Deutsch Eisak, Feiszer József* ben Izrael, *Blechner Sámuel*, és *Samuel ben Mose*.

Ügykezelése az egyletnek kezdetben úgy látszik a legegyszerűbb volt, az alapszabályok összesen két pontból állanak, melyek a maguk megható egyszerűségében így hangzanak szószerinti magyar fordításban :

1. Ha népünk kebelében valaki nehéz beteg lesz, akár szegény, akár gazdag, menjenek hozzá néhányan a Chevra tagjai közül, hogy meglátogassák betegségében és beszéljenek lelkére, hogy mondja a vidujt — a bűnvallomást — írjon végrendeletet, és intézkedjék adósságairól és követeléseiről, mert hiszen nem hal meg azért az ember, ha ezeket elvégzi, hanem lelkének nagy hasznára válik. A temetkezési szerek szekrényében legyen mindig készen a „Maavar Jabok“ című könyv és abban legyen mindig megjegyezve a viduj és a haldoklásnál elmondandó imák A „jecziat nesomo“-nál, ha csak lehet 10 férfi legyen jelen, hogy a tiszta lélek ne szálljon ki elhagyatva. Viaszgyertya pedig legyen mindig készletben a gabbaimnál.

2. Ha a betegség súlyosodik a chevra rendeletére sorshuzás alapján mindig más két férfit virasszon mellette.

De úgy látszik, hogy csak az alapszabály paragrafusai voltak kevesek, hanem a kiadások már akkor igen jelentékenyek lehettek. A temetőt akkoriban nem csak meg kellett vásárolni, hanem utána még urbéri taksát is tartoztak fizetni. Ezenkívül a Chevra már 1790-ben minden egyes hitközségi alkalmazottnak nem csak a szokásos természetben nyújtott adományokat, (gyógyszert, kávé, cukrot,) hanem ezenkívül még évi fizetést is adott, 8 frtot a rabbinak és 8-at a többi alkalmazottnak. De sőt már akkor kórházat — hekdes — is tartott föl a chevra, mialatt ugyan nem szabad valami nagyszabású intézetet képzelnünk, mert leginkább csak zsidó szolgák és szolganők számára volt az berendezve,

de mind ez eléggé bizonyítja, hogy az a bámulatos áldozatkészség, melyet a hitközségnél láttunk a múlt században, a chevra kebelében sem uralkodott kisebb mértékben. Mindjárt 1790 után több tekintélyesebb férfiú lépett be a chevra kebelébe, kik akkor tájt települtek itt le és később vezérszerepet vittek a chevrában, u. m. *Adler Pinchász, Schwarcz Fábián, Pfeifer Izsák* (Iczik Peczel) és Czettel Izsák. Így megszorodván a tagok száma, nagyon is szükségesnek mutatkozott, hogy a régi kezdetleges alapszabályok mellé újakat alkossanak és főleg a szent együletnek a nem chevra taghoz való viszonyát meghatározzák, miről a régi pontok említést sem tesznek. 1795—5556 adar 8-án chevránk ujjá alakuló gyűlést tartott és két pontból álló alapszabályát 8-ra bővítette. Elhatározták ez alkalommal:

1. Hogy chevratag zsidó szolgáját vagy szolgálóját betegségének két első hetében ingyen ápolják, a hekdesben, azután már a gazda terhére megy az ápolás. Nem chevratag cselédjét szintén befogadják az ápolási költségek megtérítése mellett.

2. Nem chevratagnak szintén állítanak „semira“-t fizetésért, chevratagnak természetesen ingyen.

3. Ha halott van a községben, temetés utánig chevratagnak a városból távozni nem szabad a gabbai engedelme nélkül.

4. A sírkő állításért 50 kr. fizetendő.

5. Z'adarkor csak akkor kötelesek a chevratagok délig böjtölni, ha a chevra ebédet ad.

6. Mely ebédhez minden résztvevő chevratag 18 krral járul. Ezt később odamódosították, hogy a chevra e czélra évenként 100 frtot ad, a többit a chevratagok fizetik.

Ugyancsak a mult században ment még határozatba, hogy chevraszudo minden harmadik évben tartatik, továbbá, hogy azon hétben, melyben Z'adar esik, chevratagnak nem szabad a városból távoznia és végre, hogy a chevraszuden ehét és ihat mindenki amennyit akar, de hazavinni semmit sem szabad 18 frt birság lefizetése mellett.

Egyebet a mult századból nem igen találunk följegyezve. Ugy látszik rendben folyt minden. Egyszer, másszor előfordult bizony, hogy valamely chevratag vagy hevesvérü melatse engedetlenséget tanusított a gabbaj-jal szemben. Ezt azután följegyezték a chevra-könyvbe, még pedig az esetleges sértő szavakat szóról-szóra. De ilyesmi nagyon ritkán fordult elő, ugy hogy nem is tartották szükségesnek ez ellen szigorubb rendszabályokat hozni.

Fájdalom a mult századból sem a pénztári könyvek, sem a gabboim nevei nem maradtak reánk.

Jelen század elején 34 tagja volt a chevrának, élén *Schwartz Fábián* főgabbaj és *Blechner Sámuel*

második gabbaj állott. A főgabbaj állás nemcsak sokkal nyugalmasabb volt mint a község elnökéé, de hasonlíthatatlanul állandóbb is volt annál. Mig amott csaknem minden évben mást találunk a tisztségben és egész ritka eset, hogy 4—5 évig egymásután ugyanaz üljön a zsidó birói székekben, addig a főgabbaj tisztséget *Hay Zelig* 1808-tól 1831-ig, tehát majdnem egy negyedszázadon át vezette.

A tagok száma akkor kezd jelentékenyen emelkedni, mikor ő vette át a főgabbajságot. 1815-ben már 45 tag volt együtt. Ez az esztendő különben is korszakalkotó a chevra életében. Azzá tette azt mindenekelőtt egy hatalmas chevraszude, melyhez hasonló addig még nem volt Abonyban. Volt ugyan 1800-ban egy nagyobbyszerű ünnepély, melynek kiadásai 106 frt 32 krt tettek ki; itt is elfogyott 278 itcze bor, de ez semmi sem volt ahhoz képest, melyet a már akkor is 75 éves Zelig rendezett, mert ennek költségei 445 frt 43 krt tettek ki. Igaz, hogy a bevétel még ezt is felülmulta 34 frttal. Ugyanezen napon tartott nagygyűlésen az összes eddigi tekonoszt átnézték, ezek érvényességét megújították és ott, hol a gyakorlat megkövetelte, üdvös módosításokat eszközöltek.

Igy a semira kisorsolás módját pontosan megállapították és elrendelték, hogy a téli hónapokban

két pár férfit sorsoltassék ki minden éjjelre, és így egy-egy pár csak fél éjszakát virrasszon. A gabbaimt fölhatalmazták, hogy szegény nem chevratagnak a virrasztásért járó díjakat elengedhessék. Azok ellen, kik a gabbaim rendeletének ellenszegülnek, szigorú határozatokat hoztak. Első ízben 18-szor 18 krt büntetéspénzt fizet, ismételt engedetlenség esetére bizonyos ideig melatsevá degretálták.

A melatsek ellen még szigorúbb határozatokat hoztak. Ha akár a haldokló mellett, akár a temetés és sirásánál pontosan nem teljesítették a gabbaj rendeletét, elsőízben 6 frt büntetéspénzt kellett fizetnie, másodízben minden jogát elveszíté a chevrával szemben. Sőt még az is határozatba ment, hogy ha nem chevratag megsért egy chevragabbajt, azt zárják ki mindazon vallásos cselekedetekben való közreműködéstől, melyek a chevra jogkörébe tartoztak. A gabbajnak, ki a temetésen jelen van, kötelességévé tétetett, hogy a gyászolót lakására kísérje, igyekezzék őt vigasztalni és egy melatseval a szudasz havroot küldje el számára. Végre határozatba ment, hogy chevratag fia esküvője után egy évre válik rendes taggá és 3 év múlva beválasztható is az előljáróságba. Egy ujonnan bevett tag, ha házas is, a három első évben melatse-szolgálatot tartozik tenni és csak 6 év múlva választható.

Valóban úgy látszik, hogy ezen időtől, azaz

1815-től kezdve nagyobb rend uralkodik a chevránál. A halálesetek pontosan föl vannak jegyezve és az incasso-könyv mintaszerűen vezetetik, sőt a chevra vagyona is szépecskén emelkedik az évi fölöslegekből. 1817-ben 315 frt, 1818-ban 413 frt, 1819-ben 550 forint, de 1820-ban csak 161 forint van a chevra kasszájában.

Tény az, hogy elődeink a chevrában nem tüzték ki cél gyanánt azt, hogy vagyont gyűjtsenek a szentegyletnek és azért, mihelyt egy kis összeg együtt volt, igyekeztek azzal valami üdvöset teremteni. Nézetük helyes vagy helytelen voltát lehet vitatni, de csak a legnagyobb dicsérettel emlékezhetünk meg arról a készségről, melylyel a hitközségnek segítségére siettek, midőn az anyagilag megszorult vagy midőn az valamely nemes instituczió megteremtésén fáradozott. Ez azután megmagyarázza, hova lett a chevra időnként felszaporott pénze. Mikor a hitközség a mai templomot építette — Hay Zélig és Pintér József állott akkor a Chevra élén — 400 frttal járultak ehhez a Chevra pénztárából, „a szövetségi köztártól“ amint Weiszberger írja. Ezenkívül volt a Chevra birtoában egy értékes teljes talmudpéldány (ש"ס). A század elején R. Wolf Kassovitz volt nagykőrösi rabbi öreg napjaira ide jött Abonyba lakni. Ezen talmudpéldányt ő adományozta a Chevrának, mivel neki fiu gyermeke nem volt, azon feltétellel, hogy halála

után neki sirkövet állítsanak és halálkozásának évfordulóján érte kaddist mondjanak. E talmudpéldány egyes köteteit a Chevra tagjainak kölcsönözte ki, de nem sokára az a veszély állott be, hogy a sok kölcsönözgetés folytán az egészen tönkre megy. Azért a gabbaim 1825-ben eladták azt 105 forintért egy Note Hirsch nevű pozsonyi zsidónak, ki a debreczeni vásárról Abonyon keresztül tért haza, a pénzt pedig a templom építés céljaira adományozták. R. Wolf lelke üdvéért mind e mai napig külön el mole rachamim mondatik.

A chevra ily áldozatkészsége mellett nem csoda, ha 1825-ik év végével 5 frt 32 kr. volt a chevra készpénz vagyona. A pénz hát szerencsésen elfogyott, hanem a helyett nem sokára egy rettenetes vendég közelgett kelet felől. Szolnokon, mely úgy látszik az epidémiák iránt mindég fogékony volt, fölütötte fejét az eddig ismeretlen, de annál borzadalmasabb ázsiai kolera. Remegés fogott el mindenkit a vész hírek hallatára, melyek onnan Abonyba érkeztek és egybegyűlt a Chevra Elöljárósága is. Akkor már Hay Mózes állott az élén, mert a már több mint 90 éves Zélig 1830 végén visszavonult. Kórházat kellene építeni a rettentő vész terjedésének meggátlására, de pénz nincs a kasszában. A Chevra Elöljárósága nem gondolkozott sokat, hanem vette a Chevra ingó vagyonát, tóráját, nagyértékű perocheszét, azokat zá-

logba tette és a kölcsönvett pénzből fölépíté a kolera kórházat.

De mit ért a védekezés az öldöklő vészszel szemben. Betört az a városba és borzasztóan pusztított a zsidó községben is. Alig három heti uralma alatt *negyvenkilenczen* haltak el a vészben, köztük maga a Chevra buzgó gabbája Pintér József továbbá Schwartz József, Frank József, mindannyian férfikoruk kezdetén és a hitközség több tekintélyes tagja és aszonya. Az elhunytak számára külön temető helyet vásároltak az uriszék engedelmével 10 aranyért Zsidó Józseftől és ez a temetőhely képezi alapját mai sirkertünknek, mert a vész elmúltával, mivel a régi temetőben úgy sem volt már hely, e mellett vett a chevra telket temetőnek.

Mint a szétvert nyáj a vihar elvonultával, úgy gyűlt egybe a vész elmúltával újra a chevra fontos határozatok hozatalára, mely gyűlés jegyzőkönyvét már *Rosovitz Mose*, a rabbi veje vezette. Hay Zelig hivataloskodása alatt az ellenőrzés nagyon csekély volt, mert azt fölöslegesnek tartották. Most, hogy ő visszalépett, szigorú határozatokat hoztak erre nézve is.

A főgabbajnak egy fillért sem szabad kiadni a másodgabbaj ellenjegyzése nélkül, viszont temetés után a perzselybe gyűlt pénz rögtön összeszámlálendő a főgabbaj jelenlétében. A chevratagok kötelességeit azzal súlyosbitották, hogy a semirat föltét-

lenül személyesen kellett teljesíteni és a kisorsoltaknak kötelességük volt a halottat kikísérni, viszont azonban a melatsekre vonatkozó főntemlitett szigorú határozatot annyiban enyhítették, hogy csak a harmadszori ellenszegülés büntetett kizárással. De ezek a szabályok is, úgy látszik, csak theoriában léteztek; míg másutt a chevra könyvei tele vannak fenytő eljárásokkal, addig nálunk a bocsánatkérés a legnagyobb büntetés. Az összes chevra-könyvekben egyetlen egy kivágott lapot találtam, mi az illető kizárását jelöli. *Békeszeretet és engedékenység jellemzi chevráink 125 éves történetét.*

Maga az öreg Hay Jakab még utolsó éveiben is megható jelét adta a chevrához való ragaszkodásának. Az új temetőt kellett volna kerítéssel körülvenni, de megint üres volt a pénztár. Erre a jólelkű öreg még életében lefizetett 250 v. forintot a chevranak a halála után mondandó El Mole Rachamimért. Ez volt az első ilyenmő alapítvány chevra kadisánknál 1835-ben. A következő évben Wieländer Joetz végrendeletileg egy ezer forintos alapítványt tett le a Chevranál. A szentegylet főgabbaja volt ezen időben Hay David 2 évig, Czettel Mose Leb 3 évig, majd ismét Hay Dávid 2 évig, Czettel Mose Leb újra három évig.

A község nagybodásával természetesen a chevra is növekedett. 1825-ben 90 tagja, 1835-ben

már 111 tagja van. De legnagyobb virágzását a multban úgy a chevra, mint a hitközség a negyvenes évek elején érte el.

Nagyon is pezsgő, folyton fejlődő községi élet uralkodott itt akkor és ezen időben, 54 évvel ezelőtt, tartotta meg a chevra a legutóbbi chevra-szudot Czettel Mose Leb és Erber Jochanan gondnoksága idején. Öregeink — Isten tartsa meg őket — még jól emlékezhetnek e chevra-szudera és a részletekről többet beszélhetnek, mint én, ki csak annyit tudok a Chevrakönyv följegyzése alapján, hogy két teljes napig tartott a nagy mulatság, melyre bejöttek a vidék zsidói, a közeli-távoli városok lakói.

De nagy jelentősége volt ezen chevra-szudonak főleg azért, mert ezen napon 15 új tag iratkozott be a szentegyletbe és ezáltal a tagok száma 139-re emelkedett, kik között első helyen említettik Blechner Sámuel = Samuel Diktik, ki akkor 107 esztendő volt. Ez volt a legnagyobb tagszám, melyet a chevra jegyzőkönyvei mutatnak és ez megmaradt a forradalomig *Hay Salamon, Altman Benjamin, Markbreit Ignác* főgabbajsága alatt.

Ami a chevra évi kiadásait illeti, az nagyon változó és különböző volt. Ha semmi rendkívüli kiadás nem volt úgy 250 frttal váltóban évenként kijöttek, és a hatvanas években, midőn már pengő-

ben kezdtek számítani 150 frttal. De a rendkívüli kiadásoktól vajmi ritkán voltak megkímélve.

Az 1825-iki templomépítésről már szólottunk, 1831-ben a kolera évében 1829 frt volt az évi szükséglet, 1840-ben 108 forintot adott a chevra a meg-szorult Czedakának, 1860 és 61-ben pedig kétezer forintot pengőben a fürdőépítésre. Ugyanazon időben saját költségén sírkövet állított a dicső emlékezetű Herczog Jakab sirja fölé, mely alkalommal az elhunyt vejével az ürményi rabbival mondatott gyászbeszédet. 1870-ben 206 frtot adott a templom javításhoz. Ezenkívül a chevra nagyon sűrűn kölcsönzött vagy adományozott — ami végeredményében egyre ment — szegény chevra tagoknak és hitközségi alkalmazottaknak. 1869-ben 170 forintot adott az új kántor lakásának bebutorozására.

De hát már mindinkább közeledünk ama korhoz, mely már nem a történeté. Az új idők szele kezdett fujdogálni, behatolt a mi chevránk kebelébe és új életet hozott a már bizony kissé tespedni kezdő testületbe.

Már 1880-ban erősen kezdték érezni a korszellemnek megfelelő szervezet hiányát és bizottságot küldtek ki, mely a régi kegyelettel őrzött tekoneszből alapszabályjavaslatot szerkesszen, de csak 1886-ban léptek az új alapszabályok életbe, mikor a tagok

száma 107, a vagyon, csekély értékű ingatlanon kívül 302 forintot tett ki.

1885-ben halt el Schwarcz Simon, ki mint kúrator, majd 1890-ben Altman Benjamin, ki mint főgondnok, 1872 óta vezette a chevra ügyeit. Ekkor lett a jelenlegi főgondnok megválasztva, 1890-ben az egész jelenlegi tisztikar. Ez új korszakban szentegyletünk egy folyton erősödő testületnek képét mutatja s nem csupán a tagok számára nézve érte utol az 1845-iki évet, hanem a virágzás oly fokára emelkedett, mint ötnegyedszázados multjában soha. A tagok áldozatkészsége ugyszólván rohamosan emelkedett és ez által természetsszerűen az egylet áldásos működése is.

Az utóbbi években a chevra csaknem minden szükségletét ujonnan szerezte be. Új temetőt vett, ezt a régivel együtt bekerítette, abban új építkezéseket eszközölt és a temetkezéshez szükséges összes szereket ujonnan rendezte be. 1895—5655-ben új szefer torát íratott, melyet ezen év hosanna rabba napján ünnepélyesen fölavattunk. De a jótékonysságtérén is egészen új korszakot jelent a jelen évtized. A helyi szegényeknek készpénzzel és tüzfával való segélyezése most lett rendszeresítve. Minden helyi nemes czélnak legbuzgóbb pártfogója a chevra és az országos zsidó ügyek iránti meleg érdeklődését mutatja az, hogy a szent egyesület is tagja az or-

szágos izr. kézmű egyesületnek és az izraeliták közalapjára 500 frtot szavazott meg. A chevra legutóbbi 1895-ik évről szóló kimutatása szerint a szövetkezet vagyona 8.110 frt 32 kr., évi kiadása a kétezer forintot meghaladja. A chevra orvosi állást, mint tiszteletbeli hivatalt *Dr. Halmi Adolf* tölti be, az elmúlt időkben kiválólag *Dr. Kohn S.*, *Dr. Ágai* és *Dr. Hertzka* szereztek e téren nagy érdemeket. 1896—5656. adar hó 9-ikén ülte meg a chevra ötnegyedszázados fennállásának ünnepélyét, a melyről szóló jegyzőkönyvét itt adom főbb részeiben:

Örök emlékül maradjon számunkra és ivadékaink számára ezen époly jelentőséggel teljes, mint mágasztos ünnepély, melyet a fönt irt napon, mint szt. egyesületünk fennállásának 125 éves, első ujjaalakulásának éppen 100-ik év évfordulóján megtartottunk. Ennek okáért részletesen és kimerítően leírjuk annak lefolyását.

Részt vettek az ünnepségen, nem csupán szt. egyesületünk összes helybeli tagjai, hanem más városokban lakó tagtársaink is idesereglettek.

Chevránk egyik legidősebb és legelőkelőbb tagja Hay Mihály ur, ki Budapesten tartzkodott s gyengélkedése folytán nem vehetett részt az ünnepségen, a chevra előjáróságához intézett levélben küldte üdvözlését az ünnepélyhez és egyuttal 100 frttal ajándékozta meg az egyesületet.

Tagtársainkon kívül megjelentek még: Czegléd hitközségének tudós rabbija Dr. Feldmann József ur, továbbá Czettel Gyula és Dániel testvér urak Budapestről, Dr. Hirn Márton ur stb.

Az ünnepélyre szóló ritka fénynyelkiállított meghívókat Czettel Gyula, Czettel és Deutsch bpesti műintézeti cég

főnöke ingyen készítette el, a melyek egy példányát örök emlékezetül letettük chevránk archivumába.

Az ünnepély délután 4 órakor hálaadó istentisztelettel vette kezdetét, a melyet Rosenzweig Lipót főkantor úr saját szerzeményű remek „Ma tovu“ énekével nyitott meg, azután következett az ünnepi szent beszéd. Főtisztelendő rabbi urunk Micha proféta 6. fejezet 8. verse alapján beszélt az igazságszeretet, emberszeretet és békeszeretetről, kimutatván, hogy a jog nem lehet a világrend egyetlen alapja, hanem annak az emberszeretettel és békeszeretettel kell egyesülve lennie, hogy így az egész emberiség valamint minden egyes intézménynek üdvét és javát megteremteni képes legyen; s hivatkozva arra, hogy a mi chevránk 125 éves működésében állandóan emberszeretet és békeszeretet nyilatkozik meg, lelkes szavakban buzdítá a jelen nemzedéket, hogy ebben elődeik példáját kövessék. A beszéd végével megható imában hálát adott istennek, hogy e napot megérmünk engedé és imádkozott egyletünk jobblétre költözött vezetőinek lelki üdvéért. Erre a főkantor úr elénekelt egy a rabbi úr által e célra szerkesztett „El mole rachamin“ imát, melyben chevránk egykori főgondnokainak neveit egyenkint felemlíté, valamint a többi elhunyt tisztviselők és tagok lelki üdvéért is könyörgött. Az istentiszteletet „Mincha“ imával fejeztük be.

Mindjárt ezután diszgyűlésre jelentünk meg a „Társalgási Egylet“ nagytermében, mely zsufolásig megtelt ez alkalomra férfi és női közönséggel.

Pintér Gyula főgondnok megnyitván az emlékezetes gyűlést, üdvözölte az époly díszes, mint nagyszámu közönséget; a gyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére dr. Halmi Adolf és Havas Ignác urakat kérte föl.

Majd a főgondnok üdvözölte jelen ünnepély alkalmával fölvert tagtársainkat és ezután felkérte a rabbi urat, hogy tartsa meg a gyűlés napirendjére kitűzött felolvasását a hitközség és chevra történetéről. Több

mint egy óráig olvasott fel a főtisztelendő úr munkájából egyes részleteket, melyeket feszült és lankadatlan figyelemmel kísért az egybegyűlt közönség. Szerző az általános kérelemnek engedve nyomtatásban fogja művét megjelentetni és így számunkra és ivadéaink számára megörökíteni. Majd a főgondnok meleg szavakban, köszönetet mond a felolvasónak és azután úgy maga, mint tisztviselő társai nevében fogadalmat tett rabbi urunk előtt, hogy miként dicsőült elődeink, úgy a chevra jelenlegi előjárói is követni fogják ama szent elveket: gyakorolni igazságot és jótékonytságot az élők és kegyeletet a halottak iránt. Ezután a diszgyűlést bezárta.

Közvetlen ezután Staub Ede helyiségébe gyűltünk egybe a tulajdonképeni chevra lakomára. Ezen lakoma a választmánynak 1896. január hó 19-ik határozatához képest házilag rendeztetett ezen gyűlésen kiküldött 5 tagu férfi-bizottság által; a gazdasszonyi teendőket Pintér Gyuláné elnökle alatt, dr. Vajda Béláné, Busztin Adolfné, Normann Dávidné és Rosenzweig Lipótné úrhölgyekből álló hölgybizottság végezte.

Este 7 órakor gyűltünk egybe egyszázhuszan a pazar fényvel díszített és világított étterembe. Mindenek előtt a „Maariv“ imát végeztük el, majd mindannyian vallásunk szent parancsa szerint megmosván kezeinket, a pompás lakomához fogtunk. A pohár köszöntők sorát főtisztelendő rabbi úr kezdé meg; éltetvén felséges királyunkat, mint Európa legbölcsebb, legalkotmányosabb és legszabadelvűbb uralkodóját. A felköszöntők hosszú sora következett ezután, melyeket időnként főkántorunk énekrészletek remek előadásával váltott fel. A beszédek között különösen ki kell emelnünk a czeglédi főtisztelendő rabbi urnak tartalmas szónoklatait; nem különben Dr. Halmi Adolf, Dr. Hirn Márton, Czettel Gyula és Véli Miksa urak szellemes pohárköszöntőit.

Azok sorából, kik a távolból siettek hozzánk velünk ünnepelni, különösen ki kell emelnünk a nagylelkű ember-

barátot, hitközségünk dísztagját, szeretett tagtársunkat Markbreit Adolf urat, mivel az ő jelenléte nem csupán az ünnepély fényét emelte, hanem nagy mértékben hozzá járult ahhoz, hogy azon mindvégig a legemelkedettebb hangulat uralkodjék. Markbreit Adolf szeretve tisztelt személye volt központja nem csupán számos pohárköszöntőnek, hanem főleg a helyi jótékonyság, szegény betegek és aggok ápolásáról folytatott épületes eszmecserének, mely az estély egyik legmagasztosabb mozzanata gyanánt emelendő ki. Az ő jóságos szíve és hozzánk való igaz ragaszkodása ezen estén is a nagylelkű adományok egész sorában nyilatkozott meg, melyek önmagokban is örökké emlékezetessé teszik az ünnepély napját szt. egyeletünk történetében.

Mindenek előtt ötszáz forintot bocsátott a chevra kadisa kezelése alá oly célból, hogy annak kamatait a chevra évenként a hitközségi elnökségnek szolgáltatassa át iskolánk szegény tanulóinak felruházására. Ezenkívül adakozott a szudász hachevra költségének fedezésére 100 frtot és a helybeli izr. nőegyletnek 100 frtot.

Ezen összegeken és a föntemlített száz forinton kívül az estély alkalmával készpénzben befolyt 507 frt. Ezenkívül egy tagtársunk a szükséges bort, a másik a szódavizet, a harmadik a szükséges lisztet, a negyedik a főzéshez szükséges új edényeket teljesen ingyen adta a lakoma céljára.

Jókedvben, víg hangulatban, örvendve, vigadva, együtt maradtunk mindaddig, míg elérkezett a reggeli imádság ideje. Ekkor mondtuk el az étkezés utáni imát és távozva ezen emlékezetes ünnepélyről, egyenesen az Isten házába vonultunk, és végeztük ott hétfő reggeli áhitatunkat, magasztalva Istenünket, ki megörvendezteti az ő népét Izráelt, ezen édes hazánk drága földjén, melyen nemzetünk, a dicső magyar nemzet, éppen ezer esztendő óta honol, él és virágzik. Amen.

A CHEVRA KADISA FŐGONDNOKAI
A JELEN SZÁZADBAN:

Schwarcz Fábian 1800—05

Wechsler Fülöp 1807

Hay Zélig 1808—1830

Hay Mozes 1831

Markbreit Ignác 1832, 1847

Meiszter Natan Dávid 1833

Hay Dávid 1834—35, 39—40

Czettel Mose Leb 1836—38, 41—43

Hay Salamon 1844, 54—57

Altman Benjamin 1845—46, 48—49, 1872—90

Erber Jochanan 1850—53

Czettel Pál 1858—1864

Schwarcz Jakab 1866—1872

Pintér Gyula 1890—

Pénztárnok-gondnokok és gondnokok a jelen
században:

Blechner Sámuel

Pfeifer Dávid

Wechsler Fülöp, főgondnok is volt

Adler Pinchasz

Schwarcz Ruben

Schwarcz Fábian, főgondnok is volt

Züsz Jozsef

Czettel Mose Leb, később főgondnok

Pinter Joecz

Schwarcz Mordechaj

Adler Mose

Lázár Izsák Hirsch

Wechsler Simon

Erber Jochanan, később főgondnok

Schwarcz Mose

Wechsler Lőrincz

Hakker Sámuel

Roth Herz Naftali

Stern Jona Arje

Adler Izsák

Czettel Izsák

Pfeifer Pál

Schwarcz Jakab, később főgondnok

Frank Jakab

Lázár Mose
Fispán Ignác
Czettel Eliás
Adler Wolf
Schwartz Simon
Rosovitz Zsigmond
Schwarcz Mór
Busztin Adolf
Norman Dávid.

A CHEVRA KADISA JELENLEGI
ELŐLJÁRÓSÁGA:

Pintér Gyula, elnök, főgondnok

Busztin Adolf, pénztárnok-gondnok

Norman Dávid, gondnok

Havas Gyula, ellenőr

Weisz Adolf, *Fispán Ignác*, *Czettel Ignác*,

Goldschmied Lipót, *Hay Károly*, *Oblath*

Zsigmond, *Szóllósi Gusztáv*, *Pfeifer Lipót*.

Számvizsgáló bizottság:

Altman Samu, elnök

Véli Miksa, *Ungár József*.

A chevra jegyzője:

Knöpfler Ignác, tanító.

FÜGGELÉKEK.

ה'תל"א ז'ק
Háy Zelig

Elías Adler ~~Leó~~ Diró

1809-ből

David Perlman

1790-ből

ה'תק"צ ז'ק
Perl Dávid

ה'תק"צ ז'ק
Wechsler Jechiel

ה'תק"צ ז'ק
Adler Pinchász
Pintér Salamon

ה'תק"צ ז'ק
Czettel Izsák

ה'תק"צ ז'ק
Schwarcz Fábián

ה'תק"צ ז'ק
Hoffer József

ה'תק"צ ז'ק
Hoffer József

למנוח בן פייגא ווארשע
Weisz Simon

הרב משה שניידמאן זצ"ל
Schwarcz Mose

הרב שולמברג
Koch (Pfeifer) Solem Leb

הרב משה ליכטער
Lichter Mose, rabbi

הרב משה צעטל
Czettel Izrael

הרב משה צעטל
Czettel Mose Leb

הרב משה צעטל
Czettel Mose Leb

הרב משה צעטל
Hay Mozes

הרב משה צעטל
Meiszter Natán Dávid

הרב משה צעטל
Valentin Simon, rabbi

הרב משה צעטל
Markbreit Ignác

הרב משה צעטל
Hay Salamon

הרב משה צעטל

Hay Zelig aláírása egy évvel halála előtt.

St. Meinert
James ³ Allmon
Jacob Hay
Walter Lomax Biró
Peter Giasch
Sten Adolfson
Hay Joseph Eilat
Hay David
Hester Gail

veiß Jakob

Herrn Jonas

Frühling Jakob

Erbenwirth in Alsenz

Jeggen Veisburger Leutgeb

fr. Jeggen

Herr Abraham

Markbreit Gnad

Lenatsnol

Lwarz Jakob

Johann Alben

Rechtsgnath

Markovitch Lonia
Tintandale

Alman Benjamin
Libino

Naupond
Bern Volino

Alman Lynda
K

Star & Gerent

Weisz Simon
Rosentz Salaman

Amelad Jgnác
isz. lelkész

Philipp Haj
Präses Propaganda
amok

Ruhre Thal

Goldschmidt Stb.

^{abwärts}
Solitzer Kurve Hajkühn

Fispan Jgnác Intérgyula

Musfeldolff Bukovin Arad

Dr. Vajda József rabbi

HAZKARA NÉVSOR.¹⁾

1831	Lichter	מורי מורנו ר'משה
1858	Herczog	מורי מורנו ר'יעקב
1816	Salamon	ר'משה איגאר
1810	Kászovitz	הרב מורנו הרב ר'וואלק א'ב'ד ק'ק' קורוש
1864	Herczog	הרבנית בריינדל אשת מ'מ'ה' ר'יעקב
1836	Hay	ר'זעליג
1869	"	ובנו ר'יעקב
1862	"	ואשתו צירל
1862	"	ובתם רבקה
1848	"	ר'משה
1861	"	ר'דוד
1859	"	ואשתו זעלדא
1859	"	ובתם רבקה שטערן ממשפחת
1871	"	ר'שלמה

¹⁾ Az évszám a névsorba való fölvétel idejét jelenti.

1862	Hay	ואשתו ייטל
1858	"	ר'אייזק
1853	Altman	ר'שמעיהו
1862	"	ואשתו אסתר
1875	"	ובנם מורנו הרב ר'יוסף
1875	"	ואשתו חיה
1891	"	ר'בנימין
1881	"	ואשתו רחל
1890	"	ובנם ר'יואל
1869	Markbreit	מורנו הרב ר'אייזק
1858	"	ואשתו פעסל
1862	"	ובנם ר'יהואל יהודה
1860	"	ואחיו ר'יונה
1874	"	ואחותו רבקה בעכער ממשפחת
1858	"	האשה אסתר אשת ר'אברהם
1837	Wieländer	ר'יועץ
1860	Czettel	ר'משה יהודה
1880	"	ובנו ר'פלמיאל
1894	"	ואשתו קלערל
1873	"	ר'אייזק
1896	"	ואשתו לאה
1881	"	ר'אליהו
1862	Pintér	מורנו הרב ר'יעקב יועץ
1862	"	ואשתו הינדל מרגליות
1891	"	ובנם ר'חיים
1891	"	ואשתו ציביה
1864	Fischbein	ר'חיים
1862	"	ואשתו דאבע
1886	"	האשה ייטל אשת ר'יצחק

1862	Hakker	ר' שמואל
1862	"	ואשתו קאלע מרגליות
1862	Ungar	ר' דוד
1862	Meiszter	ר' אהרן
1890	"	ובנו ר' יהודה
1871	Bachmann	ר' עקיבה דוב
1874	Stern	מורנו הרב ר' אברהם
1874	"	ואשתו גנענדל
1870	Wechsler	האשה גיטל אשת ר' ליפמאן
1862	Singer	ר' זלמן
1881	Kohn	מורנו הרב ר' שמחה הרופא
1881	"	ואשתו פערל
1892	"	ובנם ר' מרדכי
1881	Deutsch	קלערל אשת ר' שמשון
1894	"	ובנם ר' דוד
1883	Schwarcz	ר' אברהם יעקב
1884	"	ואשתו רחל
1889	Herczka	מורנו הרב ר' נחום הרופא
1892	Politzer	ר' ראובן
1896	"	ואשתו זעלדא
1893	Kopetzky	ר' מאיר
1894	Goldschmied	ר' אברהם
1894	Ungar	ר' מנשה
1894	"	ואשתו פסל
1894	Glantz	ר' שאול
1894	"	ואשתו רחמה
1895	Weisz	האשה רבקה
1894	"	האשה מירל
1896	Véli	ר' יוסף טוב

A CHEVRA CSALÁDJAI.

A következőkben mindazok neveit adom, betűrendben családok szerint, kik chevránknak, annak megalakulása óta mind mai napig, tagjai voltak, fölvéve még közéjük a legrégibb családok őseit, kik elhaltak, még mielőtt az abonyi chevra megalakult. Különben az egyes családoknak csupán ama férfi tagjait állt módomban fölemlíteni, kik — ha még oly rövid ideig is, — nagykoru tagjai voltak a chevrának. A családok nő tagjait oly módon igyekeztem jelezni, hogy a későbben bevett férfi tagoknál megjegyeztem, mely régi chevratag veje. Ily módon az egyes családok teljes törzsfaját nem nyujtom ugyan, mégis nagy szolgálatot vélek e nagy fáradsággal egybeállított névsorral tenni számos alföldi

zsídó családnak, melyek ennek alapján könnyen megszerkeszthetik saját törzsfajukat. Ez pedig — úgy hiszem én legalább — csak növelheti ragaszkodásunkat azon haza földjéhez, ama vallás tanaihoz, melyet magukénak neveztek azok, kiktől leszármaztunk.

A nevek mellett az évszám a chevra tagjai sorába való belépésnek, ha zárjelbe van téve az Abonyban való megtelepülésnek idejét jelent. Azok, kiknek nevei *dült betűkkel* vannak szedve, még ma is tagjai chevráknak.

מ"ה Adler Éliás (Pinchás Heves) Ábrahám fia 1792

Nachum, Pinchasz fia 1818

Izsák, „ „ 1819

מ"ה Élia, „ „ 1820

Farkas, Nachum fia 1844

Adler Farkas, Ábrahám fia 1792

Mose, Farkas fia 1807

Izsák Leb, Farkas fia 1837

Farkas, Izsák Leb fia 1859

Dr. Ágai (Rosenzweig) József orvos 1847

Altman Sámuel (Smajo Miskolcz) 1803 Hay Zelig veje

מ"ה József, Sámuel fia 1816

Benjámín „ „ 1819

Izsák, József fia 1842

Gyula, Benjámín fia 1848

Sámuel, Gyula fia 1878

Apter Mór 1890

Márton, Mór fia 1896

Bauer Mordechaj, Gabriel kántor fia 1819

Emanuel, Mordechaj fia 1836

Salamon „ „ 1842

Soma, Emánuel fia 1874

Bachman Akiba 1827

Blum Mose 1836

Ignác, Mose fia 1854

Mordehaj, „ „ 1859

Ignác, Mordechaj fia 1862

Blau Dávid 1892

Lipót 1890

Blechner Sámuel (Diktik) Juda fia 1771

Böhm Farkas 1830

Saul, Farkas fia 1842

Élia, „ „ 1842

Busztin Adolf 1874, Stark Ferencz veje

Dezső, Adolf fia 1895

Czappert Mór 1890

Zsigmond 1895

Czettel Izsák, Paltiel fia (Eisik Tószeg) 1797

Mose Leb, Izsák fia 1803

Izrael, „ „ „ 1810

Chaim, „ „ „ 1818

Ábrahám, Mose Leb fia 1819

Pál, „ „ „ 1824

Izsák, „ „ „ 1836

Pál, Izrael fia 1830

Mose Hirsch, „ „ 1836

Czettel Izsák, Chaim fia 1835
 Elia „ „ 1836
Ignác, Paltiel ben Izrael fia
Zsigmond, Izsák ben Chaim fia
 Gyula, „ „ „ „ „
 József, Elia fia

Daniberg Lipót 1864

Deutsch Ábrahám (Miskolczi Ábrahám) 1771

Izsák, Ábrahám fia 1780
 Salamon, „ „ 1810
 Sámson, „ „ 1812
 Sámson, Izsák fia 1824
 Ábrahám, „ „ 1827
 Izrael, „ „ 1828
 Chaim, Salamon fia 1842
 Dávid, Sámson fia 1853
 Adolf, „ „ 1854
 Gyula, „ „ 1856
 Dávid Hirsch, Sámson fia 1855
 Dávid H., Ábrahám fia 1854
 Ignác, „ „ 1855
Salamon, „ „ 1860
 Salamon Leb, Izrael fia 1844
Manesz, Izrael fia 1848
József dr., Ignác fia 1890
Dávid, Salamon fia 1895
 Mose, Salamon Leb fia 1870
Samu id., Manesz fia 1890
Samu ifj., „ „ 1892

מ"ה Deutsch Czadok 1817

Deutsch Dávid (Dávid Jánoshíd) Michael fia 1840

Deutsch Dávid 1888

Deutsch Miksa 1888

Dicker Jakab, (Göndör) 1771

Erber Jochanan 1815, Pintér Salamon veje

Eisler Oser, Juda fia 1836

Farkas „ „ 1842

Mór, Oser fia 1872

Zsigm. „ „ 1880

Ehrlich József 1888

Feiszer József 1780

Fischbein Lőrincz (Chaim Nádudvar) 1836 Czettel Mose Leb veje
Izrael 1842

Fispán Ignác, Lőrincz fia 1850

Mór, Ignác fia

Flamm József 1892. Fispán Ignác veje

Frank Note (Ignác), Jozsef Leb fia (1750)

Jakab, Note fia 1792

Zelig, „ „ 1806

Jozsef Leb, „ „ 1808

Zelig, Jakab fia 1842

Ignác (Note), Jozsef Leb fia 1836

Naftali Hercz, „ „ „ 1842

József, Ignác fia 1876

Friedmann Lipót 1880

Goldberger Gerson 1854

Gara János, Gerson fia 1872

Goldschmied Ábrahám 1872

Lipót Ábrahám fia 1874, Weisz Jakab veje

Grünwald Juda, 1862

Haas Dávid 1797

Hakker Ábrahám, Leb fia 1771
 Mandl, (Jónás) Leb fia 1780
 Ignác, Ábrahám fia 1815
 Mose, „ „ 1818
 Sámuel „ „ 1820
 Benjamin, Mandl fia 1818
 Mandl, Ignác fia 1840
 Akiba „ „
 Izrael „ „
 Ignác, Sámuel fia 1848

Dr. Halmi Adolf, orvos 1889

Haszler Gerson 1810
 Jesaia 1844

Hay Mihály, Jónás fia (1750)
 Zelig (Mihály Jakab, Zelig Aszód), Mihály fia 1771
 Mose (Mihály Mózes), „ „ 1771
 Mordechaj, (Mihály Márkus), „ „ 1771
 Lipman, Zelig fia 1797
 Mihály „ „ 1803
 Dávid, „ „ 1805
 Jakab, „ „ 1806 ujjonon 1828
 Mose, „ „ 1807
 Salamon, „ „ 1815
 (Csillag) Mordechaj, „ „ 1817
 Note Jakab, Mose fia 1807
 Azriel, Note Jakab fia 1837
 Jakab, Lipman fia 1830
 Ábrahám, Dávid fia 1835
 Ignác, „ „ 1840
 József, Mose fia 1840
 Ignác, Jakab fia 1842
 Fülöp, „ „ 1850

Hay *Mihály*, *Salamon fia* 1845

Károly, *Mihály fia*

Gyula, „ „

Mór, „ „

Herczog Jakab, rabbi 1837

Hegedüs Vilmos 1888

Dr. Hertzka Ignác 1848

Havas (Hirsch) Izrael, Stern Jónás veje 1836

Gyula, Izrael fia

Zsigmond, „ „

Ignác „ „

József, „ „

Sámuel, „ „

Dr. Hirn Márton, orvos 1896

Hoffer József, (József Györgye) Mordechaj fia 1800

Ignác Jakab, (Kopl Makó) 1844

Kampler Lipót (Lebl Zsámbék) 1827

Kátai Hirsch 1800

Ábrahám, Hirsch fia 1824

Mordecháj, Ábrahám fia 1844

Kertész Sándor 1826, Vajda Zsigmond veje

Klein Joel, József fia 1842

Klein Izsák 1844

Klein Mór 1891, Schwarcz Mór veje

Klein Gusztáv 1893

Knöpfler Ignác 1892

Dr. Kohn Salamon (Szimcha) 1842

Miksa, Salamon fia, 1850

Kohn Rachmiel 1860

Kohn Mayer 1870

Kohn József 1896

Kopeczki Mór 1872

Krausz Antal 1886

Mór, Antal fia 1894

Kuffler Vilmos 1896

Kunstadt Ignác **rabbi** 1862

Lang Lipót 1891

Mór 1893

Lázár Izsák Hirsch, Pinchasz fia 1824

Mose, Izsák Hirsch fia 1844

Lauter Mordechaj 1842

Áron Léb 1844

Lederer Lajos 1890, Altman Gyula veje

ל"ה Lévi Lipót 1790

Lichter Mózes **rabbi** 1770

Izsák, Mose **rabbi** fia 1810

Hirsch Leb, Izsák fia 1840

Márton 1850

Löbl Jakab (Chaim Kécske) 1819

Löffler Miksa 1894, Richter Jakab veje,

Lórencz Lebl 1770

Löwenstein Károly, 1894, Fispán Ignác veje

Löw Izrael, Baranyavármegye **rabbija**, Löb bonyhádi
fia 1810

מר"ה Markbreit Ignác, Áron fia 1817, Hay Zelig veje

Mihály, Ignác fia 1827

Jónás „ „ 1830

Adolf, „ „ 1848

Márkus Izrael, (Gyarmat) Hay Lipman veje

Meister Natan Dávid, Juda fia 1810

Michael Chaim, Natan Dávid fia 1827

Juda, Áron fia 1842

Elia Leb 1848

Miselbach Naftali, Áron fia 1807

Áron, Naftali fia 1836

Farkas „ „ 1838

József „ „ 1840

Gábor „ „ 1842

Ignác, Farkas fia 1859

Móricz, „ „ 1862

Gábor „ „ 1866

Lipót, József fia 1842

Áron „ „ 1848

Adolf „ „ 1850

Vilmos, Móricz fia

Gyula „ „

Mezei Vilmos, Ignác fia

Moor Sámuel 1840

Zsigmond Sámuel fia 1888

Mühlrad Dávid 1859

Norman Dávid 1862

Ignác Dávid fia 1894

Oblath Zsigmond 1880

מריה Östreicher Jonathan Binj. 1815

Pfeifer (Koch) Solem Leb (Simon Dávid) Dávid fia 1771

Dávid, Solem Leb fia 1797

Pál, Dávid fia 1820

Mose Hirsch, Dávid fia 1827

Lipót, Mose Hirsch fia 1870

József „ „ „ 1872

Perl Dávid Leb, (Nádudvari Dávid) Ábrahám fia 1771

Jónathan Ruben, Dávid Leb fia 1800

Izsák „ „ „ 1807

Mose, Jonathan Ruben fia 1827

Leb, „ „ „ 1837

Hirsch, 1836

Pick Jakab 1842

Sámuel Jakab fia 1887

Sándor „ „ 1882

Eliás 1890

Ignác 1887

Polgár József 1890

Pintér Chaim (1745)

Mose, Chaim fia 1771

Salamon, „ „ 1771

Lőrincz „ „ 1771

Jakab, Mose fia 1790

מריה Jozsef, (Joecz) Salamon fia 1806

מו"ה Pintér Ábrahám Ber, Joecz fia 1838
 Jakab, " " 1840
 Sámuel " " 1845
 Mose, Lörincz fia 1844
 Chaim " " 1845
 Ignác, Mose fia 1850
 Fülöp, Chaim fia 1850
 Gyula, Jakab fia
 József, " "
 Lajos, " "

Polacsek Jakab 1844

József, Jakab fia

Béla, " "

Politzer Rudolf, 1859 (Apja Hay Jakab veje volt)

Mihály, Rudolf fia 1896

Possel Emánuel 1862

Zsigmond, Emánuel fia 1888

Prerau Mose 1840

Gábor, Mose fia 1870

Rényi Dávid 1890

מו"ה Richter Jakab, (Stern Áron veje) 1836

Arnold, Jakab fia

Ábrahám, " "

Richter Jakab 1844

Richter Béla 1887

Roth Izrael, (Aszód) 1795

Mose, Izrael fia 1817

Chaim " " 1819

Berl, " " 1827

Roth Naftali Hercz, Mose fia 1824
 Jakob, „ „ 1830
 Mose Arje, Chaim fia 1844
 Sámson, „ „ 1850
Izrael, Naftali H. fia 1848
Sámuel, „ „ „ 1859
 Móricz, „ „ „ 1862
 Mór, Izrael fia
Jakab, „ „
József, „ „
Ignác, Sámuel fia
Adolf, „ „
Dávid, Moricz fia
Jakob, Sámson fia

Roth József 1862
 Andor, József fia 1880

מו"ה Rozovitz Mose, Lichter Mose rabbi veje 1820
 Zsigmond, Mose fia 1844
 Salamon, „ „ 1850

Rosenzweig Lipót 1894
Jakab 1896

Salamon Mandl 1806
 Meir 1817

מו"ה Scheiner D. H., Altman Sámuel veje 1810

Schwarcz Mose, Ruben fia, Károlyi Mózes 1771
 Mordechai, Ruben fia, Károlyi Márton 1771
 מו"ה Ruben, Mose fia 1800
 Mose, Ruben fia 1837
 Zelig „ „ 1838
 Mordechai „ „ 1854
 Jakab, Zelig fia 1874

Schvarcz Fábián, Gumprecht fia 1788
 Joab, Fábián fia 1806
 Lebl, „ „ 1807
 מו"ה Meir, „ „ 1814
 Ábrahám Jakob, Joab fia 1827
 Jeremia „ „ 1836
 Mendl, „ „ 1845
 Izsák, „ „ 1846
 Gumprecht, Lebl fia 1844
 Lázár, „ „ 1845
 Chaim, Meir fia 1836
József, Ábrahám Jakob fia 1854
 Lipót, Gumprecht fia 1862
 Miksa, Lázár fia 1864
Lipót, József fia 1886
 Móricz, Chaim fia 1856
Miksa, Móricz fia 1886
Ferencz „ „ 1890

Schvarcz Salamon, Dávid fia 1844
 Simon, „ „ 1836
Lipót, Simon fia 1850
 Mose „ „ 1859

מו"ה Schwarcz Berl 1815

Schvarcz Ferencz 1891

Schlesinger Elia Léb (Hered) 1807
 József, Elia Leb fia 1830
 Mose „ „ „ 1832

Schlesinger Dávid Leb 1817
 Mose Hirsch, Dávid Leb fia 1827
 Emánuel „ „ „ „ 1844

Schlesinger Jakab 1856, Stern Bernát veje

Schlesinger József 1840

Schrank Vilmos

Schönfeld Adolf, 1896

Singer Hirsch, Berl fia 1842

Dávid, Hirsch fia 1880

Stark Ferencz 1859 (Felesége Adler Pinchasz unokája)

Staub Miksa 1896

Stern Jónás, Ábrahám fia 1807

Fábián „ „ 1827

Adolf, Jónás fia 1824

Zsigmond „ „ 1840

Mose „ „ 1841

Ádám „ „ 1844

Csillag József, Fábián fia 1844

Stern Jakab, Ádám fia

Adolf, „ „

Stern Áron, (Zsámbék) Farkas fia 1819, Hay Zelig veje

„ Vilmos, Áron fia 1844

Csillag Adolf, Vilmos fia 1876

Stern Bernát 1820 Blechner Sámuel veje

Note, Bernát fia 1844

Stern Juda, Dávid Ber hitk. jegyző fia 1838

Simon, Juda fia 1868

Szecsényi Ádám 1887

Teufel József 1890

Tisch Zalmon (Jidelesz) 1800

Ungár Dávid 1800

Mihály, Dávid fia	1817
Ábrahám Wolf, Dávid fia	1818
Mozes	„ „ 1819
Chaim	„ „ 1824
Salamon	„ „ 1825
<i>Samu</i> , Chaim fia	1860
<i>József</i> , „ „	1862
<i>Dávid</i> , „ „	1864
Gyula, „ „	1870
<i>Adolf</i> „ „	1872

Ungár Sámson (Bicske) 1824

Dávid, 1862

Salamon 1864

Dr. Vajda Béla rabbi 1888

Adolf 1896

Valentin Simon, jankováci **rabbi** 1817, (Weisz Simon
veje)

מ"ה Véli Léb 1842, Schwarcz Fábán veje

József, Leb fia 1862

Samu, „ „ 1870

Samu, József fia 1880

Miksa „ „ 1888

dr. *Zsigm.* „ „ 1892

Weisz Simon kunszentmártoni Márkus fia 1771

Lipmann Simon fia 1800

Márton, „ „ 1807

Mose „ „ 1819

Mendl „ „ 1820

Jakab, Márton fia 1830

Simon, „ „ 1842

Mihály „ „ 1844

Salamon, „ „ 1846

Simon, Mendl fia 1854

Adolf, Jakab fia 1866

Vajda Zsigmond Jakab fia 1876

Weisz Léb (Hakohén) 1800

Weisz József 1815

Weisz Mózes 1854

Weisz Miksa (Tószeg) 1870

Wechsler Ábrahám, Izsák fia (1750)

Jechiel, (Fülöp) Ábrahám fia 1771

Simon „ „ 1771

Simon, Jechiel fia 1803

Lőrincz, (Lipman) „ „ 1815

Árje „ „ 1820

Mordecháj, 1815

Áron, Simon fia 1840

József, Lőrincz fia 1840

Weinberger Lipót 1836

Miksa, Lipót fia 1864

Szőlősi Gyula, „ „ 1860

Gusztav, „ „ 1870

Weinstein Márton 1887

Gábor 1889

Zűsz Chaim Leb, (Jakab szabó) Sámuel fia 1771

Salamon, Sámuel fia 1771

Dávid, Salamon fia 1807

Sámuel, „ „ 1815

József, Chaim Leb fia 1800

Mose, Leb József fia 1827

Jakab „ „ 1830

Zűsz Jakab 1893

NÉVMUTATÓ.*)

I. Városok és helységek nevei:

Alberti 11**)
Aszód 13, 15, 19, 19j, 63, 85
Balassa-Gyarmat 94
Bonyhád 40
Békés 80
Békés-Szt.-András 56
Bicske 103
Boldogasszony 41
Czecze 41
Czegléd 6, 80
Dárda 41
Domony 63

*) Ezen névmutató a két utolsó függelékre ki nem terjed.

**) A nevek melletti számok a lapszámokat jelölik.

Galanta 95
Heves 20
Irsa 11, 53, 63, 103
Jankovác 41
Jánoshida 22
Jászkarajenő 99j
Jeruzsálem 103
Kecskemét 9, 11, 22, 63, 103
Keszthely 56, 61, 95
Kisujszállás 80
Kocsér 99
Kunszentmárton 15, 22, 80
Leipnik 103
Lovasberény 10
Makó 40, 94
Mezőtur 57
Miava 56
Miskolcz 18, 20
Moór 57
Nádudvar 15
Nagykanizsa 10, 56
Nagykároly 15
Nagykőrös 6, 7, 40, 93
Nagyvárad 80
Neudorf 96
Óbuda 10, 23, 56, 62, 68, 83
Ó-Gyala 61
Ó- és Uj-Kécske 7, 8, 15, 65, 87, 99
Ozora 75
Paládics 7, 8, 99

Paks 10
Pápa 10
Pásztó 56
Pécel 19
Pest 57, 80, 93, 103
Pozsony 52, 83, 94, 96, 126
Rékas 87, 90
Szarvas 80
Szécsény 61
Szeged 22, 117
Székesfehérvár 75
Szentivány 100
Szolnok 63, 64, 76, 80, 126
Tálya 61
Tápio-Györgye 41, 43
Tápio-Szele 43, 63
Temesvár 83
Tiszabeő 63, 103
Tiszaöldvár 22, 80
Tiszaigar 41, 45, 61
Tószeg 7, 8, 19, 99
Törökszentmiklós 62, 103
Törtel 22
Turkeve 80
Ujhely 96
Ujszász 87
Ujvidék 61
Ungvár 96
Vágujhely 56
Zsámbék 92
Zsámbokrét 61

II. Személyek nevei:

Abonyi István 6, 7
Adler Pinchász (Eliás) 20, 40, 43—46, 48, 50—53, 62,
63, 66, 107, 109, 121, 137, 143
Adler Farkas 40, 109, 137
Adler Eliás 68, 93, 108, 110, 145
Adler Izsák 137
Adler Mózes 110, 137
Ágai József dr. 86, 88, 132, 147
Altman 13
Altman Sámuel 20, 40, 41, 50—53, 62, 63, 64, 69, 107,
109, 145
Altman József 69, 70, 83, 109
Altman Benjámin 69, 81, 82, 88, 100, 103, 106, 109,
129, 131, 136, 147,
Altman Gyula 88, 100, 103, 104, 108, 147
Altman Gyuláné 1021.
Altman Soma 139
Ányos 7
Austerlitz Mayer dr. 93
Bachman Wolf 33, 34
Bachman Bernát 81
Bachman Akiba 110
Balog István de Galantha 7
Balog József 14
Balog Gáspár 48
Batta 14
Batta Sámuel 67
Bauer Gábor, kántor 33, 34
Bauer Mordecháj 110
Baumhorn Ede 88
Becher Sámuel 108
Bencsik 14
Berényi főszolgabíró 98
Bergl Ign. 93, 109

Bichler 22
Blechner Sámuel 15, 18, 119, 122, 129, 136
Bleier Izrael 19
Bogyai 14
Bogyai János 48
Bogyai László 48
Böhm Károly 76
Böhm Móríc 76
Böhm Éliás 81, 109
Braun B. Arnold 73, 85
Breier Miksa 110
Brükler Bernát 22
Busztin Adolf 104, 108, 109, 114, 138, 139, 148
Csák 14
Csillag Adolf 110
Csornay 14
Csuz 14
Czettel Izsák 19, 109, 110, 121, 143
Czettel Mózes 81, 82, 107, 110, 128—129, 136—137, 144
Czettel Izrael 109, 144
Czettel Pál 109, 110, 136, 145
Czettel Pálné 102
Czettel Ignác, 108, 109, 110, 146
Czettel Ignác 138
Czettel Ignáczné 102
Czettel Eliás 110, 138
Czettel Eliásné 102
Czettel Gyula 132
Czere Imre 45
Czilczer isk. főigazgató 85
Dankó Endre 86
Deutsch Ábrahám 110, 119
Deutsch Izsák 18, 109, 119
Deutsch Adolf 109
Deutsch Dávid 22
Deutsch József 110

Dick Jakab 20, 119
 Dobozi András 46—48
 Eckstein Ferencz dr. 46
 Egressy 14
 Egressy ügyvéd 81
 Eisenstadt Menachem rabbi 96
 Eisler Izsák 70, 85
 Eisler Vilmos 104
 Eizik nagykanizsai rabbi 65
 Engelberg 95
 Eördög 14
 Erber Jochanan 129, 137, 146
 Feldman József dr. 132
 Feigelstock 95
 Fischer Lebl dajjan 33, 40
 Fischer Simon, tanító 88
 Fischer Sámuel rabbi 93
 Fispán Ignác 4, 75—76, 110, 114, 138, 139, 148
 Fleischman Joachim 91, 92,
 Fóris Pál 28
 Friedman Sabszai 96, 97
 Frank 13, 18, 20
 Frank Ignác 129
 Frank József 127
 Frank Jakab 137
 Füchsl Wolf Leb rabbi 56—57
 Gaal 14
 Gaal Gáspár 71
 Gansler Sámuel 103
 Glaser Simon 18
 Goldmann Henrik 88
 Goldschmied Abr. 104, 108, 109, 148
 Goldschmied Lipót 109
 Gömörey 14
 Grün dr. 88
 Haas Jakab 95

Haas, tanító 85
 Hay Mihály 13
 Hay Zelig, (Jakab) 13, 18, 20—21, 25, 29—30, 31, 53, 59,
 63, 101, 107, 119, 123—125, 127, 128, 136, 143, 144
 Hay Mordechaj és Mose 13, 18, 119
 Hay Jakab 53, 69, 70, 73, 77, 82, 94, 101, 103, 108,
 109, 146
 Hay Mozes 107, 126, 136, 144
 Hay Dávid 69, 109, 128, 136, 145
 Hay Salamon 69, 82, 83, 109, 129, 136, 144
 Hay József 68, 81, 108, 145,
 Hay Izrael 76
 Hay Abrahám 108, 145
 Hay Fülöp 94, 100, 102, 108, 148
 Hay Mihály 69, 82, 86, 97, 99, 100, 104, 105, 106, 109,
 132, 148
 Hay Károly 113, 139
 Hay Mór 113
 Hakker Lebl 15
 Hakker Abraham 15, 18
 Hakker Mandl 15
 Hakker Ignacz 45
 Hakker Sámuel 137
 Hakker Benjamin 110
 Halasi Kázmér 86
 Dr. Halmi Adolf 104, 132
 Harkányi Frigyes 99
 Hartwich 14
 Haszler 19
 Havas Gyula 114, 139
 Herczog Jakab, rabbi 61, 62, 75, 91, 95, 130, 146,
 Herczog Benedek 85
 Dr. Hertzka Ignacz 86, 88, 93, 109, 132
 Hilel, énekes 33
 Dr. Hirn Márton 132
 Hirschbein Jakab 88

Hirsch József 88
 Hoffer József 40, 41*) 107, 143
 Horovicz Salamon 95, 130
 Horvát 14
 Hübscher, tanító 84
 Jakab, sakter 14
 Jámbor Samu 96
 Jeszenszky Miklos 75
 Joseph Isaac, tanító 36, 37
 Kada István 48
 Kaszovitz Mandl, tanító 33
 Kaszovitz Wolf, rabbi 40, 125, 126
 Kátai Herschl 109
 Katzburg Lázár 81
 Kaczéri Simon 88
 Kecskeméti István 86
 Keleti Samu 88
 Klein Jakab 110
 Knöpfler Ignacz 112, 139
 Kocsis István 48
 Kohn Sámuel, tanító 85, 88
 Kohn Salamon, rabbi 93, 94
 Dr. Kohn Salamon 110, 132
 Kohn Miksa 110
 Kohn Áron 111, 113
 Kopetzky Mór 88, 104, 108, 109, 148
 Kopetzky Mórné 102, 105
 Kostyán János 28—29
 Kossuth Lajos 77
 Krausz 19
 Krausz Salamon 85
 Kunstadt Ignác, rabbi 96—97, 148
 Kurländer Ábrahám 55

*) Ezen lapon fönt az első sorban „megbetegedett” helyett olvasd
 megtelepedett.

Lamm Bernát 97
 Lauter Abraham 76
 Lázár Izsák 110, 137
 Lázár Moritz 110, 138
 Lederer Lajos 110, 113
 Leb makai, rabbi 40
 Lichter Mose, rabbi 16, 27, 33, 34, 51, 55, 66, 144
 Lichter Joeecz 41
 Lichter Jona Arje 41
 Liebner Dávid, orvos 45
 Lorentz 18
 Löw Izrael, dárdai rabbi 41, 109, 143
 Löw Immanuel 117
 Löw Jeremia 96
 Löwith Áron 96
 Lustig 97
 Mandl 19
 Margolit Seftel 61
 Markbreit 13
 Markbreit Ignác 42, 69, 81, 100, 103, 107, 110, 129, 136,
 144, 146
 Markbreit Ignáczné 42, 101
 Markbreit Jonás 82, 147
 Markbreit Eszter 69
 Markbreit Adolf 100, 101, 105, 106, 135
 Markus Albert 96
 Dr. Meisl, rabbi 94
 Meister N. D. 110, 136, 144
 Meister Juda 110
 Mesticz Ede 88
 Miselbach Áron 95
 Miselbach Gábor 110
 Miselbach Ignác 110, 113
 Molnár 14
 Mühlrad Dávid 80
 Münz Mozes, rabbi 55, 62

Münz József, rabbi 56
 Neppel Antal 48
 Neu Markus 99
 Neuman Ignác 114
 Norman Dávid 138, 139
 Oblatt Zsigmond 139
 Oestereicher, tanító 85
 Perl Dávid 15, 18, 20, 31, 40, 107, 119, 143
 Pfeifer Solem Leb 15, 18, 118, 119, 144
 Pfeifer Izsák 19, 40, 109, 121
 Pfeifer Dávid 137
 Pfeifer Dávidné 103
 Pfeifer Mozes 81
 Pfeifer Pál 136
 Pfeifer Lipót 139
 Pick Lebl 33
 Pick Ignác 114
 Pintér Chaim 11, 20
 Pintér Mose 13, 18, 119
 Pintér Salamon 13, 17, 25—27, 40, 41, 107, 109, 119, 143
 Pintér Zelig 13, 18, 40, 109, 119
 Pintér József 40, 43, 53, 107, 109, 125, 127, 136, 144
 Pintér Jakab 102, 119
 Pintér Jakab 81, 96, 108, 110
 Pintér Sámuel 88, 109
 Pintér testvérek 100
 Pintér Gyula 113, 133, 136, 148
 Politzer Márkus, tanító 35, 36
 Politzer Ábraham 53
 Politzer Rudolf 96, 102, 108, 109, 148
 Politzer Rudolfné 105
 Rábay 14
 Rafael Mihály 33
 Rényi Dávid 88, 96, 110
 Richter Jakab 88, 93, 110
 Richter Arnold 104 108

Richter Béla 113
 Rosenthal Salamon 55, 57, 58, 61
 Rosenthal Herman 95
 Rosenzweig Lipót 112, 133
 Rosovitz Mose 127
 Rosovitz Salamon 86, 110, 147
 Rosovttz Zsigmond 138
 Roth Dávid 49
 Roth Chaim 110
 Roth H. Naftali 137
 Roth Jakab 114
 Rotics Mihály 76
 Rotics József 81
 Salamon Mozes 45
 Sámuel, metsző 33
 Scheiner D. H. 42, 43, 53, 59, 60, 61, 108, 109, 145
 Scheiner Miksa 76—77
 Schiller Fülöp 88
 Schlesinger D. d. 108
 Schlosperg 14
 Schmied Mose Simon 18, 20
 Schwartz Vilmos 96, 112, 114
 Schwarcz Mozes 15, 17, 25, 41, 107, 119, 137, 144
 Schwarcz Mordechaj 15, 17, 20, 119, 137
 Schwarcz Ruben 53, 40, 110, 137
 Schwarcz Fábián 20, 40, 72, 109, 110, 119, 122, 136,
 137, 143
 Schwarcz József 127
 Schwarcz Jakab 81, 103, 110, 136, 137, 146
 Schwarcz Mor, tanító 85, 88
 Schwarcz Simon 110, 131, 137
 Schwarcz Lipót 111
 Schwarcz József 110, 114
 Schwarcz Mór 138
 Schwarcz Lázár 96
 Schuchter 95

Silberer Mordechaj 61
 Singer Johan 33, 34
 Singer Todor 95
 Spitzer Izsák, keszthelyi rabbi 61
 Stark Ferencz 93, 110, 147
 Stern Pinkász, rabbi 62
 Steiner Ferencz 76
 Stern Dávid Ber 49, 54
 Stern Jonás 70, 137, 146
 Stern Adolf 68, 81, 86, 108, 109, 145
 Stern Vilmos 103, 147
 Stern Vilmosné 102
 Stock Izsák tanító
 Stössl kántor 95
 Szakál 14
 Szapáry Ferencz gr. 59, 71
 Szekerkay András 32
 Szili József 38
 Szofer Mózes pozsonyi rabbi 52, 62
 Szofer A. S. 96, 97
 Szöllősi Gusztáv 114, 139
 Tafler Adolf 102
 Talján 14
 Talján István 48
 Talján Károly 59
 Tassy Ignác 48
 Taussig József 43—44, 46
 Tisch Manó 76
 Tisch Zalmon 110
 Tóbiás, énekes 33
 Török 14
 Török János 59
 Török Dénes 90
 Ürményi 14, 99
 Ürményi József 16, 25—27, 50, 51
 Ungár Jakab 110

Ungár József 114, 139
 Vajda Béla dr. 105, 110, 148
 Valentin Simon rabbi 41, 110, 144
 Varga Soma 80
 Véli Leb 53, 72
 Véli Miksa 139
 Vigyázó 14
 Vigyázó Antal 59
 Viztövi Gergely 12
 Vörös 14
 Wachsman 85
 Wechsler Abraham 13
 Wechsler Jechiel 13, 18, 20, 25, 29, 31, 107, 109, 119,
 136, 137, 143
 Wechsler Simon 18
 Wechsler Lőrincz 69, 108, 145
 Wechsler Simon 137
 Wechsler József 81, 109
 Weinberger Mózes 100
 Weinberger Lipót 104
 Weinberger Miksa 103, 104
 Weinstein Márton 114
 Weisz (Kohen) 13, 18, 109, 110
 Weisz Márkus 15, 68, 22
 Weisz Simon 15, 27—29, 31, 107, 119, 144
 Weisz Lipman 110
 Weisz Márton 110
 Weisz Mendl 53
 Weisz Simon 77, 108, 109, 110, 111, 147
 Weisz Jakab 77, 79, 82, 86, 92, 93, 94, 104, 108, 109, 146
 Weisz Adolf 103, 104, 108, 113, 139, 148
 Weisz Lipót 97
 Wieländer Joeecz 128
 Wiener, úrményi rabbi 92
 Wiener Ida 112
 Winter Salamon 85

Winterstern 83
Zsidó József 127
Züsz Jakab 15, 18, 119
Züsz Salamon 119
Züsz József 137

Hogy az Instansok azon helyen, hol a mostani volt, magok saját Költő-
givel Új Synagogát építhessenek, meg engedték. — Egybe-
ránt Döntéssel oly rendelkezést tettek, hogy romladékos
Lakó hárai az Instansoknak meg újíttassanak, és jó sta-
tusban tartsanak. Mely eből Beneficiumsokhoz az Kö-
vetkező 1874-ig esztendőig fogynak, esztendőnként 30. R.
forintokat fizetni, és emiatt egy felét ugyan első Januari-
usban, másik felét pedig Julius Holnapnak első napján
az Uraság Cassájában le kell Kötelésnek lenni.
Többször az Építészhez jó gondot fogtak viselni, mely-
ben is, hogy jövődében, a ne csakunképp újítás,
is reparatív legyen továbbra ne halladjon. Abonyi Inst-
ansok minden esztendőben 3. dyjig nap tájban, az illető
Építészhez meg fogja vizsgálni, a mely esetre, ha szükséges
járni, nálat, vagy más Materialokat, az Uraság fog
ugyan adni, de az Kiszámbeli Költőgeket továbbra
Instansok tartónak meg tenni. Budán die 3. Apr 78.

Ürményi József

Előintetve. Nemes Bets, Bilis, és Solt törvényesen egy-
ben káposzt Vármegyét Rendel. nevelben, és paranc-
solattalból Abony Merő Városabeli Lido. Könyv
bizonyosá tétetül értekel az említett Rendel. nek
abeli különös tetteiért, és értekel Miregigért, és
hogy a Felséges Fejedelem és a Magyar Házának vá-
laszthatatlanul össze káposzt állandó boldogságok
fenn tartására, és védelmére az ellenfele eliben kelo
Megyebeli Nemesség Segyverkezésének cöllyát, és elő me-
netet és Száz. Rh. forinttal, Estendönként pedig 200.
Rh. forinttal elő seggeleni kívánta és fogatta. Vára.
mint többnyire ezen példas cselekedetért, és küf-
gert a többi említett Rendel általam alább is
által Mireg Köpönates tétetnek, úgy egyfeszimind azt
is igrít, hogy ily jeles burgoságát állandó által-
matossággal ő Felsége Kegyelmei Kedvelésében
ajánlani nem fogja elmulatni. Kelt Betsen
Május 11^{ik} napján 1794^{ik} estendőben.

Nagy György Gyily István
főúr és K. H. Vármegyei V. Áprily

Alfonso Merio Varoncelli Guido 1707.
segret. illendo. becauillet.

Alfonso.

